Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:
https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

MINDER FRA STUDENTERDAGENE

REDIGERET AF ERIK RINDOM

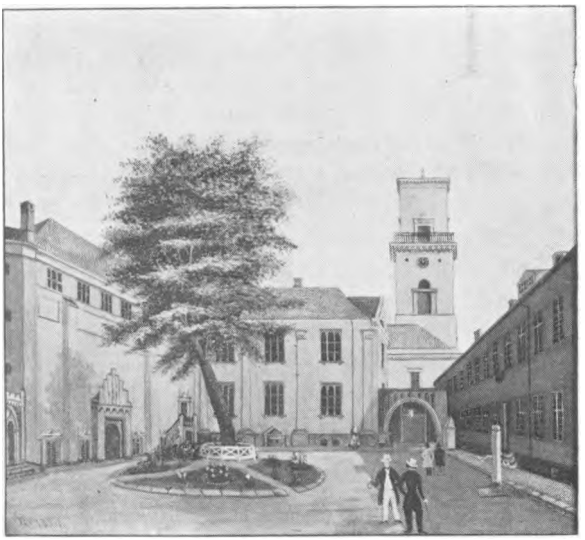

OSCAR BLOCH · FR. BUHL · CHR. GRAM
HARALD HØFFDING · K. KROMAN · VILH. THOMSEN
HARALD WESTERGAARD

G. E. C. GADS FORLAG · KØBENHAVN 1924

Titelbillede:

Universitetsgaarden c. 1850.

Efter Akvarel af Universitetsbogholder,
Kammerraad P. C. Rosengreen.

Trykt hos Nielsen & Lydiche (Axel Simmelkiær), København.

FORORD

Denne Bog bringer Erindringer fra nogle ældre Videnskabsmænds Studenteraar. Den giver kulturhistoriske Billeder af Universitetsforhold og Studenterliv herhjemme i svunden Tid og har desuden Interesse ved at vise, hvorledes Udviklingen i Studenteraarene direkte eller indirekte, som umiddelbar Forberedelse eller gennem Erfaringer, der vindes i Kamp med Vanskeligheder og Tvivl, forholder sig til de Veje, der senere slaas ind paa. Hos Nogle gaar Vejen lige ud til den senere Livsvirksomhed og til den senere Livsanskuelse; hos Andre har de unge Aar derimod deres Betydning ved at overtyde om Nødvendigheden af at slaa ind paa andre Veje end den, man begyndte paa.

Det er en god Tanke, Udgiveren har havt ved at formaa Videnskabsmænd af forskellige Fag og Retninger til at mindes deres unge Dage, og det har sikkert for alle Bidragyderne været en Glæde at medvirke ved Udførelsen af denne Tanke.

»Studenterdagene« er ikke af alle Bidragyderne taget i streng Forstand; som man vil se, har flere udvidet dette Begreb frem eller tilbage i Tiden.

Det har saa meget mere været en Fornøjelse at være med ved Tilvejebringelsen af denne Bog, som Overskudet af dens Salg vil blive overladt til Studenternes Juleindsamling, der nu har sluttet sig endnu mere sammen med »Ensomme Gamles Værn« end før. Bogen vil da kunne betragtes som gamle Studenters Haandsrækning til det smukke Arbejde, unge Studenter nu i adskillige Aar har øvet.

Carlsberg, den 16. Oktober 1924.

HARALD HØFFDING.

INDHOLD

OSCAR BLOCH:
FRA STUDIEAARENE 9

FR. BUHL:
FRA MINE STUDENTERAAR 54

CHR. GRAM:
ET STUDENTERBUDGET FOR 50 AAR SIDEN ... 61

HARALD HØFFDING:
FRA MIN STUDENTERTID 76

K. KROMAN:
FRA STUDIETIDEN 90

VILH. THOMSEN:
NOGLE MINDER FRA MIN STUDENTERTID 105

HARALD WESTERGAARD:
BARNDOMS- OG UNGDOMSMINDER 119

FRA STUDIEAARENE

AF

OSCAR BLOCH

Ungdomsbillede af OSCAR BLOCH

NAAR »Gamle« kommer sammen, taler de næsten altid om deres Ungdomsminder; det er det, som morer dem mest, og naar »den Gamle« sidder énsom i sin Stue og »lader Tankerne raade«, er det næsten en Naturnødvendighed, der bringer ham til at tænke paa hans Barndoms og Ungdoms Dage — og han undrer sig ofte over, at ganske ubetydelige og ligegyldige »Smaating« eller Begivenheder, dem han ikke, sig bevidst, har skænket en Tanke i den lange Række af Aar, pludseligt staa lyst levende for ham, som om de var oplevede »i Gaar«, — Forhold, der bringer ham til at philosophere over det Vidunderlige, at hans Hjerne, som i mange Aar har været beskæftiget paa mange, og det tidt meget anstrængende, Maader, endnu efter den lange Tids Forløb rummer det Indtryk, altsaa alle de Ind-

tryk, og det af ganske ligegyldige Forhold, som den har modtaget i Tidernes Løb, at hvert Indtryk ligger skjult paa sit Sted i Hjernen, parat til at »springe frem« ved given Lejlighed. Ved hvilken Lejlighed? der kan være sagt eller skét eller tænkt paa Noget i Øjeblikket, som nu, ad Associationens Vej, lokker det glemte Indtryk frem — den Gamle søger i Reglen forgæves Tilknytningspunktet.

Det er noget anderledes for den Gamle, naar han med Opmærksomhed fæster sin Tanke ved en viss Periode af sit Liv, — som nu for den, som skriver dette, da han opfordres til at skrive om sin »Studentertid«, om »Studieaarene«. Naar jeg har fulgt denne Opfordring, er det, fordi det forekommer mig at være en smuk Tanke, at Udgiveren af denne Bog har anmodet de gamle Mænd, der ikke mere virke som Lærere ved Universitetet, at skrive om deres Studentertid i en Bog, som skænkes »Studenterne« som Gave til Hjælp for deres Indsamling til Fattiges Jul.

Der er Stof nok for »den Gamle« at skrive om — især da man kan sige, at Studieaarene strække sig ligesaa langt som Menneskets Leveaar; jeg kunde fortælle meget, mer eller mindre underholdende, om min *Examen artium* (det er et Held for dem, som nu skal være Studenter, at det er betydeligt lettere at blive det nu end det var dengang — eller er det et Held?), om mit Indtryk af Professorerne og selve *Examen philosophicum* og end mere om *»Cantussen«*, denne Forberedelsesexamen til det lægevidenskabelige Studium, hvor udmærkede Mænd belærte os Unge om Physik, Chemi, Zoologi og Botanik, Kundskaber, som aabnede de unge Øjne for saa mangt og meget i Naturen, som senere har været mange af os til Nytte og Glæde paa mange Maader — og endnu er det. Jeg kunde ogsaa fortælle Forskelligt fra Studenterforeningen (den

paa Gammelholm) og Livet dèr (som forresten ikke var videre morsomt — der var kun faa af »de Gamle fra Boldhusgade« tilbage). — Men »min Studentertid« begynder dog først rigtigt, da jeg begyndte at »studere Medicin«; den er knyttet til det gamle Frederiks Hospital, hvor jeg blev Volontair i 1867, og hørte Forelæsninger i de følgende Aar i de forskellige Fag, hvor jeg var Candidat under *Saxtorph* 1875-76, Reservechirurg under *Plum* 1876-78, under hvem jeg ogsaa var Prosector chirurgiæ, og Overchirurg fra 1886—1904 — det er dèr, jeg har levet mit Liv, det er dèr, jeg har »studeret«, det er til det gamle Frederiks Hospital med dets skønne Bygninger og den idylliske Grønnegaard — og med de, man kan godt sige elendige Forhold for den Chirurg, der havde Ansvaret for Patienternes Behandling, at mine Minder er knyttede. Der er nok at skrive om for den, som kender det gamle Hospital »ud og ind«; der var god Grund til at beskrive »det Hele« og belyse Fremstillingen ved Billeder, især da det jo nu ikke existerer mere som det var, men er omdannet til Museum. Det laa da nær for mig at give en saadan Beskrivelse — med dertil knyttede Erindringer af forskellig Art —, men, selv om »den Gamle« kan overvinde sig selv og lade være at være »snakkesalig«, vilde en Fremstilling af de omspurgte Forhold blive langt vidtløftigere end Rammen for denne »Studenternes Julebog« kan tillade det. Derfor bliver min Meddelelse om min Studeretid en anden; da jeg blev opfordret til at være »Medarbejder«, var min Grund til at indvillige deri, foruden min ovenfor omtalte Sympathi for Tanken og Formaalet, væsentligt den, at jeg herved fik en Lejlighed til nærmere at omtale de tre Mænd, hvem jeg fortrinsvis skylder min Uddannelse og Virksomhed som Chirurg — de nu afdøde Professorer og Overchirurger *Saxtorph, Plum* og *Lister,* udmærkede Mænd, til hvem

jeg ogsaa i andre Henseender føler mig knyttet med Taknemmelighed.

Mit Bidrag til »Julebogen« bliver da

NOGLE ERINDRINGER OM MINE TRE LÆRERE I CHIRURGI SAXTORPH, PLUM OG LISTER.

Der er Mange, som kender Navnene paa de tre Chirurger, men kun Faa, der har kendt dem personligt; da jeg har kendt dem noget nærmere, om end i forskellig Grad, vil jeg her forsøge at give en kort Karakteristik af deres Personligheder.

Da jeg satte mig til at tænke over, hvorledes jeg kunde løse den Opgave, jeg havde sat mig, var min første Tanke den: hvad véd jeg egentligt om disse Mænd? hvad véd egentligt overhovedet noget Menneske om andre Mennesker? Man kender jo ikke engang sig selv, hvorledes skulde man da kunne kende Andre? Enhver har sikkert gjort den Erfaring, at det første Indtryk, man faar af et Menneske — og som tidt bringer Én til at mene, at man véd, af »hvad Slags« han er — det forandres senere, maaské pludseligt; den, som man syntes saa godt om, taber ved nærmere Bekendtskab, og den, for hvem man ikke havde Sympathi, forekommer Én senere netop at være »udmærket«. Og naar man saa bliver gammel og tænker tilbage i Tiden, sér med andre Øjne paa de Mennesker, man har kendt, ligesom paa saa meget andet — saa bliver den »Dom«, man fælder om Mennesket, maaské igen en helt anden! Dom og Dom! »Gnåti seavton«!

Det er derfor med stor Reservation, at jeg søger at give en kort Karakteristik af disse tre Mænd.

Som jeg har sagt, var Saxtorph og Plum mine Lærere; i 1867 var jeg Volontair og i 1875—76 Candidat hos Saxtorph; i 1876—78 var jeg Reservechirurg og i

1875—79 Prosector chirurgiæ hos Plum; desuden hørte jeg jo Forelæsninger hos dem begge.

Man kan vanskeligt tænke sig to Mennesker gøre et mere forskelligt Indtryk, den første Gang man saa' dem, end det gælder for disse To.

Den Ene, *Saxtorph*, var ret lille, man kan sige »tæt bygget«, med en bred, kraftig Nakke og Hals bærende det noget runde Hoved; den Anden, *Plum*, høj, slank. elegant i Skabning og med et noget aflangt Hoved, meget smuk — det var en bekendt Sag, at han havde gjort stor Lykke som Skuespiller ved Studenterkomedier; ogsaa at *J. L. Heiberg* ivrigt havde opfordret ham til at gaa til Theatret; jeg spurgte ham engang, da jeg kendte ham nærmere og dette var paa Tale, hvad han vilde have spillet for Roller? — »Mig selv!« — »Aa, en smuk ung Mand i Elskovsroller i Heibergs Vaudeviller?« Svaret var et elskværdigt Smil og et lille Nik.

Og som deres Ydre var højst forskelligt, saaledes var ogsaa det Indtryk, man fik af deres »Indre«, gennem deres Ansigts Udtryk og hele Fremtræden, højst forskelligt.

Saxtorph var den stille, ordknappe, med et meget alvorligt Udtryk; der var ikke Tale om, at den unge Student eller Kandidat kunde tage Mod til sig og sige andet end det, som Situationen under Stuegangen netop krævede, at der skulde siges.

Plum var den livlige, stundom muntre, der gerne talte og ved given Lejlighed, naar det ellers passede til Situationen, godt kunde fortælle en munter lille Historie og med sit aabne Ansigt og sin smittende Latter fik de Tilstedeværende til at lé. Han vilde have fundet det naturligt, om en af de Underordnede havde talt til ham om »Et eller Andet« — hvad der dog ikke faldt Nogen ind; det var jo i det Hele en alvorlig Tone,

baseret paa Respekt for Overordnede og Ældre, der var karakteristisk for de Tider, og som ogsaa dikterede selve Tonen paa Hospitalet, her ganske frasét den Alvor, som beroede paa selve Gerningen paa Hospitalet.

Og saa en Dag ved én eller anden Lejlighed, som ikke behøvede at have direkte med Hospitalet som saa-

SAXTORPH

dant at gøre, faar man et helt andet Indtryk af de To; det ellers altid alvorlige Udtryk forandres, Blikket bliver elskværdigt lyst, og et meget tiltalende Smil gør det hele Ansigt mildt og indtagende — medens den Anden, som ellers har et saa muntert Præg, i Dag sér alvorlig ud og er tavs og utilgængelig.

Saadan gaar det jo med de fleste Mennesker i det daglige Liv; Situationer af forskellig Art præger deres Optræden; alt i alt er mit Hovedindtryk af de to Mænd,

jeg her omtaler, det, at de Begge, naar de færdedes ved Stuegangen, og særligt naar de var paa Operationsstuen, var éns, prægede af dyb Alvor i Bevidstheden om deres Ansvar, dybt følt Respekt for Chirurgien og dybt følt, man kan godt sige Ængstelse for Udfaldet af den Behandling, de underkastede de Syge. Patienterne

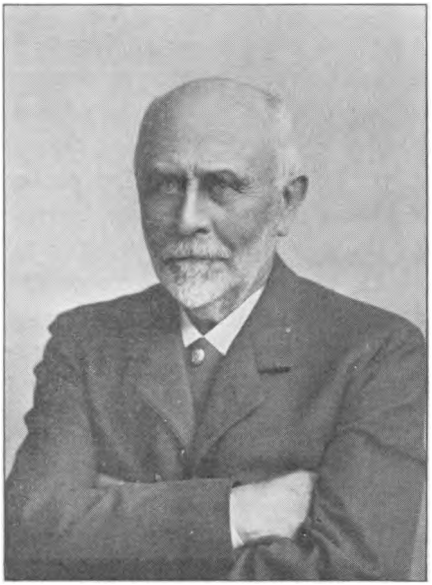

PLUM

var for dem Begge, hvad Plum kaldte: deres Herskab; det drejede sig fremfor alt om, at det gik Patienten vel, og skulde der ved given Lejlighed reprimanderes for Forsømmelser af de Underordnede, var der ingen Personsanseelse; Sagen var vigtigere end Personen.

Det mærkede man saa at sige strax som ung Student paa Saxtorphs Afdeling; vi kom præcis Kl. 7½ om Morgenen paa Stuen P; Saxtorph kom præcis 5 Minutter efter halv; alt var i Orden, det havde Reservechirurgen

sørget for, det saa' vi unge lige strax; det saa' ud, som om »det gik af sig selv« — først efterhaanden blev det os klart, hvor stort og besværligt et Arbejde der laa bagved, for at det Hele kunde udføres, som det blev udført; der var Disciplin; det faldt os ikke nogensinde ind, at det kunde gaa an at komme for sént; det kunde jo dog hænde — som det f. Ex. hændte mig én Gang (jeg antager, at jeg havde været paa Bal); da jeg kom ind paa P, var den tom; gennem Døren til den næste Stue, Q, som stod aaben, hørte jeg Saxtorph diktere til Journalen — jeg vilde gaa derind, men i Døren kom Reservechirurgen og sagde til mig: Gaa De blot igen! jeg har sagt til Professoren, at De er forhindret i at komme i Dag. Saa luskede jeg flov bort.

I Begyndelsen havde vi Volontairer jo ingen Ting at gøre; vi »saa' kun til« og misundte det ældre Hold Studenter, at de »deltog i Behandlingen« af Patienterne; senere, da vi ogsaa begyndte at agere Læger i vor egen Indbildning, skulde have det, der skulde bruges til en Forbinding eller anden Behandling, i Orden, naar Professoren kom til den Seng, hvor der paa den sorte Tavle paa Væggen over Hovedgærdet var skrevet Éns Navn med Kridt, eller vi skulde lægge et Bind eller andet, begyndte vi at føle os helt stolte; og hvis *Saxtorph,* som uden Tvivl interesserede sig for, at Volontairerne blev godt belærte, saa', at et uldent expulsivt Bind var anlagt »efter Kunstens Regler«, og ikke rettede paa det, var man ikke blot stolt, men og saa glad, især hvis et lille Blik eller en lille bifaldende Lyd af en ejendommelig Toneart lod Én forstaa, at han var tilfreds.

Det kunde, som sagt, ogsaa hænde, at man ligesom andre af Funktionærerne fik en Irettesættelse, ikke blot som Student, men ogsaa som Candidat; det kunde man jo ikke lide; men som ældre forstod man, at hele denne

Læretid paa Hospitalet, hvor der herskede en udtalt Orden og Disciplin, var af en enorm Betydning for hele Éns Syn paa, hvad det vilde sige, at man havde bestemt sig til at være Læge. Nu kan Reprimander jo gives paa forskellig Maade; det afhænger af den paagældende Overordnedes Naturel, hvad Form Reprimanden faar, og hvorledes den gives; det er jo ikke Enhver givet at følge den gyldne Regel: suaviter in modo, fortiter in re!; er Temperamentet af Naturen hidsigt, løsnes Hidsighedens Tøjler jo af og til. Jeg véd ikke, om Saxtorph og Plum af Naturen var hidsige; men jeg har nogle Gange sét dem i den Situation: hos Saxtorph, der fulgte Lister's Udvikling af den antiseptiske Saarbehandling Skridt for Skridt (hvorom senere mere), havde én af de gamle Stuekoner taget en Forbinding af en Patients Saar; det var et Carbolplaster, som brugtes den Gang; da Saxtorph saa' det, blev han ganske rød i Hovedet og bebrejdede hende, hvad hun havde gjort, i meget hæftige Udtryk og Tone; jeg glemmer aldrig den stille, værdige Holdning, som den ret gamle Stuekone, med sit smukke Hoved omkranset af en skinnende hvid Strimmelkappe, indtog, da hun i en rolig Tone sagde ganske langsomt, at saa maatte Professoren sige, at det skulde blive liggende, hun troede, det var et nyt Slags Omslag, og hun plejede altid at tage Omslag af før Stuegang; dertil havde Saxtorph intet at svare. Jeg har, som sagt, ogsaa sét Plum reprimandere i Hidsighed; efter en ret flammende Ordstrøm af Bebrejdelser for én af en Sygeplejerske begaaet Forsømmelse, der kunde have skadelige Følger for Patienten, endte han med at spørge: »er det Ondskab eller Dumhed?!« den noget ældre, meget elskværdige og paapasselige Sygeplejerske, som var »fra Landet« og med Præg heraf, tog ud i sin Kjole til begge Sider, nejede og sagde i en lidt rørende, men fuldt ud følt

Tone: »Domhed, Hr. Professor!« — og saa saa' Plum paa mig med et for mig uforglemmeligt Blik; vi gik strax derefter ned ad Trapperne, og da vi var nede i Grønnegaarden, kunde vi jo ikke lade være at lé!

Her er et andet Punkt, hvori Saxtorph og Plum var saa forskellige. Jeg har ikke Indtryk af, at Saxtorph havde Sans for Humor eller Komik, hvad Plum havde i høj og forfriskende Grad; men hvem véd for Resten? det kan jo være, at Saxtorph, efter at han havde givet sin Ærgrelse over det uheldige, der var skét, Luft, har gennemtænkt Detaillerne, naar han var i sin egen Stue, og maaské moret sig over, hvad Komik der kunde klæbe derved.

For der er jo ingen Tvivl om, at Overchirurger (ligesom alle Slags »Overordnede«, der har mange Funktionærer af forskellig Slags under sig og føler deres Ansvar alvorligt), sét i al Almindelighed, er to Slags Mennesker, paa Afdelingen en helt anden end udenfor denne; naturligvis med Nuancer, der beror paa deres Naturel og Interesser udenfor Chirurgien, at sige, hvis det er naturlige Mennesker, der føle dybt ved deres Gerning, og ikke den Slags, som tillige stedse har den Tanke i Baggrunden, at det ogsaa har noget at sige, om Alle synes, at »de er saa elskværdige«.

Jeg siger igen, hvem kan dømme om andre Menneskers Naturel, naar man blot sér dem i deres Virksomhed? af og til kan der, som berørt, dukke et andet Billede frem end det, som er det daglige; paa en chirurgisk Afdeling kommer det nok saa meget frem i Anledning af Resultatet af Patientens Behandling; jeg har hos *Saxtorph*, der af de fleste af mine Samtidige ansaas for noget ufølsom — det kaldes sædvanlig »haard« — sét og hørt ham gøre Bemærkninger, der røbede en overordentligt fint følt Medfølelse med en Patients Skæbne; saaledes f. Ex. ved et Tilfælde af pes eqvinus (»Spids-

fod«) hos en ung, kraftig Pige fra Landet, hvor der var gjort Tenotomi af Tendo Achillis (Hælesenen blev skaaret over), og ved et andet, hvor en ung Mand blev underkastet den, for den Tid meget vovelige Operation, Excision af en Mus i Knæleddet — i begge Tilfælde slog Antiseptiken, der var i sit Udviklingsstadium, ikke til, og de døde begge af Pyæmi; andre Gange fik hans Medfølelse Udslag i Selvbebrejdelse over at have indladt sig paa at foretage en Operation, som var anbefalet, men som han ikke havde prøvet før; det husker jeg f. Ex. fra engang paa Sectionsstuen, da han havde foretaget en subcutan Gennemsavning af Collum femoris for Ankylosis coxæ hos et ungt Individ (Gennemskæring af Laarbenets Hals under Huden for stivt Hofteled) og nu saa' Følgerne — hvor kunde jeg dog tro, at det kunde gaa! — — og paa den anden Side har jeg sét Saxtorph munter og som den elskværdigste Vært i sit eget Hjem, da jeg var til Middag hos ham i Anledning af, at Lister var hans Gæst, ligesom jeg i Edinburgh har sét ham som den muntre og elskværdige Gæst i Lister's Hjem.

Det var Modsætninger, Chirurgen paa Afdelingen og Chirurgen i hans Hjem. For *Plum's* Vedkommende var, som det fremgaar af, hvad jeg før sagde, Modsætningen ikke saa iøjnefaldende.

Man maa ogsaa, som berørt, naar man vil danne sig et Begreb om et Menneskes Karaktér, tage Hensyn til de Interesser, der fanger dem, frasét Interessen for deres Studium og dets Udøvelse; i den Henseende var de to Mænd — i alt Fald tilsyneladende — højst forskellige. *Saxtorph* var stærkt interesseret i Sport; hans Ridehest var af udmærket Race og et skønt Syn; hans Equipage og Kørehest blev beundrede af Mange. Til Overraskelse for os Alle berettede én af Kandidaterne en Dag, at han havde sét ham løbe paa Skøjter paa Smedelinien — og han er ogsaa til min Overraskelse en Gang sét siddende

ret højt tilvejrs i det gamle Træ i den lille Have, der bar de dejlige Kejserindepærer, som jeg senere havde Glæde af, da Haven blev min. Han nød ogsaa i høj Grad Landlivet i en smuk Natur. Om han havde literære Interesser udover dem, der er bundne til Chirurgien og dens Historie — i hvilken han var vel bevandret — eller om han havde hvad der kommer ind under Begrebet »æsthetiske Interesser«, véd jeg ikke; det var den almindelige Tro blandt os Kandidater, at han ikke havde det — men, som sagt, hvad vidste vi derom?

Plum var i de her berørte Henseender hans Modsætning; han havde fra sin Ungdom af været i et Hjem, hvor æsthetisk Sans var fint skattet; hans Fader, der var Præst, var gift med en *Heger;* han havde været meget sammen med *J. L. Heiberg*, og *Buntzen,* hos hvem han var Reservechirurg fra 1863—66, var jo ogsaa meget æsthetisk interesseret. Der var da ogsaa mange Kunstsager i hans Hjem, særligt Malerier, som han holdt meget af, og han var vel kendt med den æsthetiske Literatur. Som Vært i sit Hjem og Gæst i Andres var han den livligst underholdende og elskværdige, man kan tænke sig; hans Beundring for Naturen og Landskabers Skønhed var stor; jeg gik en Gang en lang Tur med ham en Sommerdag fra Birkerød til hans Landopholdssted; hans Glæde over Naturen og det smukke Vejr virkede paa ham, saa at han fik et Præg af den unge Student, der er paa Fodtur, med Frakken, der var taget af, hængende over den ene Skulder og Hatten hængende paa Stokken over den anden — og han var dog over 50 Aar den Gang.

Det at være Lærer er jo en Sag for sig; man kan være dygtig som Læge, styre en Afdeling godt, udføre den praktiske Gerning til Tilfredshed — og dog være mindre heldig som Lærer.

Som *Lærer* i Chirurgi var *Saxtorph* man kan godt sige fortrinlig; han, som blev Læge 1842, havde ogsaa en god Uddannelse; han var Kandidat under *Stein* fra 1847—50 (Stein, † 1868, som var Professor i Anatomi, og som havde skrevet nogle udmærkede Afhandlinger af chirurgisk Indhold, særlig dem om Pussænkninger, i Hospitals-Meddelelser). I Krigens Tid 1848 var Saxtorph Overskibslæge, derefter studerede han i Udlandet; efter Concurrence med *Withusen* blev han i 1855 Lector i »chirurgisk Pathologi« (hans Concurrenceafhandling handlede »om Sæksvulster«); omtrent 1 Aar derefter blev han Reservechirurg under *Buntzen* fra 1855—57. Han blev Professor ordinarius i 1862 og var Overchirurg ved Lasarettet for de i Krigen Saarede (i Kronprinsessegades Caserne) i 1864; først i 1866, ved Buntzen's Afgang, blev han Overchirurg ved Frederiks Hospital, der den Gang kun havde én chirurgisk Afdeling; denne Afdeling blev i 1876 formindsket, for at Plum, der var Lærer i operativ Chirurgi, kunde faa praktisk Hospitals-Virksomhed; Saxtorph's Afdeling héd fra nu af Afd. C og Plum's Afd. D. Saxtorph vedblev efter Delingen at være Overchirurg i 10 Aar, til 1886, da han trak sig tilbage fra Hospitalet, men vedblev at holde Forelæsninger i theoretisk Chirurgi. Saxtorph døde i Aaret 1900.

Ved sine mange Studierejser i Frankrig, England og Skotland, hvor der var Chirurger, der endnu er højt anséte, fulgte han Chirurgiens Fremskridt og overførte dem paa sin Service i Frederiks Hospital; som bekendt var *Saxtorph* den første, som forstod Betydningen af *Lister's* Methode for Behandling af Saar og indførte den hos os udenfor dens Ophavssted.

Jeg har ovenfor kort omtalt det Indtryk af Orden og Disciplin, som den unge Volontair strax fik, naar han blev ansat paa Saxtorph's Afdeling. Den, som kender

de overordentligt vanskelige Forhold, hvorunder en Overchirurg den Gang virkede særligt paa Operationsstuen — Forhold, som jeg ikke her skal komme ind paa at beskrive — forstaar, hvor udmærket Saxtorph's Virksomhed var som praktisk Chirurg; og hertil kom saa hans udmærkede Forelæsninger, der selv for os, der var Volontairer, og som jo ikke anede nogetsomhelst om Lægevidenskab, var saa klare og belærende, at Noget af det, vi hørte, blev bevaret i Erindringen; vi maatte ogsaa beundre den Alvor og Sindsro, hvormed han udførte Operationerne; paa den Tid, 1867—68, blev der jo ikke udført saa mange Operationer som senere, da Saxtorph havde lært, hvad der turde foretages i Ly af Lister's Antiseptik; men der blev dog af og til foretaget Operationer, som hørte til de alvorligste af dem, der overhovedet den Gang blev udført, jeg sigter særligt til Operationer for Blæresten, Stensnittet, der den Gang altid blev foretaget som Sectio lateralis, fra Perinæum, tildels »i Blinde«. Naar vi kom op paa Operationsstuen og saa', at der stod en lille gammeldags Tabouret, af den Slags, hvis Sæde let kan hæves og sænkes ved at dreje Sædet, en Tabouret, som var bragt derover fra Saxtorph's Lejlighed, hvor den uden Tvivl var et skattet Stykke, smuk som den var med gammeldags Broderi paa Sædet, og naar der ved Siden af denne Tabouret stod en lille simpel »Trefod«, hvorpaa en Træbakke, i hvilken der paa en rén Serviet laa nogle aparte Instrumenter, ogsaa hans egne — saa vidste vi, at i Dag skal der gøres »Stensnit«. Det var en indviklet og vanskelig Operation, denne Sectio lateralis, og det var med stor Spænding, at vi saa', hvorledes Patienten blev anbragt paa Operationsbordet med Haandleddene og Anklerne sammenlænkede til Bordet ved dertil indrettede Apparater, hvorledes Saxtorph hævede og sænkede Tabourettens Sæde for at sidde i den rigtige Højde —

og med ikke mindre Spænding, hvorledes det lykkedes ham, efter forskellige Manøvrer, som man ikke kunde controllere med Synet, at trække Stenen ud af det lille Saar. Ved saadanne Lejligheder beundrede man end mere end ellers hans urokkelige Ro; jeg husker, at jeg engang efter saadan en Operation saa' ham passere den smalle, mørke Gang, der fra »Classen's Gang« førte til Baggaarden, for at gaa til sin Bopæl, stirrede efter ham og mumlede ved mig selv: »dèr gaar han!«

Ja, vi unge, uvidende Studenter havde meget at undre os over i de første Læreaar; senere da vi var Candidater paa Afdelingen (i 1875—76), hvor der herskede den samme Orden og Disciplin, og hvor *Saxtorph* var den samme alvorlige pligtopfyldende og af sine Underordnede Pligtopfyldelse fordrende Mand, kunde vi jo forstaa det Hele bedre; vi saa kun sjeldent det før omtalte elskværdige Smil, det var især, naar der kom nogle Læger, som han satte Pris paa, for at besøge Afdelingen og »gøre Stuegangen med«. Nu forstod vi bedre, hvor udmærkede og belærende hans kliniske Forelæsninger var; det er jo Forelæsninger, som man kan anbefale Nutidens Studenter at læse, skønt de er fra Slutningen af 70erne og Begyndelsen af 80erne. Det er ret karakteristisk for Saxtorph, at han sagde til mig, som den Gang var Medarbejder ved »Hospitals-Tidende«, at det vel ikke kunde falde mig ind at anmelde dem. Saxtorph's Stemme var meget behagelig, naar han holdt Forelæsninger, og hans Foredrag var flydende og saa vel bygget, at vi, som skrev ned, hvad han sagde, havde en klar Fremstilling af det paagældende Thema. Da *Lister*, som berørt, var paa Besøg her i København, gjorde han Stuegangen med og vi hørte da, hvor udmærket Saxtorph talte Engelsk: en Dag var der klinisk Forelæsning; *Saxtorph* gjorde de tilstedeværende Studenter opmærksomme paa, at det var *Lister*, som var tilstede,

og hele Auditoriet rejste sig; da Alle havde sat sig, sagde Saxtorph, at da Lister ikke forstaar Dansk, vil jeg holde Forelæsningen paa Fransk; det er jo et Sprog, som vi Alle forstaar — og nu fik vi Lejlighed til at beundre den, man kan godt sige glimrende, Maade, hvorpaa han var dette Sprog mægtig.

Vi Candidater forstod nu ogsaa bedre, hvor stort det Ansvar var, der hvilede paa Overchirurgen; Saxtorph foretog jo nu ogsaa en Mængde Operationer, som han aldrig før havde villet udføre; det var, fordi han, som berørt, havde fulgt *Lister's* Behandlings Udvikling Skridt for Skridt, lige fra dens Begyndelse til den i 1874 var færdig med »den typiske Lister'ske Forbinding«, de 8 Lag Carbolgauze med et Stykke Mackintosh indlagt under øverste Lag. Allerede i 1870 havde Saxtorph offentliggjort et *Brev til Lister* i *The Lancet;* dette Brev, hvori han meddeler, at han ikke i det sidst forløbne Aar har sét et eneste Tilfælde af Pyæmi; han beskriver et Tilfælde af Operation for Mus articuli i Knæleddet. udført under Carbolspray'en og forbundet antiseptisk, siger, at alle hans Tilfælde af complicerede Fracturer (aabne Benbrud) er helede uden Suppuration i selve Fracturen, og mere. Brevet ender med, at Saxtorph følte sig saa taknemmelig for, hvad han havde lært af Lister ved at sé ham bruge den antiseptiske Forbinding, at han følte det som en Pligt at lade ham vide, hvorledes det nu gik i hans Hospitals-Praxis. Dette Brev i det den Gang mest udbredte engelske Læge-Tidsskrift vakte stor Opsigt, ogsaa i andre Lande, og har gjort sit til, at den antiseptiske Behandling blev mere paaagtet i England, end Tilfældet var paa den Tid.

Ogsaa vi unge Candidater kunde sé, at Afdelingen paa Frederiks Hospital var som forvandlet; ogsaa vi fik Øjet op for, hvor stort Ansvar der laa i, at »alt var, som det skulde være« — og naar vi fik betroet

det ansvarsfulde Hverv »at føre Dampspray'en«, saa bævede vi ved Tanken om, at den fine Carboldamp ikke stadigt indhyllede Operationsfeltet eller Saaret, naar Forbindingen blev skiftet; den Carboltaage var saa fin, at den kunde viftes til Side blot ved at Én gik forbi i dens Nærhed; vi holdt da ogsaa Vejret, saa længe vi kunde, naar vi førte Spray'en, og skulde vi aande, drejede vi Hovedet til Side.

Da Antiseptiken var bleven forstaaet, blev den benyttet i »alle Lande«. I Tyskland blev den underkastet forskellige Modificationer; det varede ikke længe, før man hørte: »Fort mit den Spray!«; men *Saxtorph* holdt troligt fast ved, hvad han havde lært af Lister, og vedblev at bruge Spray'en og fik fremdeles Carbolgauzen fra *Lister*'s Hospital i Edinburgh, hvor Snedkeren præpararede den efter hans Forskrifter — i et Rum, som ikke kunde kaldes ideelt rént (hvorom mere senere).

Den store Bekostning, som alt dette Nye paalagde Hospitalets Budget, var jo noget overraskende for Directionen; denne bestod den Gang af flere Medlemmer, og nogle af disse kom til visse Tider paa Hospitalet, hvor Overlægerne paa de forskellige Afdelinger da viste dem om. Som Candidat overværede jeg engang et saadant Besøg, som jeg ikke kan glemme.

Naar der kom Bud op til den Vagthavende: *»der er Directionsstuegang!«*, tog man sin bedste Frakke paa (hvide Frakker kendtes jo ikke den Gang) og skyndte sig ned paa Afdelingen; dèr saa' man saa Direktørerne i Samtale med Overlægen, og saasnart Reservelægen og Candidaten for den Afdeling, der skulde inspiceres, var tilstede, gik det med hurtige Skridt gennem Stuerne. Ved den Stuegang, jeg husker, var det Stabslæge *Djørup* (født 1803) og *Rørbye* (ogsaa Militærlæge, født 1802), som særligt tiltrak sig min Opmærksomhed; jeg mindes levende Billedet af den høje, magre Rørbye med den

langskødede, sorte Frakke, — Ingen vilde tvivle om, at det var en Læge, selv om de aldrig havde sét ham før — da han bøjede sig ned over den forholdsvis lille, kraftigt byggede Saxtorph og sagde alvorligt bebrejdende til ham, at han brugte for mange Penge til Vat (i Stedet for Blaar) — hvortil Saxtorph, der saa' frimodigt smilende op til ham, sagde, at han maatte jo bruge saa meget Vat, som var nødvendigt til Patienternes Behandling, nu, da man brugte den antiseptiske Behandling. Jeg erindrer ikke — men det er mig fortalt af én af mine Samtidige, at Rørbye sagde højt: »det er Humbug, min Far!«

Som nævnt fulgte *Saxtorph* ikke med i Antiseptikens senere Uvikling, for hvilken *Volkmann* i Halle A/S havde saa stor Betydning; det var tildels fordi den Chirurg, som i mange Aar har kæmpet for at naa til bedre Resultater og endelig sér, at han virkeligt har naaet videre, end han nogensinde havde haabet, og derfor føler sig tilfreds, i al Fald af og til og især naar han sammenligner »Før« med »Nu«, paa helt naturlig Maade bliver »conservativ«; hans Raisonnement er dette: »nu er jeg jo tilfreds med Resultaterne, hvorfor skulde jeg saa prøve noget Nyt?«; det gaar vel mange Chirurger paa samme Maade, men det er forsaavidt ikke rigtigt, som det jo er givet, at »Alt kan forbedres«!« og man bør jo »følge med«, sé sig om, kriticere, vrage — men ogsaa prøve, hvad man kan skønne er en Forbedring, naar man er sikker paa, at den ikke kan skade. En af *Saxtorph's* Grunde til ikke at følge med i Antiseptikens videre Udvikling var formentlig den, at disse Forbedringer stammede fra Tyskland; og det, man kan godt sige Had, han nærede for alt, hvad der var tysk, stammede fra hans stærkt følte patriotiske Sans; han havde jo, som nævnt, virket som Læge i begge Krigene, 1848 og 1864 — og lidt derved. Og saa laa det i hans Na-

tur, at han ikke kunde overvinde sig selv til at sé, at for Videnskaben gælder det, at alle Fremskridt, enten de kommer fra Ven eller Fjende, de bør benyttes, naar de er de Syge til Gavn. Det var dog navnlig efter Tabet af Slesvig, at hans Antipathi for det Tyske blev saa stærkt udtalt; han har ikke besøgt de tyske Hospitaler, maaské heller ikke læst de tyske Tidsskrifter; men i hans Concurrenceafhandling fra 1854 sér man ham kendt med og citerende en stor Del af den tyske Literatur ved Siden af den franske og engelske. Denne hans Antipathi skal have vist sig paa en ret iøjnefaldende Maade ligeoverfor den berømte tyske Chirurg *Langenbeck*, som indførte Resectionerne af Articulationerne (Fjernelse af Led) i Stedet for at foretage Amputationer hos de i Krigen Saarede, den Gang han vilde besøge sine saarede Landsmænd, der var behandlede af Saxtorph; jeg har kun hørt Referater derom og vil derfor ikke omtale de nærmere Omstændigheder.

Med *Plum's* Forhold til Synet paa Videnskaben som international var Sagen en anden; i den Henseende var der ogsaa stor Forskel paa Saxtorph og paa Plum; han var jo 7 Aar yngre end Saxtorph, men dog gammel nok til at føle forstaaende i 48, det samme Aar, da han var bleven Student; han var da ogsaa constitueret Underlæge i Hæren i 50 og 51; efter at han havde været Kandidat paa Frederiks Hospital 1854—56, under *Buntzen,* rejste han for at studere i Frankrig og Tyskland; senere, 1863—66, var han Reservechirurg under *Buntzen,* og i denne Tid faldt jo Aaret 1864; han var da Overlæge i Hæren. Han var i samme Grad Patriot som *Saxtorph;* han nærede ogsaa alt andet end blide Følelser ligeoverfor de Tyske — men han indsaa, at Videnskaben er international, og, da han, efterat han i Mellemtiden havde været i Rusland som Livlæge for den nuværende Enkekejserinde af Rusland (i 1866—

67) og praktiseret som »almindelig Læge«, studerede han Chirurgi med Iver, foretog ogsaa Studierejser i Tyskland og oprettede, i 1868, sammen med *Howitz* en chirurgisk-gynækologisk Klinik — den første Spire til den specielle Gynækologi her i Landet; han blev extraordinær Docent i Chirurgi ved Universitetet i 1869, Lector i 1872, og, som berørt, fik han udvirket, at en chirurgisk Service blev ham tildelt paa Frederiks Hospital i 1876. Han foretog nu ofte Studierejser i Udlandet; i Tyskland var, som omtalt, den antiseptiske Chirurgi i Fremskridt; han besøgte de forskellige Kliniker og var ogsaa Medlem af Deutsche Gesellschaft für Chirurgie, hvis Congresser han besøgte; jeg har været sammen med ham dèr og paa forskellige Hospitaler; han var altid sig selv og forstod at værdsætte de Tyskes Bidrag til Chirurgiens Fremme — og, naar vi var ude sammen, var der stort Rum for hans Lune og Sans for det Komiske; han kunde være som en Ung, der mindedes de glade Studenterdage og nød med Glæde den tarveligste Mad og Øllet i de smaa — man kan godt kalde dem meget tarvelige Knejper.

Naar jeg tænker tilbage paa *Plum*, er det Billede, hvori han staar for mig, en Blanding af højst forskellige Indtryk; paa den ene Side den dybt alvorlige Mand, der stærkt føler Ansvaret ved sin Gerning paa Hospitalet, stundom endog tyngende, saa han bliver mismodig; paa den anden Side den muntre Mand med det sprudlende Lune især udenfor Hospitalet, stundom, som sagt, ogsaa dèr. Helhedsindtrykket mangler dog ikke; han var altid sig selv; det er det menneskelige, Mennesket Plum, som man erindrer og sætter stor Pris paa at genkalde i sin Erindring, naar man, som jeg, har haft den Glæde at lære ham nærmere at kende personligt.

Plum var, som alt bemærket, stærkt interesseret i Videnskaben og dens Fremskridt og »fulgte godt med«,

men han var paa sin Post, han prøvede ikke noget »nyt«, naar han ikke var sikker paa, at det var godt og til Gavn: »jeg holder meget af Videnskaben, men mere af, at det gaar mine Patienter godt«.

Som *Lærer* var *Plum* frisk og underholdende; han havde ikke særligt store Tanker om sin egen Dygtighed — jeg glemmer ikke det Smil, hvormed han viste mig, hvor tyk den Bog, hvori han skrev sine Noter til Forelæsninger, var blevet, og hvor tynd den havde været i Begyndelsen. Hans Disputats fra 1866 »om Brokincarceration« er et udmærket Arbejde, som endnu kan studeres med stort Udbytte; den er klar og frisk, ligesom hans Forelæsninger i operativ Chirurgi var det — og det Samme gælder om hans Deltagelse i Discussioner i »det medicinske Selskab«; det var ofte kun korte Bemærkninger, men rammende og fremsatte med Lune; han kunde f. Ex. ikke begribe, hvorfor Foredragsholderen troede, at man snarere fik Abscesser efter Injection af Medicamenter, »naar han laa paa Maven end naar han laa paa Ryggen«; det drejede sig jo herved om Spørgsmaalet, hvorvidt Instrumenterne og Patientens Hud var renset omhyggeligt nok, som den nu skulde renses efter de antiseptiske Principer; denne Vaskning af Operationsfeltet og af Chirurgens Hænder gav ham ogsaa, da den blev indført, Anledning til at udbryde: jeg kan blot ikke forstaa, at man har været flere tusind Aar om at finde paa, at man skal være rén! Saadanne smaa »sunde« Bemærkninger fik ogsaa et karakteristisk Udslag, da Plum og jeg var indbudt til af sé den helt moderne, nye Operationsstue, der i 1892 var indrettet paa Kommunehospitalet, en pragtfuld Forbedring, der stod i skarp Modsætning til Operationsstuen paa Frederiks Hospital; vi beundrede i høj Grad det Hele, de mange kostbare »nye« Indretninger, den udmærkede Belysning gennem de højt sid-

dende Vinduer; *Plum* roste det stærkt, men sagde til sidst: »men, maa jeg spørge Dem, hvordan kan De faa Vinduerne lukkede op og faa frisk Luft ind i Stuen?«

Plum fulgte, som sagt, godt med Videnskabens Fremskridt; allerede fra 1870 foreligger der Meddelelse om Heling pr. primam af en Fistula vesico-vaginalis (Blærefistel), opereret efter den amerikanske Methode; det var første Gang, man havde et saa glat Forløb herhjemme efter den Operation; ogsaa de »Meddelelser fra Frederiks Hospitals Afd. D«, som *Plum* lod mig skrive i Hospitals-Tidende, vidner om, hvor »moderne« han kunde være, naar han fandt det rigtigt.

Som enhver alvorlig og intelligent Mand havde *Plum* megen Selvkritik; ogsaa denne kunde faa et muntert Udslag, naar det var ham klart, at en begaaet Fejl ikke havde skadet Patienten, som f. Ex. naar det var ham indlysende, at han havde stillet en fejl Diagnose: »ja, der kan man sé, hvad for et Kvæg man er!«; men var det alvorlige Situationer, hvor han stod tvivlende, kunde hans Selvkritik plage ham meget, ja, gøre ham mismodig, især naar Behandlingen af en Patient ikke havde givet det Resultat, der var tilsigtet; jeg husker saaledes, at han havde opereret en ung Mand for et Sarcom (ondartet Svulst) i Musklerne paa Crus; der var senere kommet et stærkt udtalt Recidiv, og han var i Tvivl, om det ikke var rigtigt at amputere ham; han bad mig, som den Gang var Overchirurg, sige min Mening; den var, at der ikke kunde være Tvivl, Manden burde amputeres. Efter nogen Betænkningstid sendte han Patienten til Kommunehospitalet til Behandling af *Studsgaard;* Plum ménte, at naar Patienten hørte, at en tredie Chirurg ogsaa ansaa Amputation for indiceret, vilde han være mere rolig for, at det var rigtigt — *Plum* og jeg blev indbudt til at sé den høje Amputatio femoris blive udført paa den nye Operationsstue.

Plum's store Hjælpsomhed viste sig paa mange Maader i det daglige Liv; jeg tænker her ikke paa Patienter, hvad enten de var velstillede eller hørte til dem paa Livets Skyggeside, men ogsaa paa Mennesker i al Almindelighed. Søgte man et Raad, gav han uforbeholdent sin Mening tilkende, hvad enten den var den Paagældende til Behag eller ej; og i sidste Tilfælde motiverede han godt, hvorfor han havde sin bestemte Mening. Denne hans Hjælpsomhed kunde ogsaa vise sig uden at det var ventet, og det paa en overraskende Maade; jeg mødte ham en Gang i Grønnegaarden; han stansede mig og sagde: naa, har De indgivet Deres Ansøgning? — Ansøgning? om hvad? — det var om Stillingen som Overchirurg paa Afd. D, den, som han selv beklædte, og hvis Indehaver skulde genvælges hvert 6te Aar, Jeg blev naturligvis rød i Hovedet og sagde, at det kunde dog aldrig falde mig ind; der var jo slet ikke Tale om, at han ikke vilde fortsætte sin Gerning; hertil svarede han, at det havde ikke noget at sige; naar man, som jeg, stræbte efter en Gang at blive Overchirurg, skulde man altid benytte Lejligheden til at vise sin Hensigt — hvad jeg naturligvis ikke gjorde i dette Tilfælde.

Plum havde stor Interesse og Sans for Æsthetik, Kunst og Literatur; man blev i godt Humør, naar han viste Én det sidste nye Billede, han havde erhvervet, og saa', hvor Mindet om Rejser i de skønne Bjergegne, der var malede, gjorde ham frisk og ung i Sind. Naar han læste i sin Fritid og fandt Bemærkninger eller Tanker, som han syntes det var værd at erindre, noterede han dem; han udgav ogsaa senere, anonymt, en lille Samling »gode Tanker«, som han forærede mig med nogle Ord, der vidnede om den store Beskedenhed, der var et af Grundtrækkene i hans Karaktér. *Plum's* Sans for Skønhed gav sig ogsaa Udslag, naar han skænkede Gaver — jeg havde Anledning til at sé

det, da han vilde vise mig en Opmærksomhed, fordi jeg ved en lille Operation havde hjulpet ham for en ret pinefuld Lidelse; Gaven var meget smuk og, jeg havde nær sagt selvfølgeligt, kostbar, men ogsaa ved denne Lejlighed gjorde hans Beskedenhed og Lune det let for den, der var Genstanden for hans Opmærksomhed, at modtage den.

Hans Breve var bekendte for at være udmærkede; jeg véd, at den nuværende Enkekejserinde af Rusland satte stor Pris paa at correspondere med ham, lige fra han i 1866 havde været hendes Læge i Rusland og til hans sidste Levetid; hans Taler i Selskaber var ogsaa ualmindeligt morsomme og vel holdte. I det hele var han en meget gæstfri og tiltalende Selskabsmand; det kunde godt hænde, at han, naar han mødte Én, som han syntes om, paa Gaden, spurgte ham, om han ikke havde Lyst til at komme til Middagen til ham i Aften, han havde Selskab; var Svaret ja, kom han glad hjem og sagde, ikke altid til ubetinget Glæde for Fruen og den, der havde dækket Bordet — det er sandt! jeg mødte — — og han kommer her ogsaa! Disse Selskaber, og Baller, var i alle Henseender af »første Slags«; man var ikke i Tvivl om, at den, som havde et saa smukt Hjem, og hvor »Anretningen« var saa udmærket, maatte være en velhavende Mand; efter Datidens Forhold kan man maaské ogsaa sige, at han var en ret velhavende Mand — men mere nøjsom Mand i det daglige Liv skal man lede efter; herpaa har jeg lært flere Exempler at kende.

I de 7 Aar, jeg var Overchirurg paa Hospitalet samtidig med ham, havde jeg ofte stort Udbytte af hans gode Hjælp og Raad om Synet paa Tilfælde, der fordrede »mere end to Øjne«. Og han vedblev altid at være den Samme — det har jo saa meget at sige for den Yngre, der omgaaes med Ældre. Da han havde

været Overchirurg i 17 Aar, mente han det rigtigt at trække sig tilbage fra denne Stilling (1893); han var da 64 Aar og gav Plads for »yngre Kræfter«.

Da *Saxtorph* trak sig tilbage som Overchirurg i 1886, var han ogsaa 64 Aar, men hans Grund dertil var en anden; han har selv oplyst herom i den Bog, han skrev i 1886 — uden at navngive sig som Forfatter — om »Concurrencerne i det medicinske Facultet og dets faste Lærerpersonale (Lectorer og Professorer) fra 1838—1886. Uddraget af Universitetets Aarsberetninger«. Det er i og for sig betegnende for *Saxtorph*, at han interesserede sig saa meget for Concurrencer — ogsaa betegnende, at han ikke vil have, at Nogen skal vide, at det er ham, der har skrevet Bogen. Man læser heri: »I Aaret 1885 fandt derimod to Forandringer Sted, idet Professor Saxtorph opgav sin Plads som Overchirurg og Professor Panum døde. — Den daværende Directeur for Frederiks Hospital meddelte (under Texten staar: 30te December 1884) nemlig Overlægerne, at han i Fremtiden vilde ansætte qvindelige Candidater og Reservelæger, og da Professor Saxtorph fandt denne Besættelse af Hospitalets Læge-Embeder stridende saavel imod Velanstændighed og Sædelighed, som imod god Orden paa en Hospitalsservice, ansøgte han om at maatte fratræde sin Stilling som Overlæge for atter at overtage sin tidligere Plads i Facultetet — — —«. *Plum* vilde dog ikke overtage den chirurgiske Klinik, og for at *Saxtorph* kunde faa Stillingen som Professor i chirurgisk Pathologi, maatte der skaffes en »midlertidig extraordinær Docent i chirurgisk Klinik — med hvilket Fag Overchirurgicatet var forbundet«. Saa kom Concurrencen om denne Post (hvori jeg deltog); den var Anledningen til, at *Saxtorph* skrev denne Bog om Concurrencer, hvori han, som citeret, angiver sin Grund til at søge fra Hospitalet.

Det er jo aparte, nu i vore Dage, at høre, at han ansaa' det for uanstændigt, endog stridende imod Sædelighed samt stridende imod god Orden, at Kvinder skulde have Adgang til at virke paa Hospitalet som Læger og Sygeplejersker — thi han holdt ogsaa paa, at den gamle Slags Stuekoner fra de jevne Samfundsklasser var de eneste rette. Det er baade noget rørende og noget komisk, sét med Nutids Øjne; men den Gang (og det er jo ikke engang 50 Aar siden!) var Synet paa saa mange Ting jo et helt andet; *Saxtorph* var jo født 1822, og de, som har hørt om de forgangne Tider eller selv kender noget til »Tidens Aand« i 70 og 80erne, forstaar ham bedre — endog jeg, som dog først er fra 47, som var voxet op indenfor det den Gang lille Københavns Volde, men som dog som Candidat og Reservechirurg kendte en Del til den begyndende Gæring i de Unges Samfund, endog mig forekom det »næsten uanstændigt«, da jeg første Gang saa en beskeden ung Pige sidde ved en lille Pult i en Urtekræmmerbutik og føre Regnskab! og, skønt jeg strax efter min Ansættelse som Overchirurg i 1886 var meget tilfreds med den skete Forandring, den nye Form for Sygeplejen og dens Indordning under en Oversygeplejerske, kan jeg dog huske, at da én af de unge Sygeplejersker spurgte mig, om jeg havde noget imod, at hun kørte paa Cycle, hendes Onkel vilde forære hende én, svarede jeg, at det maatte hun jo gøre, som hun syntes, men, siden hun spurgte mig derom, vilde jeg sige, at det ikke forekom mig passende for Damer! Og det varede ikke længe, saa kørte der jo en stor Mængde unge Piger paa Cycle, og man syntes, det saa' nydeligt ud — naar de blot ikke optraadte i en Slags Herredragt med Knæbenklæder! Og jeg syntes i Begyndelsen, at det var lidt underligt at skulle kommandere over de unge Piger, der kom ind som Volontairer, ligesom der var mange

Situationer, der generede baade dem og mig — men det varede kun kort Tid, saa fandt man det Hele naturligt, og jeg var stærkt interesseret i den Side af Kvindebevægelsen — paa det Omraade.

Plum, som var den første, der examinerede Kvinde-Læger i operativ Chirurgi, saa' med Forstaaelse frit og utvungent paa den nye Ordning — jeg var den Gang Prosector chirurgiæ under ham, og da han spurgte mig, hvad han skulde lade den første af de kvindelige Læger operere paa Cadaveret, blev vi hurtigt enige om, at han skulde lave et Saar og lade hende sy det sammen — det maatte hun jo kunne! — det er nu alligevel ikke saa let at sy Saar smukt sammen som at sy en Rift i et Stykke Tøj sammen.

Man maa jo altid dømme om forskellige Forhold i Belysning af den Tid, hvori de finder Sted — jeg forstaar *Saxtorph's* Animositet imod Forandringen, grundet som den var paa den i de Tider saa mægtigt herskende Respekt for »Kvinden«, omend jeg ikke er enig med ham i de Udtryk, han benyttede ved denne Lejlighed.

Som den, der holdt Forelæsninger i theoretisk Chirurgi inde i det gamle pragtfulde Auditorium i Chirurgisk Akademi, virkede *Saxtorph* i flere Aar, og hans Forelæsninger var udmærkede, om end hans Afsky for det Tyske bevirkede, at de ikke var helt svarende til den Tids Syn paa forskellige Spørgsmaal. Saxtorph's sidste Virksomhed var som én af Dommerne i Concurrencen om Professoratet i operativ Chirurgi i Aaret 1899; han var da blevet gammel; han, som havde været »den mest præcise af Alle«, kunde komme for sént, og der var ogsaa andre Ting, man undrede sig over — men jeg undrede mig dog mest, da Concurrencen var forbi og da de forskellige Dommere skulde udtale sig om de forskellige Concurrenter og sige, hvem at dem de fore-

trak, paa hvem de stemte; i et klart og flydende Foredrag, der mindede om hans kliniske Forelæsninger, fremførte han sine Anskuelser om denne Sag. — Det varede kun kort Tid, saa var hans Kræfter udtømte; som nævnt døde Saxtorph i Aaret 1900.

Da *Plum* var blevet syg, og der var Grund til at tro, at han ikke havde saa meget lang Tid at leve, besøgte jeg ham flere Gange — det var blevet mig sagt ad anden Vej, at han gerne modtog mig; jeg sér ham ligge i sin Dagligstue paa sin Chaiselongue og hører ham stille sige, at han nu var saa gammel, at han længtes efter Afslutningen; han var da aandsfrisk, men ret svag.

Som det forhaabentlig fremgaar af, hvad jeg har sagt om disse mine to Lærere i Chirurgi, *Saxtorph* og *Plum*, sér jeg paa dem Begge som to udmærkede Mænd, begge besjælede af dybt følt Respekt for den Gerning, de havde at udføre ligeoverfor Patienterne og som Lærere for de vordende Læger; og jeg tror, at det er gaaet alle de Andre, som studerede under dem, som det er gaaet mig; jo ældre man er blevet, desto mere føler man, at man staar i Taknemmeligheds Gæld til dem. — Og man føler ogsaa, at det har haft sin Betydning, at de To, af hvem man blev opdraget og uddannet, i saa mange Henseender var saa forskellige; Ingen kan jo undgaa at blive stærkt paavirket af sine Lærere; mange bliver det endog i den Grad, at de, uden at vide af det, i flere Henseender optager deres Vaner og Maade at være paa; det kan, om de ikke passer paa og kritiserer sig selv, blive til en Efteraben, der kan være pudsig at observere. De Fleste, der i den tidlige Ungdom har været under Paavirkning af *Saxtorph* og *Plum*, vil sande, at det var godt, de var saa forskellige, og føle, at det gamle Ord om *le juste milieu* har en særlig Berettigelse, hvor det anvendes ligeoverfor Læger.

LISTER

Da jeg for første Gang saa' *Lister,* hvem jeg betragter som min tredie Lærer i Chirurgi, var han noget over 50 Aar gammel; det var i Edinburgh i 1875; jeg var rejst dertil for at studere Antiseptikens Detailler paa hans Service — og var selvfølgeligt meget spændt paa,

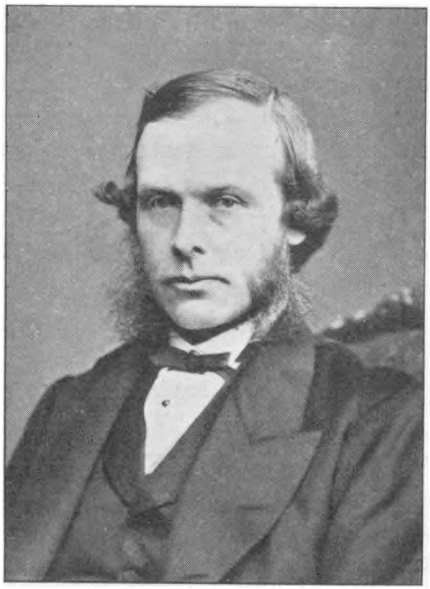

LISTER

hvordan han vilde modtage mig. Det var første Gang, jeg var i den Situation at være i et Land, hvor der taltes Engelsk; jeg havde læst meget Engelsk, og det faldt mig let, men, da jeg kom til Hotellet i Edinburgh, forstod jeg ikke et eneste Ord af hvad der blev sagt; jeg ventede derfor nogle Dage, talte med Forskellige i Hotellet og i Butiker osv.; og da jeg var viss paa, at jeg kunde forstaa, hvad der blev sagt (med Hensyn til at tale Engelsk var jeg ikke bange — jeg kunde jo lade

være at sige noget), gik jeg op i Hospitalet, præsenterede mig og sagde stammende, at jeg gerne vilde lære den antiseptiske Saarbehandling — og var strax glad over at føle, at *Lister* var en Mand, der var »lige til«, ikke »professoragtig«, ikke »stor«. Og det samme Indtryk beholdt man ved at sé ham dagligt i lang Tid — jeg var der noget over en Maaned — ikke blot i Hospitalet, hvor han gjorde Stuegang og opererede, men ogsaa i hans Hjem, hvor jeg flere Gange havde den Ære og Glæde at være hans Gæst.

Lister's Ydre var, den Gang, ikke imponerende; han var af Højde som Folk er flest, hverken fyldig eller mager; det første Indtryk, jeg fik af hans Ansigt, var, at det ikke var udtalt engelsk (han var i Virkeligheden Englænder og ikke Skotte), men for den Sags Skyld godt kunde være født i et andet Land. Hans Gang var helt naturlig med noget svingende Arme, og der var ikke noget særligt imponerende ved hans Ydre, heller ikke noget sirligt ved hans Paaklædning; det har den, der undersøgte hans Bagage i Toldkammeret her i København, heller ikke fundet; ved den Middag, som *Saxtorph* holdt for *Lister* (den omtales nedenfor), fortalte Saxtorph, at han havde protesteret imod, at Bagagen blev undersøgt saa skrapt, men kun fik til Svar: ja, saadan en Skibskaptajn kan have meget med! Man gør jo tidt et forskelligt Indtryk paa Forskellige; da *Lister* var her i København, saa' jeg ham komme imod mig paa den anden Side af Gaden; han havde en lille blød, sort Hat paa Hovedet, var klædt og gik som omtalt; jeg sagde til den, med hvem jeg var sammen: sé paa den Mand, som kommer dér, men uden at han mærker det, og siig mig, hvad De synes om ham og hvad De tror, han er? han ménte, at det kunde være en intelligent »Haandværksmand«; det kunde vel nok tildels passe, han saa ikke »lægeagtig« ud, men ogsaa kun til-

dels, ved et flygtigt Blik, som kun fik Indtryk af hans Klædning og Holdning; thi, naar man saa' nærmere paa hans Ansigts Detailler og havde haft Lejlighed til at sé dets Udtryk under forskellige Situationer, var man snart klar over, at det var et meget fint Ansigt, svarende til hans fint følende Indre og til hans Intelligens. Billedet ovenfor viser jo ogsaa dette, det er efter et Fotografi, jeg købte, da jeg var i Edinburgh. I British Medical Journal's Jubilee Number for Lister, 1902, og i de Biographier, der er skrevet om ham af Forskellige, er der flere Portræter, svarende til hans forskellige Alderstrin. Hans Stemme var meget behagelig, og en lille »Talefejl« — man vidste ikke rigtigt, om han af og til læspede eller stammede lidt — gav den, i alt Fald for mig, en vis Charme.

Paa Hospitalet var han altid stærkt interesseret i at sé paa Saarbehandlingens Resultater — det var jo kort Tid siden, at hans Methode var »bleyen færdig« med »den typiske Lister'ske Forbinding«; han forklarede de Tilstedeværende, baade dem, der hørte til Afdelingen, og de Fremmede, blandt hvilke var *Lucas Championnière,* som senere i Frankrig fik Navnet: »Antiseptikens Apostel«, alle Detailler, og, naar man spurgte om noget, fik man altid med stor Redebonhed Svar, selv om det, han havde at sige, ikke var til ubetinget Ros for ham selv. Denne »Sanddruhed« prægede hele hans Færd, ogsaa ved hans Forelæsninger og ved hvad han skrev. Medens jeg var i Edinburgh, holdt *British Medical Association* sit Aarsmøde dér; der var mange af Datidens berømte Chirurger, blandt andet *Little,* der viste sin Behandling af Klumpfod — jeg fik endog se *Fergusson,* hvis udmærkede praktiske Chirurgi jeg havde studeret med stort Udbytte — og det var tydeligt, at *Lister's* Foredrag om Antiseptiken gjorde et betagende Indtryk paa Forsamlingen; og det var ikke underligt,

thi ved flere Foredrag med Demonstrationer gennemgik Lister den antiseptiske Behandlings Detailler — han viste og opererede forskellige Patienter og forklarede den anvendte Behandling, der den Gang tildels var helt ny; han viste ogsaa Exempler paa, at Behandlingen kunde øge vor Viden om forskellige, physiologiske og mikroskopiske Forhold; der var f. Ex. en Patient, paa hvem Articulatio talo-navicularis (et af Fodens Led) var aabnet; han fjernede Drainet og viste, at det indeholdt frisk udseende coaguleret Blod og kom ind paa Spørgsmaalet om Blodcoaglers Organisation; skærer man i Blodcoaglet, bløder det, som *Chiene* havde vist, og det nye Coagel kan atter organiseres; man øjner herved en ny Behandlingsmaade for større Hulheder og Saar — noget, som sikkert maatte overraske dem af hans Tilhørere, der ikke kendte den antiseptiske Behandlings store Værdi. Hos den omtalte Patient skrabede han Blodcoaglet, der lignede en tynd graa Hinde, af, og derunder var der Cicatricevæv (Ar). Jeg skal ikke fremhæve flere Detailler — de er jo alle vel kendte nu — men vil kun omtale, at i et 3 Timers »Møde for Chirurger« glædede det mig at høre, at *Lister* foruden at fortælle om sin Rejse i Tyskland, hvor han havde lært meget, blandt andet *Volkmann's* skarpe Ske's store Nytte ved Udskrabninger af tuberculøst Væv, omtalte *Saxtorph* med Ord, der var meget smigrende for ham — som omtalt havde Saxtorph jo skrevet det kendte Brev til *The Lancet* om »Forholdene paa Frederiks Hospital«.

Selve Hospitalet var kun tarveligt indrettet — om ikke saa slemt som Frederiks Hospital, saa dog alt andet end »fint«. Patienterne var ret snavsede — de kom for en stor Del fra Fabriker, og de, som gik oppe, havde ikke Hospitalstøj, men gik i deres egne Klæder; han sagde ogsaa selv: »mine Patienter er meget snav-

sede, men deres Saar er rene!« det var jo netop de storartede Resultater af Lister's Behandling af complicerede Fracturer (aabne Benbrud) og af Congestionsabscesserne ved Spondylitis dorsalis (Materieansamlinger ved Betændelse af Ryghvirvlerne), opnaaede under de elendige »ydre Forhold«, der overbeviste »den chirurgiske Verden« om, hvad det var for en »Opfindelse«, der var gjort. Paa den Tid, jeg besøgte hans Service, var det jo ikke endnu almindeligt, at der blev foretaget den Slags farlige Operationer, som nutildags er en Slags »Allemands-Ejendom«, paa Articulationer, Underlivet o. m. *Lister* var selv én af de første, der vovede Operationer, som man aldrig før vilde have tænkt sig at tænke paa; i 1877 offentliggjorde han i British medical journal Resultatet af Operation med Sutur for Fractura patellæ (Sammensyning af en brækket Knæskal).

Men *Lister* var ikke den, som var særligt ivrig efter at operere, naar det ikke var absolut nødvendigt; som jeg ved given Lejlighed har sagt: »det er Lister's eneste Fejl, at han har skabt saa mange Operatører, der ikke er Chirurger«. Selv var han i udpræget Grad conservativ, det udelukker jo ikke, at han udførte særdeles mange, og store, Operationer af al Slags, frasét de gynækologiske. Spørgsmaalet, om man skulde operere eller ej, kan jeg belyse ved nogle Exempler: der var et Tilfælde af »Tumor albus«, Tuberculose i Knæleddet, han var i Tvivl, om han skulde gøre Resection eller ej; han spurgte *Saxtorph*, som var tilstede, tilraads; da Saxtorph svarede, at et saadant Tilfælde behandlede han med Cauterisationer (dybtgaaende Striber med Ferrum candens (glødende Jern)) og Stivelsebandage, bad *Lister* ham vise ham og Studenterne Methoden — hvad han saa strax gjorde. Spørgsmaalet, om man troer at turde vove at conservere en Extremitet eller bør foretage Amputation, er jo ikke altid let at afgøre; jeg har

sét *Lister* staa længe, meget længe, med et Udtryk af Eftertanke og stærkt præget af Ansvarsfølelsen, ligeoverfor en Dreng, som havde Osteomyelitis (Benmarvsbetændelse), om det gik an at vente nogen Tid endnu eller om det var rigtigst at amputere nu? — og denne Ansvarsfølelse prægede i det Hele hans Optræden paa Hospitalet, ligesom han ogsaa ved Forelæsninger forstod at prente den ind i Tilhørernes Sind.

Som Operatør var han rolig, besindig og »ligefrem«, men der var ikke noget imponerende ved hans Færdighed; han søgte heller ikke at brillere. Da jeg havde overværet hans Stuegang og Operationer i nogle Uger, talte han flere Gange med mig om Patienterne og deres Behandling; det vil forstaaes, at jeg maatte føle mig meget smigret, da han, henimod Slutningen af mit Besøg, bad mig assistere ham ved en Exstirpatio mammæ (Fjernelse af Brystkirtlen).

At *Lister* med Interesse fulgte, hvad Literaturen frembød af Nyt, behøver ikke at fremhæves; det er interessant at sé, at hans 1ste Assistent, den senere Overchirurg *Chiene,* i Jubilæums Nummeret meddeler, at Lister selv i 1881 talte om at opgive Damp-Spray'en. Som Diagnostiker var han udmærket; han havde jo ogsaa haft udmærkede Lærere i London, blandt andet *Erichsen* og *Henry Thompson,* og, da hans Rejseplan for en Studierejse til Skotland lød paa, at han vilde studere 6 Ugers Chirurgi hos *Syme,* endte det med, at han blev dèr i Edinburgh. Syme var berømt, og det med Rette — *Saxtorph* beundrede ham i høj Grad —, ogsaa som Operatør; der gik Ry af hans Koldblodighed ved Operationer for Aneurysmer (Blodaaresvulster); *Lister* var hans Assistent og blev senere hans Svigersøn — det var ikke blot, fordi Syme satte stor Pris paa hans gode Hjælp paa Servicen. *Lister* blev i 1861 Overchirurg i det i hygiejnisk Henseende saa berygtede Ho-

spital i Glasgow; her, hvor han havde meget at gennemgaa ved at sé de sørgelige Følger af Læsioner og Operationer, var det, at han begyndte at reformere Behandlingen af Saar; i 1869 kom han til Edinburgh som Syme's Efterfølger; i 1877 bestemte han sig til, efter megen Tøven, at overtage Posten som Professor i klinisk Chirurgi og Overchirurg ved King's College i London — Englænderne havde endeligt opdaget, at der i deres Land var en Prophet, som det var værd at agte. I 1893 trak han sig tilbage fra denne Stilling.

Det var sjeldent, at Lister paa Hospitalet talte om andre Ting end hvad der vedrørte Chirurgien, men han kunde dog ogsaa spøge, som f. Ex., da jeg, efter at have været et Par Dage borte fra Servicen, paa Spørgsmaalet, om jeg havde været syg, svarede, at jeg havde været en lille Tur i Højlandene; det gav ham Anledning til at fortælle en Anekdote om Vejrforholdene i Skotland, der jo er bekendte for at irritere Tourister en Del. Der var ogsaa andre Lejligheder til Spøg, som da jeg i »The Courant« var blevet omtalt blandt andre Deltagere i British Medical Association's Udflugt til *Walter Scott's* Abbotsford som »Professor Bloch from Copenhagen, der sikkert vilde bringe et Fond af historiske Kundskaber hjem, hentede fra en gammel Kone i Abbotsford«; i Anledning af Professortitlen, som Lister betonede paa en egen Maade, var der en lille munter Conversation, da jeg sagde: »Omen accipio!«

Men alt i alt var Lister alvorlig og gjorde ikke Indtryk af at have Sans for Humor, der ellers er ret almindelig hos Englændere; det mærkede man ogsaa ved Besøgene i *hans Hjem;* jeg var der flere Gange til Middag, dels sammen med andre, dels alene. *Lister og hans Frue,* der, som nævnt, var en Datter af den berømte Chirurg *Syme* (der nu var død) og som var sin Mand en stor Støtte ved den levende Interesse,

hun nærede for hans Studier og ved den Hjælp, hun ydede ham paa forskellige Maader, var meget tiltalende som Værter. Ved den ene af disse Middage var *Saxtorph og hans Frue,* samt Lister's »House-surgeon«, Mr. *Rice,* tilstede; det var én af de Lejligheder, hvor jeg lærte *Saxtorph* nærmere at kende, tildels fra en ny Side. Der herskede i det Hele en egen stilfærdig og ligefrem Tone i deres Hjem, det, jeg erindrer som et »velhavende Borgerhjem«, ikke præget af noget Særligt, der fangede Interessen. Ved den af disse Middage, der interesserede mig mest, var *Championnière* og to andre fremmede Læger tilstede; efter engelsk Skik blev Herrerne efter Middagen siddende ved Bordet og drak Vin; nu drejede Samtalen sig væsentligt om Chirurgi, særligt om Saarbehandlingen, og *Lister* fortalte da om sine Forsøg; vi kom ind paa hans Laboratorium, et beskedent udstyret Rum, der prægede sig særligt i min Erindring, ogsaa fordi man maatte tænke, at »store Ting kan udføres under smaa Forhold«; han viste sine Kolber og Glas med Kulturforsøgene over Mikrober i Saar, Blodets Forhold o. m.; hans Undersøgelser om Blodets Coagulation og dets Forhold til Mikrober er, som bekendt, af stor Betydning; han viste, at Blodet holdt sig frisk og kunde »organiseres« under hans Forbinding; vi saa Carotis, ligeret paa 2 Steder med Catgut, af en Kalv, dræbt en Maaned efter Operationen, det ene Sted havde han brugt det fineste Catgut, stærkt strammet, saa stærkt, at én af Traadene sprang; det andet Sted var ligeret med tyk, ved Spiralsnoning af tre fine Traade formet Catgut; det var peritoneal Carbololie-Catgut. Han viste os baade makro- og mikroskopisk, hvorledes Traadens Forhold var til Arterievæggen. Man kunde sé, at Catgut var uadskilleligt og nøje sammenvoxet med Arteriens Væg, og med Mikroskopet kunde man ikke opdage den for Catgut, fra Peritoneum

tagne, normale Bygning; kun i Midten af den tykke Catguts Knude kunde man sé et Punkt, hvor man endnu kunde spore de to spiralsnoede Traade og her saa' man den mikroskopiske Bygning af Peritoneum; alt det øvrige var »organiseret«, samlet sammen med det Væv, hvori det fandtes. Han viste os forskellige Slags Catgut, deriblandt én, der var fin og 8 Aar gammel, helt transparent, og en meget tyk, præpareret af et Faars Peritoneum; den var bestemt til dermed at ligere Arteria innominata, hvis der en Gang skulde blive Lejlighed dertil; den havde den Fordel, at den ikke gled imellem Fingrene; saa kunde den bedre holde fast paa den store Pulsaares Vægge.

Man vil forstaa, at disse og andre Demonstrationer — det var jo i 1875 — var meget interessante; den Slags glemmer man ikke.

Saa héd det: »shall we go upstairs?« — og vi kom da ovenpaa til Damerne, der, ligesom Damerne plejer det ved Selskaber i andre Lande, syntes ret tilfredse ved at Herrerne kom igen.

I *London*, hvortil *Lister*, som nævnt, flyttede i 1877, var han den samme, beskedne og ligefremme Mand som før; mine Erindringer om hans Virksomhed paa King's College og om hans Hjem er ikke saa paalidelige, som det gælder for Edinburgh's Vedkommende; men jeg er saa heldig at kunne meddele derom ved en Beretning af Dr. *Secher*, som besøgte *Lister* i Efteraaret 1878 (og som efter sin Hjemkomst fra sin Studierejse i Udlandet blev Reservechirurg paa Kommunehospitalets Afd. V, i 1879).

Om sit Besøg hos *Lister i London* skriver Dr. *Secher* følgende:

»Jeg søgte første Gang *Lister* ved Stuegangen paa Hospitalet og blev uden nogensomhelst Introduktion modtaget med stor Venlighed af denne noble og fine

Personlighed. Naar han mærkede, at det kneb med mit Engelsk, tiltalte han mig paa Tysk, som han talte langsomt og distinkt, men fuldstændigt korrekt. Ved det første Møde faldt Talen hurtigt paa *Saxtorph*, og jeg erindrer, at han blandt andet om denne sagde: »He is a little peculiar«.

Forøvrigt fandt jeg Forholdene paafaldende indskrænkede paa hans Afdeling, vist kun 2 Fællesstuer — Eneværelser saa' jeg intet til — uden betydelige Tilfælde. Hans Materiale maa vistnok have været noget indskrænket; i de over 2 Maaneder, jeg stadig fulgte hans Forelæsninger og Operationer, saa' jeg kun faa, lidt større Indgreb. Hans Optræden herunder var meget rolig og behersket (jeg tænker i Modsætning hertil paa *Péan* og *Volkmann*, hvor Instrumenterne med høje Udraab fløj om Assistenterne). Som Curiosum kan jeg tilføje, at, naar *Lister* under Operationen blev lidt nervøs eller anstrængt, mærkedes det kun paa, at store Sveddraaber perlede paa hans Overlæbe!

Lister boede i Parkcrescent; som Navnet antyder, et halvmaaneformet Bygningskomplex af ensbyggede Huse, meget stilfuldt, med et Halvtag baaret af 2 store Søjler over hver Indgang. Jeg var Gæst hos ham 2 Gange under mit Ophold. Selskabet havde begge Gange samme Præg; foruden Mrs. *Lister* var der kun Herrer tilstede, c. 10—12, vist mest Læger. Af disse husker jeg kun hans første Assistent Mr. *Cheyne* (?), samt Mr. *Thornton* og en Kandidat (fra Canada), der havde Bolig paa Hospitalet. Sidstnævnte var meget forbavset ved at erfare, at man i Danmark fik Betaling for en Stilling, som han maatte betale betydeligt for at beklæde. Mr. *Thornton* havde sikkert den Gang i London et Navn som Chirurg; jeg saa' ham gøre Laparotomier paa en privat Klinik.

Vi fik mange Retter Mad; og jeg lagde Mærke til, at

det vist hørte til god Tone at lade en enkelt Ret gaa forbi. Jeg sad begge Gange ved *Lister's* venstre Side.

Der blev naturligvis talt lidt Medicin ved Bordet, og, da jeg engang ogsaa skulde give mit Besyv med, spurgte jeg *Lister*, om han ogsaa havde haft Tilfælde af Carbolforgiftning; han svarede ganske kort: nej og rettede Spørgsmaalet over Bordet til Mr. *Cheyne*, der ogsaa benægtede, at han havde sét noget i den Retning; der var aabenbart ingen Lyst til at komme nærmere ind paa Spørgsmaalet.«

Da Samtalen kom til at dreje sig om Musik og særligt om de forskellige Landes nationale Sange, endte det med, at Dr. *Secher*, som ogsaa tog livlig Del i Samtalen, stillede sig op foran Kaminen og sang, uden Accompagnement, »Kong Christian stod ved højen Mast«. *Lister* forstod at vurdere Sangen; *Annandale*, en udmærket samtidig Chirurg, fortæller (i Jubilæums Nummeret for Lister), at *Lister* selv i sin Tid gerne sang den skotske »Jock o'Hazeldean«, naar han var i Selskab med andre Læger. Dr. *Secher* skriver selv om denne lille Scene: »Præstationen blev modtaget med Venlighed, og, at der for Gæsterne ikke var noget komisk ved Situationen, viste sig senere, da Samtalen faldt paa de skotske Ballader, og en ældre Gentleman sang en saadan til almindelig Tilfredshed, ogsaa uden Accompagnement. Cigarer blev naturligvis ikke budt, heller ikke ved Bortgangen. Hjemmet udmærkede sig netop — som De skriver — ved en fin harmonisk Hygge, uden fremtrædende Elegance. Det første Indtryk svarede hertil, naar man ved Ankomsten blev modtaget af en hvidhaaret, anstandsfuld Tjener, der, efterat have modtaget Éns Overtøj, fulgte Gæsten op til »drawingroom«, spurgte om Navnet, slog Døren op og meldte med høj Røst (det er første og bliver vist sidste Gang, at det er hændet mig i Livet!). Ogsaa om Da-

gen gjorde Lejligheden et hyggeligt Indtryk, med Udsigt til grønne Træer gennem Vinduerne, hvilket jeg fik Lejlighed til at observere under en Takkevisit hos Mrs. *Lister*. Hun, der jo var en Datter af *Syme*, gjorde et venligt, men lidt tilbageholdende Indtryk.

Lister's Nærværelse i København maa sikkert være falden ikke langt efter min Hjemkomst Sommeren 1879, hvilket jeg slutter af følgende:

Jeg gik en Dag paa Østergade sammen med *Hornemann*, der havde været i London, vist Aaret før mig, da vi pludselig fik Øje paa *Lister*, der styrede lige hen mod os, som han øjensynlig genkendte. Vi følte naturligvis strax det alvorlige og højtidelige ved Situationen og ventede mindst en Underholdning om det nyeste paa Antiseptikens Omraade; næppe havde vi aabnet Munden til en Hilsen, før *Lister* med en bekymret Mine udbrød: Please, where is a barbershop? og da han havde faaet fornøden Anvisning, forsvandt han ligesaa hurtig, som han var kommen, medens vi stod tilbage med lange Ansigter — — —«.

Naar jeg tænker tilbage paa den Tid, jeg var i Edinburgh og saa *Lister* i sin Virksomhed, er det med en Følelse af, ikke blot Beundring, men ogsaa Taknemmelighed for, at jeg lærte saa meget dèr, som har været mig til stor Gavn i min Virksomhed som praktiserende Chirurg. Der var kun én Ting, som jeg ikke kunde forstaa og som syntes mig langt fra at svare til det øvrige Indtryk af *Lister's* omsorgsfulde Paalidelighed — det var, at han lod sit Hospitals Snedker tilberede den Carbolgauze, hvormed Saarene blev forbundne!

Mit sidste Besøg paa Hospitalet gjaldt da ogsaa Snedkeren, som virkede i en Kælder i et alt andet end dertil indrettet Rum. Jeg fik nu et andet Syn paa Gauzen og dens Paalidelighed; jeg maa med Hensyn til dens

Tilberedelse henvise til: historiske Notitser om Lister's Methode, der findes i: »Om de forskellige Methoder for Behandling af Saar fra de ældste til de nyeste Tider«, Kbhn. 1880, hvor ogsaa hans mange Forsøg om Mikrober, Catgut o. a. er omtalte udførligt.

Det var denne Carbolgauze, som blev sendt her til Danmark; at den »maatte lide meget« ved en saadan Rejse og yderligere ved dens Behandling forskellige Steder her i Landet, før den blev lagt paa Patienternes Saar, følger af sig selv; paa Kommunehospitalet begyndte de da ogsaa selv at præparere den — og det var ogsaa Paavisningen af, at den, ligesom Sublimatgauze, der fra tysk Side blev anbefalet som dens Stedfortræder, kunde indeholde Mikrober, som bragte mig til at begynde med en Række Forsøg, der endte med de i to Lag Filtrerpapir indpakkede, sterile Forbindingsstoffer og den Modification af den Lister'ske Forbinding, som jeg meddelte ved Chirurg-Congressen i Paris 1889, hvor jeg demonstrerede »Pakkerne« og deres Anvendelse.

Da *Lister* var i København 1879, havde *Saxtorph og hans Frue* ham og hans Frue til Gæst; desuden var Saxtorph's Ven fra gammel Tid, den gamle Dr. *Sandholt,* som ofte besøgte ham under Stuegangen, en norsk Læge, som var stærkt interesseret i Bekendtskabet med de mere fremragende danske Chirurger, samt Saxtorph's Reservechirurg Dr. *S. Meyer,* og *Paulli, Wanscher* og jeg indbudte. Vi tre sidstnævnte, som jo ikke kendte Saxtorph nærmere personlig (Paulli havde dog været Reservechirurg hos Saxtorph), følte os meget beærede over at skulle sammen med Lister; det var jo ogsaa klart af Formen for Indbydelsen, at det var hans Besøg, der var Grunden til, at vi blev indbudte til Middag. Dr. *S. Meyer,* der som sagt var Reservechirurg hos Saxtorph, har senere fortalt mig — hvilket kan opfattes som et lille Bidrag til Karakteristik af *Sax-*

torph, som i flere Henseender gjorde Indtryk af en viss Generthed, naar han skulde tale med sine Underordnede om Sager, der ikke vedrørte Tjenesteforhold — at hans Indbydelse til Middagen først kom i det Øjeblik, da Stuegangen samme Dags Morgen var ved sin Afslutning; Saxtorph sagde til Dr. Meyer, som blev tilbage for at ordne noget: følg De med mig; og først ligesom han skulde slippe ind ad Døren til sin Bolig fik han med stort Suk sagt: Vil De ikke spise til Middag hos mig i Dag?

Saxtorph og hans Frue var meget elskværdige som Værter. *Lister* og hans Frue var nu, skønt det var flere Aar siden, jeg havde sét dem, ganske de Samme som før; der var en behagelig og munter Tone baade under og efter Middagen og der blev talt om meget forskelligt. Jeg husker især, hvor hjerteligt Lister lô, da Talen var om *Olaf Poulsen* og hans Fremstilling af Rendegarn i Skærsommernatsdrøm, en Forestilling, som det havde glædet ham meget at overvære. Man mærkede fremdeles slet ikke, at man var sammen med den Chirurg, som nu af alle andre Jordens Chirurger blev hyldet som den, hvem ikke blot Patienterne, men ogsaa Chirurgerne og den chirurgiske Videnskab skyldte saa stor Taknemmelighed og Beundring. Han var den samme beskedne Mand, som han altid har været, han, som strax fra Begyndelsen af sit store Værk havde arbejdet maalbevidst, ikke skyldte nogen Tilfældighed, at han naaede det storslaaede Resultat, men havde arbejdet paa Grundlag af andre Samtidiges Viden, fremfor Alle *Pasteur's,* men ogsaa, som fremhævet ovenfor, Andres, Mænd, hvis store Betydning for ham han heller ikke glemte at nævne ved forskellige Lejligheder; det har været et højtideligt og smukt Skue at overvære, da *Pasteur* ved sit Jubilæum i Paris 1892 rejste sig og omfavnede *Lister,* der, som flere Andre, havde talt til ham, *Pasteur,* der, ligesom *Lister,* var det naturlige,

ligefremme »Menneske«, der gavnede Videnskaben og sit Fædreland paa saa mange udmærkede Maader.

Lister trak sig, som omtalt, tilbage fra den praktiske Virksomhed paa King's College i 1893; han var da 66

Professor emer., Dr. OSCAR BLOCH

Aar gammel. I 1902, da det var 50 Aar siden, han var bleven Læge, blev han fejret, blandt andet ved at British medical journal udgav det ovenfor berørte »Lister-Jubilee Number«. I dette Nummer, der iøvrigt ikke fremtræder i noget særligt festligt Skrud, bl. a. forsynet med det sædvanlige store Antal Sider med Avertisse-

menter, findes Artikler af forskellige Chirurger fra forskellige Lande samt en Redactionsartikel, der belyser *Lister's* Person og hans Betydning paa saa godt som alle Chirurgiens Omraader.

Iblandt de mange Hædersbevisninger, der blev ham tildelt i denne Anledning, maa jeg have Lov til at omtale, at det var paa mit Initiativ, at Lister i Dagens Anledning fik tildelt Storkorset af Dannebrog. Kong *Christian den 9ende,* hvem jeg forelagde Spørgsmaalet, forstod strax, at her var der god Grund for Alle, ogsaa for Danmark, at bidrage til at hædre denne Mand. Et Brev, som Lister skrev til mig, dateret d. 25de December 1902, i Anledning af den Artikel, jeg, paa Opfordring, havde skrevet om Antiseptiken i »Jubilæums Nummeret«, og som, trods hans høje Alder er skrevet med fast Haand, viser, at han satte Pris paa denne Opmærksomhed fra det lille Land (hvad ogsaa hans Biographer omtale) — det var jo ogsaa dèr, at hans Methode for Saars Behandling først blev indført af *Saxtorph,* og det var jo ogsaa Saxtorph, der havde været ham til Støtte, som han selv sagde det, da han i 1870 skrev sit Brev i *The Lancet* (sé S. 24) om de forbedrede Forhold paa Frederiks Hospital.

Jeg har en anden Gang haft Lejlighed til at udtale min Beundring for *Lister* og hans Værk; det var paa den internationale Chirurg-Congres i London i 1913. Indledningen til det første Møde af den chirurgiske Section var en *Hyldest til Lister,* fremført af Præsidenten *Watson Cheyne,* hvorefter tre udenlandske Læger var anmodede om at tale; af disse tre var jeg den ene; jeg var først om Morgenen, da Congressen skulde aabnes om Formiddagen, blevén opfordret dertil. Jeg tror, nu da jeg gensér den lille Tale i Chirurg-Congressens Forhandlinger, at jeg ikke paa bedre Maade kan slutte min Beretning om *Lister,* om hvis Betyd-

ning som Chirurg jeg jo ikke har haft videre Anledning til at udtale mig, end ved at referere den her:

»Hr. Præsident! Mine Damer og Herrer!

Naar jeg skal have den Ære ved denne Lejlighed at sige nogle faa Ord til Erindring om Lord *Joseph Lister,* tror jeg, jeg kan gøre det ved at erindre om, at det var i mit Fødeland Danmark, at Lister's antiseptiske Behandling for første Gang blev indført uden for hans eget; det var min nu afdøde, udmærkede Lærer i Chirurgi, Professor *Matthias Saxtorph,* der bragte den første antiseptiske Forbinding til Danmark i 1868, og senere tog *Saxtorph* hvert Aar til Edinburgh, og hvert Aar vendte han hjem med den sidste Forbedring. Vi, som gjorde Tjeneste paa hans Service, gik med det hvide Shirting, der brugtes som Protectiv, i vore Lommer, og senere, naar vi havde den Ære at føre Spray'en, turde vi ikke trække Vejret. Kort sagt, vi fulgte Udviklingen af den antiseptiske Behandling fra 1868—1874, da Værket, som Alle véd, var fuldendt, som det burde være det.

Chirurgerne i Danmark har, som alle andre Landes Chirurger, altid følt, føle endnu og vil altid føle den dybeste Taknemmelighed for Alt, hvad *Lister* har gjort for dem og for Chirurgien!

Jeg tror, det er rigtigt, naar jeg siger, at *Lister* er den største Chirurg, som nogensinde har levet!

Lister var Fornyeren af den gamle Chirurgi og Skaberen af den nye! *Lister* var ikke blot Chirurgernes, men, ikke mindre, Patienternes Velgører! *Lister's* Navn vil altid blive erindret, og, naar det sidste Blad af Chirurgiens Historie skal skrives, vil det blive nævnet med Hæder og Ærbødighed!«

FRA MINE STUDENTERAAR

AF

FR. BUHL

Ungdomsbillede af FR. BUHL

DET er med nogen Betænkelighed, at jeg efterkommer den Anmodning, Redaktionen har henvendt til mig om at optegne nogle Erindringer fra mine Studenteraar. Jeg har nemlig ikke meget at berette, i alt Fald ikke meget, der kunde paaregne Interesse hos en større Læserkreds. Grunden dertil laa hovedsagelig i de Forhold, under hvilke min Studentertid faldt, de stærke Brydninger i Begyndelsen af Halvfjerserne, der efter Haanden ogsaa delte Studenterverdenen i to skarpt adskilte Grupper. For dem, der fuldt ud kunde slutte sig til den ene eller den anden af disse, var det en heldig Tid, da de hurtigt fandt en større Kreds, med hvilken de følte sig beslægtet, og hos hvem de fandt den Støtte, som Samfølelsen giver; men hos dem, der ikke var saa heldigt stillede, opstod der let en Følelse

af Isolering, der nærmest henviste dem til at søge Tilfredsstillelse i eget Arbejde eller højest i en Forbindelse med faa andre, hvem det gik paa lignende Maade. Dette var nu Tilfældet med mig, da jeg hverken følte mig fuldstændig hjemme hos de udpræget radikale eller deres diametrale Modsætning. Jeg deltog ikke længe i det egenlige Studenterforeningsliv, der i sin daværende Form ikke øvede nogen stærk Tiltrækning paa mig, og jeg havde heller ikke den Adgang til et intimere Kammeratskab, som et Ophold paa et af Kollegierne yder, da jeg stadig levede i mit Hjem. Derimod skaffede min Interesse for Musik mig et nærmere Bekendtskab med nogle jævnaldrende, som jeg med Glæde tænker tilbage paa, desværre dog ikke med Studentersangforeningen, som jeg altid har haft megen Sympathi for, men paa Grund af manglende Sangstemme nærmest paa platonisk Maade.

I mit første Studenteraar, der paa vanlig Vis optoges af Forberedelsen til Filosofikum, fik *R. Nielsens* Forelæsninger ingen større Betydning for mig, da han en Tid lang ved Sygdom hindredes i at holde dem. Derimod havde jeg, og, som jeg senere har haft Lejlighed til at erfare, ogsaa flere andre, et meget stort Udbytte af en Forelæsning, som Professor *Heegaard* holdt over den nyere Tids Filosofer, saaat jeg senere altid har betragtet en saadan historisk Fremstilling som i høj Grad værdifuld for unge Studenter. Det var betegnende for ham, at han, da jeg efter Examinationen ude paa Frue Plads udtalte, hvor meget den havde været for mig, sagde, at det glædede ham at høre, da han havde været bange for, at Studenterne havde faaet Indtryk af en Slags Galskab, naar en saadan Række diametralt modsatte filosofiske Systemer fremstilledes for dem.

Forat udfylde, hvad jeg paa den omtalte Maade kom til at føle som et Savn, søgte jeg et Særstudium, der kunde optage mig mere end de foreskrevne Examen-

studier, og fandt hurtigt et saadant i Studiet af de semitiske Sprog, endnu uden nogen Forestilling om den Indflydelse, dette vilde faa for mig senere. Blandt de theologiske Professorer var jeg derfor mest henvist til Professor *C. Hermansen*, af hvem jeg vistnok hørte alle de Forelæsninger, han holdt i mine Studenteraar.

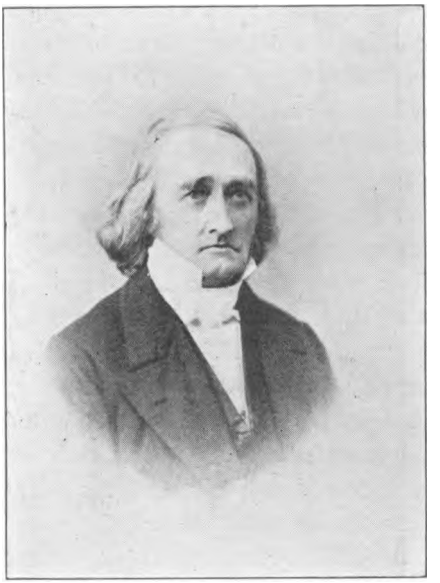

C. HERMANSEN

Han havde dengang allerede en længere akademisk Virksomhed bagved sig, der omfattede forskellige orientalske Fag, da han blev stærkt benyttet paa den Tid, da Universitetsdirektionen foranlediget ved en Skrivelse fra en Professor i Aaret 1840 arbejdede paa at tilvejebringe en Udvidelse og Uddybelse af disse Studier, navnlig ved en Adskillelse mellem Indisk og de semitiske Sprog. Hermansens ualmindelig omfattende Kundskaber fik rig Anvendelse i denne Overgangsperiode,

idet han i Aarene 1841—1843 ikke blot som Docent læste over Hebraisk, Arabisk, Aramaisk og Æthiopisk, men ogsaa over Persisk og Tyrkisk, ja endog over et saa fordringsfuldt Emne som den arabiske Literaturhistorie. Først da han blev theologisk Professor, ind-

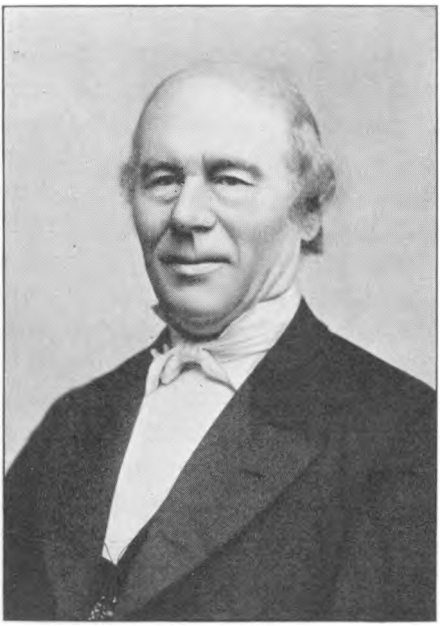

A. F. v. MEHREN

skrænkede han sine Forelæsninger til Fortolkningen af de gammeltestamentlige Skrifter. Jeg kom til at skylde Hermansens grundige Lærdom og store Nøjagtighed overmaade meget. Men jeg hørte ham ikke uden Kritik, og denne voksede efter Haanden, som jeg ved mine Studier lærte de nyere videnskabelige Arbejder at kende. Han tilhørte den gennemført konservative Retning, som i Berlinerprofessoren *Hengstenberg* saa sin Fører, og som med stor Energi og ingenlunde uden en vis Dygtig-

hed stræbte efter at forsvare den traditionelle Opfattelse mod alle de Stormløb, de nyere kritiske Arbejdere rettede mod den. Fuldt ud konsekvent var Hengstenberg ganske vist ikke, idet han frakendte Kong Salomo Forfatterskabet til Prædikerens Bog; men det virkede mere som en tilfældig Undtagelse, idet de Argumenter, han i Reglen anvendte mod Kritikerne, med lige saa stor Ret vilde have kunnet redde ogsaa dette Skrift. Hvad jeg fremfor alt savnede hos denne Retning og altsaa ogsaa hos Hermansen, var en historisk Anskuelsesevne, i hvis Sted der traadte rent abstrakte Argumenter, der virkede forstemmende paa enhver, der ikke var blottet for Fantasi og Virkelighedssands. Blandt de nyere Forfattere, der yderligere bidrog til at udvikle en anden Opfattelse hos mig, fik den Gang navnlig *Heinrich Ewald* — i Forbigaaende bemærket en af de ejendommeligste tyske Professorskikkelser med en næsten grotesk Selvfølelse — en stærk Indflydelse paa mig ved sin ofte geniale Intuition, hvad ikke hæmmedes ved den nedsættende Maade, hvorpaa Hermansen i sine Forelæsninger og Samtaler oftere omtalte ham og satiriserede over hans »Suffisanse«. Overhovedet besad Hermansen en ikke ringe Skarphed i sine Udtalelser, der virkede endnu stærkere ved den stilfærdige Form, hvori den ytrede sig, baade naar den var rettet mod udenlandske og indenlandske Kolleger; men iøvrig viste hans Kritik sig ogsaa som Selvkritik, hvad der havde til Følge, at der kun foreligger overmaade lidet fra hans Haand.

Min egenlige Lærer blev dog Arabisten *A. F. v. Mehren*. Han hørte til de yngre Videnskabsmænd, paa hvilke Opmærksomheden var rettet ved de omtalte Bestræbelser for at hæve de orientalske Studier ved Universitetet. Han var som Student blevet undervist af *Monrad* og havde senere studeret under *Olshausen* i Kiel og navnlig *Fleischer* i Leipzig. Det var dog meget

nær ved, at det ikke var blevet ham, men Monrad selv, med hvem den semitiske Lærerstol var blevet besat, efterat han i 1838 havde studeret Orientalia i Paris under *Bournouf, Quatremère* og *Reynaud;* og

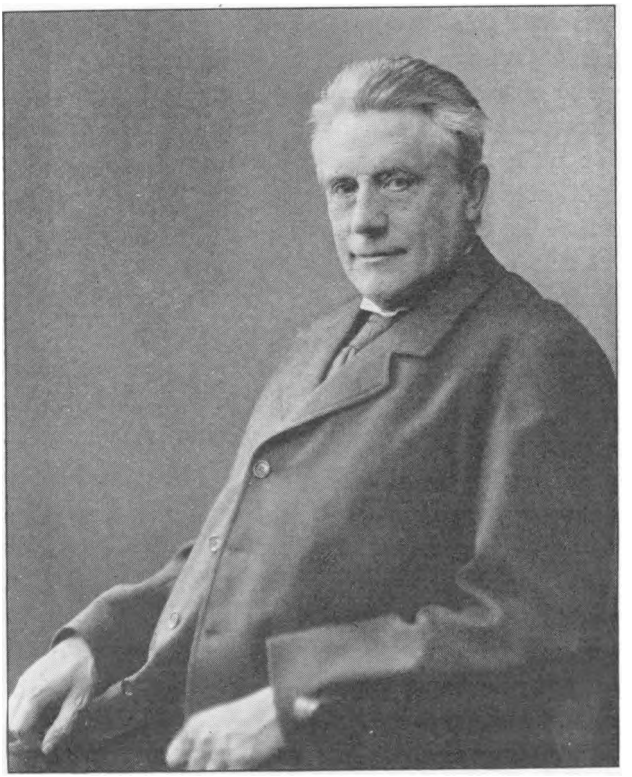

Professor emer., Dr. FR. BUHL

der er næppe Tvivl om, at han med sine mærkelige Evner i flere Henseender vilde være blevet en fremragende Repræsentant for Faget. Men hans politiske Interesser førte ham snart ind paa andre Veje, og 1849 overdroges det Mehren at læse over Semitisk, hvori han 1854 ansattes som Professor ordinarius. Han var

i Besiddelse af et sjældent Sprogtalent og viste sine sikre Kundskaber ved Udgivelsen af nogle arabiske Tekster, hvortil der senere kom en Række Afhandlinger om arabiske Filosofer, der skaffede ham Anseelse som en Videnskabsmand af Rang. Hans pædagogiske Evner var maaske ikke betydelige, og hans Udtalelser om samtidige Orientalister var ofte paafaldende og kunde let virke noget vildledende paa Begyndere; men de, der forstod at benytte hans Undervisning, forskaffede han et udmærket Grundlag for deres videre Studier. Han tilhørte som Discipel af Fleischer den strengt grammatiske Skole, der i Frankrig navnlig var grundlagt af den berømte *de Sacy*, og som dannede en heldbringende Modsætning til den Løshed, der havde præget flere af de foregaaende Arabisters Arbejder. Da jeg senere som Kandidat skulde studere videre i Udlandet, anbefalede han mig som selvfølgeligt at gaa til Fleischer i Leipzig, hvad jeg ogsaa gjorde, men senere til en vis Grad kom til at fortryde. Der var nemlig fremkommet en ny Retning, navnlig repræsenteret ved *Theodor Nöldeke*, der uden at opgive den ved Fleischer vundne grammatiske Akribi fordybede Studiet ved at inddrage Historie, Religionshistorie og Kulturhistorie derunder. Ved at søge hen til Nöldeke vilde jeg hurtigere og lettere have indhentet, hvad jeg nu ved eget Arbejde maatte søge at tilegne mig.

Min Studentertid har altsaa, som man ser, faaet sit Præg og Indhold ved mine Universitetsstudier; og til de Mænd, hvis Vejledning jeg i disse Aar har nydt, staar jeg i en meget stor Taknemmelighedsgæld, som det har været mig kært at give Udtryk gennem disse Linier. Maaske kan dette bøde noget paa, at de handler om Forhold, der ligger den egenlige Studenterverden fjernere og derfor ikke kan paaregne en større almen Interesse.

ET STUDENTERBUDGET FOR 50 AAR SIDEN

AF

CHR. GRAM

Ungdomsbillede af CHR. GRAM

VED den paa Grund af min Afskedigelse fra Universitetet og Afgang fra Overlægestillingen ved Rigshospitalet nødvendige Flytning fandt jeg blandt mine gamle Papirer en omhyggelig ført Regnskabsbog fra mine Studenterdage, paabegyndt fra December Termin 1874. Aarsagen til, at jeg har ført nøiagtigt Regnskab fra nævnte Tidspunkt, er, at jeg til December Termin var saa heldig at faa tildelt Smiths Stipendium for Studenter, hele 200 Kroner hver Termin, og derfor skulde holde mig selv med Klæder, Bøger og Adspredelser o. s. v., medens jeg boede og fik Kost, Lys og Varme hos min Moder, der var Enke med 7 Børn, af hvilke jeg var den ældste, og derfor nok kunde trænge til lidt Lettelse. Min Fader var Prof. juris *F. T. J. Gram,* Regensprovst, han døde

allerede 1871, da jeg blev Student fra Metropolitanskolen; vi maatte derfor flytte fra vort uforglemmelige Barndomshjem paa Regensen til Nørrevoldgade, Hjørnet af Larsleistræde, hvor vi fandt et nyt Hjem, hvor jeg levede hele min Studietid under lykkelige Forhold.

Da jeg var bleven Student, skulde jeg vælge et Studium og valgte oprindeligt Naturhistorie, som altid havde interesseret mig meget, men det var en stor Skuffelse for min afdøde Faders Venner, der næsten alle var Jurister, og f. Ex. Etatsraad *A. E. Krieger,* der var en trofast Ven, mødte op og spurgte ret barskt min Moder, om det var sandt, at Christian vilde studere Naturhistorie, og da min kære Moder blidt erklærede, at det havde jeg mest Lyst til, tog han sin Hat og gik med et kort Adieu ud af Stuen. — Det var maaske derfra, at det Rygte kom i Omløb, at jeg desværre ikke havde Hoved til at studere Jura; heldigvis reddede mine Brødre Herman og Richard Familiens Ære, idet de begge bleve Jurister.

Efter det sædvanlige, glade Rusaar i hvilket jeg ved Siden af det philosophiske Studium som naturlig Indledning til mit naturhistoriske Studium læste til lægevidenskabelig Forberedelsesexamen, den saakaldte »Kantusse«, der dengang omfattede Zoologi og Botanik foruden de nuværende tvende Fag Physik og Chemi, tog jeg denne Examen i Sommeren 1873. Under dette Studium blev jeg særlig paavirket af *Japetus Steenstrup* og blev, efter aflagt Prøve, Hjælpeassistent ved Zoologisk Studiesamling. Det er i Virkeligheden Prof. Steenstrups Skyld, at jeg tog medicinsk Examen, idet han, der oprindeligt havde studeret Medicin, indtrængende raadede mig til ialtfald at tage første Del af lægevidenskabelig Embedsexamen, der dengang omfattede Fagene Anatomi, Physiologi og Pharmacologi. Jeg fulgte hans Raad, og da dengang som nu de lægevidenskabelige Studerende efter Forberedelses-

Examen begyndte paa den saakaldte Volontørtjeneste paa Hospitalerne, fulgte jeg med, og da netop i de Aar, i Følge *Pasteur's* udødelige Undersøgelser, den *Lister*'ske Antiseptik blev indført paa det kgl. Frederiks Hospital af Prof. chirurgiæ *Saxtorph* og paa Kommunehospitalet af Prof. *Holmer*, var der jo levende Berøring med Naturvidenskaben gennem Bakteriologien, og Prof. *Eug. Warming* netop var begyndt paa sine vækkende Øvelser og Kursus i moderne Botanik, medens den senere saa bekendte *C. J. Salomonsen* var Candidat ved Kommunehospitalet og allerede dengang drev bakteriologiske Studier, beundret i høj Grad af os unge Studerende — jeg ser i min Regnskabsbog, at jeg har øvet mig i at skrive hans Navnetræk, som jeg fandt i høi Grad beundringsværdigt —, var det ikke mærkeligt, at jeg fortsatte det medicinske Studium og endte med at tage lægevidenskabelig Embedsexamen i Januar 1878, idet jeg dog stadig holdt Forbindelsen med Naturvidenskaben vedlige og endnu efter Lægeexamen arbeidede paa botanisk Laboratorium hos Prof. Warming.

Morgenen efter at jeg havde endt Examen, blev jeg imidlertid indkaldt til Tjeneste paa Kommunehospitalet som konstitueret Kandidat og blev derefter i Foraaret Militærlæge ved en Afdeling Artilleri, der laa i Lejr i Nordsjælland under Krigen mellem Rusland og Tyrkiet, og dermed var jeg gledet ind i Lægevidenskabens Tjeneste, og jeg blev kun Amatør i Naturvidenskaben.

Men dette var kun Indledningen til Fremlæggelsen af mit Budget for det første Aar, i hvilket jeg blev istand til delvis at sørge for mig selv. De ret indviklede Studie-Forhold under mine Studenteraar bevirkede, at min nærmeste Omgang med Kammerater spændte over mange Fag: *Jura*, min kære nys afdøde Fætter senere Prof. *Julius Lassen*, *Theologi*, senere Pastor *Karl Kayser*, *Philologi*, senere Prof. *J. L. Heiberg*, hvem jeg mær-

kelig nok som Student lignede saa meget, at vi ofte bleve forvexlede, *Polytechnik*, den senere Tømmermester *O. Kayser* o. s. v. Min Regnskabsbog, der vel ikke taaler Gennemgang af kritiske Revisorer, men som er ført med saa megen Omhu, som kan kræves af en skikkelig Student, skyldes min fortræffelige Moder, der altid indprændte mig, at kun ved at føre nøiagtigt Regnskab over Indtægt og Udgift kunde man faa sine Penge til at slaa til, ser saaledes ud.

Den gaar, som Følge af at min væsentlige Indtægt var ovennævnte Legat, fra Termin til Termin.

Indtægter i 1ste Halvaar.

12/12	Modtaget (Legat)	200	Kr.	» Øre
24/12	Gave	2	»	» »
1/1 75	do.	2	»	» »
	Rest fra 1874	9	»	31 »
10/1	L'hombre	»	»	77 »
12/1	Vundet	»	»	25 »
20/1	Moder	»	»	60 »
31/1	L'hombre	2	»	20 »
3/2	Moder	»	»	83 »
24/3	L'hombre	»	»	55 »
27/3	do.	»	»	13 »
3/4	do.	»	»	16 »
»	Bilder Atlas	»	»	66 »
»	Herman — Richard	2	»	» »
9/4	Onkel Severin	2	»	» »
18/4	L'hombre	»	»	9 »
2/5	Moder	1	»	58 »
14/5	do.	10	»	» »
»	Tanter (Hjælp til Studentertog)	70	»	» »
		305	Kr.	13 Øre

Udgifter December 1874.

14/12	Bog (Henle IV)	3	Kr.	» Øre
	do. (Warncke)	3	»	» »
	do. (Blytt II)	4	»	» »
	Tøi	11	»	16 »

Laboratorie (Karlen)	1	Kr.	»	Øre
Cigarrør	»	»	58	»
Hyacinther	2	»	»	»
Julebidrag (Hjem)	4	»	12	»
do. (Hospital)	1	»	»	»
Sporvogn	»	»	16	»
Tabt i L'hombre	»	»	16	»
do.	»	»	58	»
Present (Karl Kayser)	4	»	»	»
do. (Moder)	»	»	66	»
do. (do.)	1	»	16	»
Bog (Mortensen)	1	»	66	»
Tegnepapir	1	»	»	»
Present (O. Kayser)	2	»	»	»
Bog (Atlas-Text)	1	»	33	»
Skøiter	5	»	33	»
	47	Kr.	90	Øre

Man ser af de hyppigt tilbagevendende 33 og 66 Øre, at vi endnu ikke vare langt fra Rigsdaler, Mark og Skilling, og jeg har ogsaa omhyggeligt omregnet Summen til gammel Mønt.

Januar 1875.

	Overført fra December	49	Kr.	56	Øre
1/1	Svampedaase	»	»	50	»
»	Løg	»	»	33	»
»	Skøiteløberbane	»	»	16	»
2/1	Billet (Juletræ)	»	»	33	»
»	Tabt i L'hombre	»	»	10	»
3/1	do.	»	»	41	»
4/1	Sko	10	»	»	»
»	Handsker	1	»	70	»
»	Servietbaand	»	»	50	»
5/1	Tobak	»	»	20	»
»	Auktionskatalog	»	»	33	»
6/1	Papir	1	»	53	»
»	Gave (Monrad)	»	»	45	»
7/1	Hagl	»	»	18	»
8/1	Auktionskatalog	»	»	16	»

9/1	Bilder Atlas (33—34)	2 Kr.	»	Øre
»	Kokosnød	» »	10	»
12/1	Tændstikker	» »	33	»
»	Bøger paa Auktion	» »	40	»
13/1	Cigarer	» »	25	»
»	Mikroscopi	7 »	»	»
»	Whist	» »	14	»
16/1	Philadelphia (1ste Kvartal)	1 »	»	»
»	Skomager	7 »	66	»
»	Bog (Bock Atlas)	4 »	»	»
18/1	Slange	» »	66	»
»	Glasrør	» »	50	»
19/1	do.	» »	20	»
»	Spirituslampe	» »	66	»
»	Blikrør	» »	50	»
»	Spiritus	» »	11	»
»	Sporvogn	» »	10	»
21/1	Slibesten	» »	66	»
22/1	Frimærke	» »	8	»
25/1	do.	» »	4	»
26/1	Papir	1 »	12	»
»	Tobak	» »	20	»
31/1	Whist	» »	3	»
»	Cigarer	» »	17	»
		98 Kr.	31	Øre
	(Januar	43 »	36	»)

Februar 1875.

1/2	Bog (Atlas 35—36)	2 Kr.	»	Øre
3/2	Jernbane	» »	80	»
»	Cigarer	» »	33	»
»	L'hombre	» »	30	»
4/2	Blomst	1 »	50	»
5/2	Bybud	1 »	»	»
8/2	Almisse	2 »	»	»
9/2	Collegiehefter	» »	37	»
»	Notebog	» »	16	»
9/2	Auktion (Bøger — Herbarie)	9 »	70	»
15/2	File — Vridbor	» »	73	»
17/2	Avis (Studenterforening)	» »	25	»
»	Cigarer	» »	33	»

17/2	Collegiehefter	»	Kr.	80	Øre
20/2	Aqvavit	»	»	70	»
21/2	Søstrene	»	»	6	»
»	Skøiteløberforening	1	»	»	»
25/2	Bog (Hyrtl. Anatomie)	3	»	»	»
26/2	Bazar	1	»	»	»
		125	Kr.	34	Øre
	(Februar	26	»	3	»)

Marts 1875.

1/3	Cigarer	»	Kr.	25	Øre
2/3	Medicin	»	»	10	»
5/3	Tobak	1	»	85	»
10/3	Bøger (Bardeleben — Frey)	17	»	75	»
12/3	Stethoscop	1	»	66	»
14/3	Cigarer	2	»	»	»
18/3	L'hombre	»	»	27	»
»	Collegiehefte	»	»	16	»
»	Forskelligt (Børn paa Hospital)	»	»	20	»
»	Aqvavit	»	»	55	»
24/3	Terbenthinolie — Olie	»	»	58	»
28/3	Tændstikker	»	»	3	»
»	Sko rep.	1	»	»	»
31/3	Sporvogn	»	»	10	»
		152	Kr.	6	Øre
	(Marts	26	»	40	»)

April 1875.

	Overført	152	Kr.	6	Øre
1/4	Lottorie	»	»	13	»
»	L'hombre	»	»	14	»
2/4	Sko	11	»	»	»
»	Repar. af Benklæder	»	»	75	»
»	Botanisk Forening	3	»	»	»
»	Present til Philip	3	»	35	»
4/4	Hospitalet	»	»	10	»
»	Planteskab	25	»	50	»
6/4	Sonde	2	»	»	»
»	Sporvogn	»	»	10	»
8/4	Jernbane — Fortæring	»	»	85	»
»	Philadelphia	1	»	»	»

8/4	Post (Planter fra botan. Foren.)	»	Kr.	24	Øre
12/4	Stok	»	»	34	»
»	Øl	»	»	10	»
13/4	Oehlenschläger (3. Hefte)	1	»	»	»
16/4	Gave (Thora)	»	»	50	»
24/4	Collegiehefte	»	»	30	»
25/4	Photographie	2	»	»	»
26/4	Studentertog (Indtegning)	4	»	»	»
27/4	Bog (Oehlenschläger 4. Hefte)	1	»	»	»
»	Collegiehefte	»	»	16	»
28/4	Udstilling	»	»	35	»
29/4	L'hombre	»	»	9	»
30/4	Farver — Pensler	1	»	93	»
		212	Kr.	5	Øre
	(April	59	»	99	»)

Mai 1875.

	Overført	212	Kr.	05	Øre
2/5	Jernbane — Fortæring	»	»	66	»
4/5	Pibehoved	»	»	25	»
5/5	Lottorie	»	»	13	»
9/5	Jernbane — Fortæring	»	»	83	»
13/5	Sporvogn	»	»	15	»
»	Studenterhue	4	»	»	»
»	Salve	»	»	12	»
»	Tobak	2	»	5	»
14/5	Billet	3	»	70	»
16/5	do. Jyderup	1	»	5	»
17/5	Reise hjem m. m.	5	»	20	»
»	Patroner	1	»	»	»
»	Oehlenschläger	1	»	»	»
19/5	Jernbane o. s. v.	»	»	58	»
»	Bybud	»	»	20	»
21/5	Indskud til Upsalatog	16	»	»	»
22/5	Collegiehefte	»	»	14	»
25/5	Fakkeltog	»	»	50	»
»	Cigar	»	»	12	»
28/5	Blomster	5	»	»	»
»	Sporvogn	»	»	15	»
»	Croquetspil	3	»	50	»
»	2det Indskud til Upsalatog	40	»	»	»

29/5	Handsker	1	Kr.	50	Øre
»	Seler	1	»	50	»
		301	Kr.	41	Øre
	Mai alene	89	»	33	»

Indtægt Juni—November 1875

Juni Termin Legat	200	Kr.	»	Øre
Vundet i Lottorie	9	»	50	»
Aktier	2	»	»	»
Moder	»	»	66	»
Solgte Frimærker	»	»	92	»
Moder	8	»	»	»
Onkel Severin	4	»	»	»
Moder	1	»	»	»
	226	Kr.	8	Øre

Udgift Juni 1875.

1/6	Bud med Tøi	»	Kr.	50	Øre
»	Cigarer	6	»	»	»
»	Slips	»	»	83	»
»	Portemonæ	»	»	50	»
»	Handsker	1	»	50	»
2/6	Drikkepenge (Lund)	2	»	25	»
3/6	Fortæring	1	»	25	»
»	Norrkjøbing	2	»	»	»
»	Fortæring	1	»	»	»
7/6	Upsala	8	»	»	»
9/6	Dampbaad	»	»	50	»
»	Bog	3	»	»	»
»	Photographier	2	»	»	»
»	Drikkepenge	9	»	»	»
10/6	Fortæring	1	»	»	»
»	Drosche	1	»	»	»
»	Drager	»	»	20	»
»	Drager	»	»	25	»
»	Billet — Drager	»	»	75	»
14/6	Jernbane	»	»	50	»
»	Benzin	»	»	25	»
16/6	Jernbane	»	»	50	»
»	Photographier	8	»	»	»

16/6	Sko	11	Kr. »	Øre
»	Thermometer	1	» 65	»
19/6	Kørsel	»	» 45	»
20/6	Jernbane	»	» 20	»
»	Tur til Fortunen	2	» 74	»
21/6	Frimærker	1	» »	»
»	Sko (2 Par) forsaalede	6	» 66	»
24/6	Frimærker	1	» »	»
»	Lottorie	»	» 9	»
25/6	Tinc. chinæ comp.	»	» 50	»
»	Jernbane	»	» 25	»
26/6	Jernbane	»	» 50	»
28/6	Kørsel	»	» 45	»
		76	Kr. 72	Øre

Juli 1875.

7/7	Tinc. chinæ comp.	»	Kr. 50	Øre
»	Tobak	1	» 85	»
8/7	Skrædderregn.	39	» 75	»
»	Tur i Skoven	»	» 40	»
»	do.	»	» 75	»
9/7	Aqvavit	»	» 50	»
12/7	Tur til Nærum	»	» 55	»
14/7	Jernbane	»	» 50	»
»	Patroner	4	» 50	»
»	Hagl	»	» 35	»
17/7	Reise	»	» 25	»
»	do.	»	» 25	»
»	do.	7	» 70	»
»	do.	»	» 50	»
»	do.	»	» 50	»
22/7	Pibe	4	» »	»
29/7	Cigarer	»	» 33	»
		139	Kr. 62	Øre
	(Juli alene	63	» 18	»)

August 1875.

10/8	Drikkepenge	3	Kr. »	Øre
»	Reise	»	» 50	»
»	do.	2	» »	»
»	do.	3	» 70	»

10/8	Reise	»	Kr.	75	Øre
11/8	Klædekræmmer	23	»	50	»
»	Frimærker	»	»	32	»
16/8	Tobak	»	»	65	»
»	Brev	»	»	4	»
17/8	Jernbane	»	»	25	»
»	Cigarer	»	»	22	»
21/8	Tur til Vedbæk	»	»	90	»
22/8	Jernbane	»	»	50	»
23/8	Sodavand	»	»	16	»
26/8	Jernbane	»	»	50	»
»	Cigarer	2	»	»	»
»	Medicin	»	»	35	»
27/8	Brev	»	»	4	»
30/8	Patroner	1	»	»	»
31/8	Brev	»	»	4	»
		180	Kr.	02	Øre
	(August alene	40	»	42	»)

September 1875.

1/9	Lottorie	»	Kr.	23	Øre
»	Næseklemmer	4	»	25	»
6/9	Dobbelt Øl	»	»	17	»
7/9	Philadelphia	1	»	»	»
13/9	Øl	»	»	25	»
14/9	Gave (Ingeborg)	»	»	50	»
»	Collegiehefter	»	»	80	»
19/9	Tur til Roskilde	2	»	»	»
»	Vogn	2	»	66	»
»	Spise og Drikke	2	»	33	»
»	do.	»	»	20	»
20/9	Øl	»	»	12	»
22/9	Medicin	»	»	35	»
25/9	Bog (Oehlenschläger 10)	1	»	»	»
28/9	Notebog	»	»	35	»
		196	Kr.	23	Øre
	(September	16	»	21	»)

Oktober 1875.

1/10	Oehlenschläger (7—9)	3	Kr.	»	Øre
»	Tobak	1	»	85	»

7/10	Sko	11	Kr. »	Øre
9/10	Sko forsaalede	3	» 66	»
»	Theaterbillet	1	» 33	»
»	Tøi	»	» 25	»
10/10	Naturhistorisk Forening	3	» »	»
»	Lottorie	»	» 13	»
20/10	Oehlenschläger 11—12	2	» »	»
21/10	Botanisk Forening	3	» »	»
23/10	Theater	1	» »	»
25/10	Collegiehefte	»	» 20	»
28/10	Collegiehefter	»	» 45	»
		227	Kr. 10	Øre
	(Oktober alene	30	» 87	»)

November 1875.

13/11	Tobak	1	Kr. 85	Øre
»	Collegiehefte	»	» 25	»
»	Tabt i L'hombre	»	» 45	»
18/11	Hyacinthløg	»	» 20	»
»	Oehlenschläger	2	» »	»
		231	Kr. 85	Øre
	(November alene	4	» 75	»)
Indtægt Juni—November		226	» 8	»
Deficit		5	Kr. 77	Øre
Laant af Moder til December Termin		6	» »	»
	Rest	»	Kr. 23	Øre

Helt havde jeg, som man ser, ikke klaret mig, mine Udgifter havde jo oversteget mine Indtægter, og jeg maatte optage et Laan hos Moder; det blev da afbetalt ved December Termin, men Udgifterne vare ogsaa nedbragte til et Minimum i November, og jeg skyldte min Boghandler 57 Kr., som først bleve betalte efter Terminen. Aaret havde jo desuden været mindeværdigt ved Studentertoget til Upsala, som jeg dog kun ved Hjælp fra 2 Mostre kunde deltage i, men det blev en

uforglemmelig Oplevelse. Jeg ser med Glæde, at jeg allerede den Gang følte mig saa heldig stillet, at jeg burde være Medlem af Philadelphia. Jeg havde frit Ophold hos min kære Moder, hos hvem jeg boede, lige

Professor emer., Dr. CHR. GRAM

til jeg blev Candidat i Januar 1878; Dagen efter Examen blev jeg — som nævnt — indkaldt til Tjeneste paa Kommunehospitalet; man var den Gang stavnsbunden til det Hospital, hvor man havde gjort Volontørtjeneste, saa fremt man ønskede at fuldføre sin Uddannelse ved Kandidattjeneste, der først opnaaedes c. 4 Aar efter endt

Examen; i al den Tid var man pligtig til at møde, saa snart man blev indkaldt til Tjeneste. Det føltes derfor noget nedslaaende, da jeg Kl. 7 Morgen, efter at have endt Examen den foregaaende Aften Kl. 6, paa Sengen modtog en af Kommunehospitalets blaa Sedler, med den lakoniske Indskrift: Volontør C. Gram indkaldes til Tjeneste strax.

Siden den Morgen har jeg ikke boet hos Moder, i hvis Hjem jeg tilbragte mine lykkelige Studenterdage, og hvor mine Venner altid vare kærkomne Gæster i al Tarvelighed. Det er paa Baggrund heraf, at saadanne Udgifter som f. Ex. til Aqvavit og Chinadraaber, samt Udgifter til Whist og L'hombre (af og til ogsaa Indtægt), maa ses; det var nemlig, naar det kom høit, et Extratraktement til Ostemaden til Aften, at der blev skænket en Snaps med sammensatte Chinadraaber. Den unødvendige Luxus med Udgift til Lottorie var et Aktieselskab paa 10, der spillede sammen paa en $^1/_8$ Lodseddel; saavidt jeg husker, slap vi nogenlunde uden Udgift fra dette Experiment, idet vi virkelig vandt et Par Gange, i dette Regnskabsaar saaledes 9 Kr. 50 Øre, og nogle Aar senere ophørte vi at spille. Som en Mærkelighed kan ogsaa anføres, at jeg gik med Studenterhue, lige til jeg blev Kandidat, det var absolut den billigste Hovedbeklædning. Som Udgifter, der maaske synes noget forbausende, maa nævnes Patroner og Hagl, men Familien havde endel Medlemmer paa Landet, hvor den ædle Jagtsport blev dreven, og København selv var ikke saa udvidet den Gang, nogle af mine bedste Kammerater, Brødrene Kayser, Sønner af den bekendte Tømmermester Kayser, der boede paa Nørregade om Vinteren, flyttede i Mai med Flytteomnibus og Klavervogn til et Landsted paa Vesterfælledvej, og bag denne Eiendom fandtes den Gang gode Jagtmarker ned mod Kalvebodstrand. Udgifterne til Theaterbilletter, Ture i

Skoven, især Foraar og Efteraar, udgøre jo en meget beskeden Sum.

En Udgift paa 1 Kr. 65 Øre til et Thermometer synes noget uforholdsmæssig stor efter Datidens Priser, men det var et Lægethermometer, som det forlangtes, at Volontørerne skulde anskaffe og benytte paa Hospitalet; det var jo ret nyt med Temperaturmaalingen, og Maximalthermometre benyttedes ikke, Thermometret anbragtes og aflæstes af Volontørerne efter 5—10 Minuters Observation.

FRA MIN STUDENTERTID

AF

HARALD HØFFDING

Ungdomsbillede af HARALD HØFFDING

DA jeg som ung Student (1861) gik op ad Universitetstrappen, var det ikke første Gang, jeg hørte Forelæsninger paa Universitetet. I mine sidste Skoleaar hørte jeg i flere Semestre *Carsten Hauch*'s æstetiske Forelæsninger (over Folkeviser, Shakespeare, Ewald). Hans Undersøgelser gik ikke meget dybt; men naar han blev begejstret, kunde han sige udmærkede Ting, og jeg bevarer en levende Stemningserindring fra disse Foredrag. I mit sidste Skoleaar hørte jeg ogsaa den senere Biskop *Fog's* Forelæsninger over det teologiske Studium. De blev dog ikke meget orienterende for mig som vordende Teolog. Jeg erindrer et Billede, som skulde anskueliggøre den strenge Videnskabs Kulde i Modsætning til Troens Varme: Atene er en høj og ædel Gudinde, men hun er ikke udsprungen af nogen

Moders Skød og har ikke diet nogen Moders Bryst. Dette Billede forfulgte mig længe, indtil jeg opdagede, at det ikke passede, fordi selve den strenge Videnskab er et Udtryk for den menneskelige Aand, undfangen og næret af den. Den har sit Udspring i en menneskelig Trang, som hænger sammen med det Inderste i Personligheden. Men det kostede meget Arbejde, inden jeg kunde se Sagen paa denne Maade. Foreløbig stod Filosofi og Teologi som to Poler, jeg følte mig udspændt imellem. Ingen af dem kunde jeg slippe; men hvorledes kunde de bestaa sammen? Maatte der dog ikke tilsidst kun kunne gives et eneste Udtryk for Personlighedens Liv?

Det var *Rasmus Nielsen* og *Sibbern*, der blev mine første filosofiske Lærere. Rasmus Nielsen stod dengang paa sit Højdepunkt. Han var endnu søgende, betagen af *Kierkegaard* og optagen af matematiske og naturvidenskabelige Studier, stræbende at finde en Vej, ad hvilken disse forskellige Tankeverdener kunde forenes. Hans propædeutiske Forelæsninger bestod i mit Aar dels i en Gennemgang af Kierkegaard's »Stadier«, paa Grundlag af et lille Udvalg, han havde ladet trykke, dels i et kort erkendelsesteoretisk Omrids. Han talte med Liv og Kraft, ofte aandfuldt og vittig, og hans Forelæsninger satte Tanker i Bevægelser, der hidtil ikke havde rørt sig. Det gik ham dog med denne Forelæsning, som det saa ofte gik ham med hans Bøger; Udkastet var for stort og omfattende, eller ogsaa udarbejdede han de første Dele af det saa vidtløftig, at der ikke blev Tid nok til de senere Dele. Af »Stadierne« fik han saaledes kun gennemgaaet det første, det »æstetiske«. Ved enhver mulig Lejlighed polemiserede han imod Teologien som Videnskab, idet han skarpt skelnede mellem Tro og Teologi. Denne Polemik vakte til at begynde med min Modsigelse. Jeg var mødt med

store Forventninger om, hvad det teologiske Studium skulde bringe; jeg haabede paa, at den Isolation, i hvilken det Religiøse hidtil havde staaet i mit Sjæleliv, ved Teologiens Hjælp vilde vige for en Harmoni mellem de forskellige Sfærer. Jeg haabede at blive ført ind

RASMUS NIELSEN

i en Forening af Tankeliv og Følelsesliv, saaledes at de supplerede hinanden; jeg haabede, at Atene og Madonna kunde forenes til Et. I en Dagbog, jeg holdt i mine første Studenteraar, gav jeg da ogsaa ondt af mig om dem, der ikke vilde indrømme, at der gives en kristelig Videnskab. — Det skulde snart blive anderledes.

Medens Rasmus Nielsen læste over, hvad der nærmest kunde kaldes en Indledning til Filosofien, læste

Sibbern over Psykologi og Logik. En yngre Professor, *Hans Brøchner,* dublerede skiftevis Nielsen og Sibbern, og i mit Aar læste han over Sibberns Fag. Jeg havde valgt Sibbern, da jeg gerne vilde høre ham, inden han gik af (han var dengang 77 Aar), og da jeg ventede

SIBBERN

mig meget af Forfatteren til »Gabrielis« Breve. Det blev dog en Skuffelse. Der kom vel af og til geniale Glimt, smukke Tanker og kostelige Bemærkninger; men hans Fremstilling var mat og mekanisk, og hans sløvede Sanser lod ham hverken høre, hvorledes han selv raslede med sine Nøgler, mens han talte, eller mærke Tilhørernes Uro og Snakken. Hans Naivitet og Særhed kunde være kostelig, saaledes naar han nævnede sin »Gabrielis« blandt »gode, poetiske Værker«, eller naar

han udførlig forklarede os, hvorfor Frue Kirkes fire Ure ikke gik ens. Men naar han, fordi han havde det for varmt paa Katedret, først tog sin Kalot af, og naar det ikke hjalp, sin Paryk, kunde man ikke forlange, at unge Mennesker skulde tage det med Andagt. Han havde overlevet sig selv som Lærer, skønt hans indre Liv endnu rørte sig med Friskhed. Hans Bøger var drøje at lære, tilmed da han helst vilde have sine egne Ord igen. — Først langt senere, da jeg selv var bleven mere selvstændig i Filosofien, har jeg ret lært at paaskønne ham, og det har været mig en Glæde at fremdrage hans Minde og karakterisere ham*), samt bidrage til, at hans Tanker ogsaa blev kendte i Udlandet.

Jeg begyndte i mit første Studenteraar ogsaa paa mit teologiske Studium, især Exegese og Kirkehistorie. Det exegetiske Studium er vel det, jeg har havt mest Gavn af indenfor Teologien. Det vænnede til Analyse af, hvad man læste, til nøjagtig og indgaaende Forstaaelse, og det gav Anledning til interessante Sammenligninger mellem de nytestamentlige Forfattere. Og det at blive ret hjemme i et Aandsværk som det nye Testamente var allerede et stort Udbytte, og det er især dette, der har gjort, at jeg aldrig har fortrudt at have studeret Teologi, saa langt jeg end er kommen bort fra teologisk Tankegang. Ganske vist, de vidtløftige tyske Kommentarer, vi studerede, var ikke lystelige at faa Forstand af. Man gennempløjede en hel Række af Fortolkninger, der i Forfatterens Øjne var urigtige, og naaede saa tilsidst hans egen Tydning, der naturligvis var den højeste Visdom. Der florerede her et Pedanteri, der nok kunde give Afsmag for Studiet. Og naar man saa ret besindede sig paa, at de Ord, der var Genstand for den megen Lærdom, gik ud paa at stille dem, der læste dem, overfor Livets største Spørgsmaal, Spørgs-

*) Se Mindre Arbejder, Første Række, og »Danske Filosofer«.

maalet om aandeligt Liv eller Død, saa kunde man ofte harmes over den hele Behandlingsmaade, tilmed naar man lige havde læst en Bog som Kierkegaard's »Til Selvprøvelse«. Jeg har flere Gange kastet Kommentarerne henad Gulvet. Men — jeg gik siden hen og tog dem op, da jeg vilde fuldføre, hvad jeg havde begyndt.

Under alt dette levede jeg dog foreløbig som en glad ung Student og havde fornøjelige Aftener i den gamle Studenterforeningsbygning i Boldhusgade trods dens Uappetitlighed. Lørdag Aften var der ofte »Sold paa Salen«. Man sad med sin Pibe ved Punchebollen; Visebogen med Plougs og Hostrups Sange sloges op, og mellem Sangene blev der holdt mere eller mindre patetiske eller vittige Taler. Diskussioner holdtes ikke, uden paa Generalforsamlingerne, hvor man kæmpede om at styrte eller hævde Senioratet.

Samme Dag, jeg havde været oppe til Filosofikum, ankom norske og svenske Studenter. Det var det sidste skandinaviske Studentermøde, der blev holdt i København (1862). Der var stor Begejstring i Byen og mellem Studenterne, og det blev glade og fornøjelige Dage, der fulgte, Dage, jeg endnu bevarer i festligt Minde, skønt der snart faldt mørke Skygger over de Forhaabninger, der dannede Grundlaget for Feststemningen. Jeg mindes særlig Turen i Nordsjælland. Efter at have overnattet i Hillerød, vandrede vi næste Morgen den herlige Vej fra Hillerød til Fredensborg. Paa denne Vandring var der Lejlighed til Samtale og Tankevexling med de skandinaviske Brødre, og man kunde faa Oplysninger om Studieforhold ved de andre nordiske Universiteter. Paa Fredensborg defilerede vi gennem Slottets Kuppelsal, fra hvis Galleri *Frederik den Syvende*, omgiven af *Grevinde Danner*, Ministre og Hofmænd, modtog vor Hyldest. Vi marcherede nu ned i Nord-

mandsdalen, hvor en Sexa var anrettet. Men neppe havde vi begyndt at tage for os af Retterne, før en voldsom Tordenbyge brød løs. Vi dukkede ned under Bordene, medtagende hvad vi kunde faa fat i af Spise- og Drikkevarer, især af de sidste. Intet Under, at Stemningen var høj, da Solen kom frem, og vi dukkede op igen. Lidt efter kom Kongen med sit Følge, og paa sin gemytlige Maade sagde han, at han haabede, vi var blevne ligesaa vaade indvendig som udvendig. Turen fortsattes derefter til Helsingør.

Den Sommerferie boede min Familie i et Hus ved Krogerup Allé, hvorfra der var en herlig Udsigt over Markerne til Helsingborg. Det er en af de bedste Sommerferier, jeg har havt*). Jeg strejfede om i den herlige Egn, snart til Hest og snart til Fods. Paa en Udflugt til Danstrup Hegn ved Fredensborg saa jeg *Frederik den Syvende* i Spidsen for sin Hestgarde modtage *Karl den Femtende* af Sverige, der kom kørende fra Helsingør og nu steg til Hest, hvorpaa begge Konger i Spidsen for et glimrende Følge red til Fredensborg. Dette Kongemøde mentes, ligesom det forudgaaende Studentermøde, at skulle indvarsle en ny Tid for Norden. Ak, det var Sæbebobler, og der kom tunge og mørke Aar for vore ungdommelige Idealer.

Der kom nu ogsaa en tung og mørk Tid i mit indre Liv. Jeg maatte efter en haard Kamp give *Kierkegaard* Ret i hans Opfattelse af Kristendommen. Denne stod

*) Jeg ser af Breve fra denne Sommerferie, som jeg ved en Ungdomsvens Død har faaet tilbage, at jeg i Humlebæk har beskæftiget mig med Platon (dels paa Græsk, dels paa Dansk) og med Literatur om Sokrates, og at jeg desuden har læst Goethes »Aus meinen Leben« og fordybet mig i Kierkegaards religiøse Taler. — Det var Forbindelse af saadan Beskæftigelse med Udflugter i den herlige Egn, der gjorde Sommerferien 1862 saa uforglemmelig.

ikke længere som den milde, trøstesrige Sandhedsvej, der i sig kunde optage alle menneskelige Livsveje, — Familieliv, Kunst, Videnskab, Samfundsliv, — og føre dem hen imod Fuldendelsen. Idyllen sprængtes. Hinsidighedens Ideal kom til at staa i hele sin ubetingede Strenghed. Kun Et var i Ordets bogstavelige Forstand fornødent: at træde i Forhold til det store Paradox, Menneskeblivelsens Under, der lod alt Menneskeligt blegne og kun stillede én eneste Opgave, den at opgive Alt for at faa Del i de guddommelige Kræfter, som kun paa ét eneste Sted i Verden og paa ét eneste Punkt i Tiden havde gennembrudt Naturen og ladet Evighedens Lys skinne ind i Mørket. Udsagn i det nye Testamente, jeg hidtil havde skudt tilside eller tolket mildt og harmoniserende, kom nu til at staa i hele deres klare og absolute Idealitet. Det var ikke Kristendommens Mening at fuldende, hvad menneskelig Kultur indledede, men at bryde af og at hensætte alle menneskelige Forhold som ligegyldige, forsaavidt de ikke var Hindringer for at naa det store Maal. Det faldt mig nu som Skæl fra Øjnene, da jeg igen tog fat paa det nye Testamente. Og det stod for mig, at det, som dér forkyndtes, var det Højeste. Jeg kan ikke nævne noget bestemt Omvendelsesøjeblik. Det var efter en haard Modstand, at jeg opgav min Ungdoms harmoniske og idylliske Tro. At Kristendommen var og vilde være Trøst, den evige Trøst, var sandt; men denne Trøst var knyttet til én Betingelse: fuld Hengivelse til det ene Fornødne, fuld Opgivelse af Livets menneskelige Formaal. Jeg opdagede egentlig først nu, at hverken Kunst eller Videnskab eller borgerlig Virken omtales i det nye Testamente, og at der advares i strenge Ord mod Ægteskab. Det var den kristelige Etik, der viste sig for mig i et helt nyt Lys. Med Dogmatiken var der foreløbig Intet ivejen.

Den Tid, som nu kom, bragte mig vel Øjeblikke af inderlig Begejstring, men den bragte mig især Uro, Tvivl og Hjemløshed. Jeg vidste ikke mine levende Raad. Mesteren, Profeten var jo gaaet bort efterat have sagt, at det nye Testamentes Kristendom ikke var til, om den overhovedet havde været til ud over den allerførste Tid. Det vilde være forgæves at spekulere over, hvorledes han vilde have stillet sig, hvis han ikke saa tidlig var bleven bortreven. Og desuden havde han jo selv lært mig, at hver Enkelt maa løse Livsproblemet ad sin egen Vej, — at man i Grunden ikke kan lære af Andre.

Og nu mit teologiske Studium! Jeg arbejdede med Iver i de forskellige teologiske Fag, men fortsatte stadig mine filosofiske Studier, hørte stadig Rasmus Nielsen's Aftenforelæsninger og desuden Brøchner over Filosofiens Historie. Jeg deltog i et Privatissimum, Brøchner holdt over Kant's »Kritik der Urtheilskraft«. Men fra filosofisk Side blev det stedse bestemtere hævdet, at en videnskabelig Harmoni mellem Tro og Viden var umulig, og at der i Grunden ingen videnskabelig Teologi gaves. Saa vandrede jeg da frem og tilbage mellem Teologi og Filosofi, ogsaa bogstavelig talt, idet de havde deres specielle Auditorier hver i sin Ende af den lange Universitetsgang ovenpaa. Der gjorde sig stadig en intellektuel Splid gældende hos mig, foruden den personlige Splid, den nye Opfattelse af Kristendommen vakte.

Det forholdt sig naturligvis ikke saaledes, at jeg stadig gik omkring som en Fortabt. Mine Studier optog mig meget. Foruden mit Fagstudium fik Interessen for Hebraisk, der allerede var vakt i Skolen, mig til at læse Arabisk hos Professor *van Mehren*. Jeg kom ogsaa saa vidt, at jeg fik læst nogle Fortællinger af »Tusind og en Nat« paa Grundsproget, og jeg tænkte endog en

Stund paa at blive Orientalist, hvad der vel vilde have virket afledende paa min Betagethed af filosofiske og religiøse Problemer. Jeg læste desuden adskillig Filosofi, særlig forfulgte jeg Udviklingen fra Kant til Hegel, en Periode, der især paa den Tid stod med særegen Glans. Ikke blot havde jo Kierkegaard været stærkt paavirket af Hegel, men baade Rasmus Nielsen og Brøchner betegnede forskellige Nuancer af Hegelianismen. Jeg læste ogsaa nogle Dialoger af Platon paa Grundsproget. Kort sagt, min Tid var godt besat.

Vinteren 1863—64 var mørk og tung for mit Fædreland. Med Spænding fuldte man Begivenhederne, som de udfoldede sig efter Frederik den Syvendes Død, den truende Forbundsexekution, Oprøret i Holsten, Preussens og Østerrigs Indgriben. Saa i Februar Kampene ved Danevirke og Hærens pludselige Tilbagetog. Sorg og Harme betog Alle, og efter Dybbøls Fald stod Nederlaget som uafvendeligt. Det var bitre og mørke Tider. Jeg skammer mig ved at tænke paa, hvor meget jeg under alt dette alligevel gik op i mine indre Brydninger og Grublerier og lod mig beherske af den Afmagtsfølelse, som var Følgen af dem, uden at Landets Ulykke kunde vække mig til Handling. I Forsommeren bestemte jeg mig dog, sammen med en Kammerat, til at melde mig til Udskrivning. I nogen Tid stod det klart for mig, at nu skulde Alt lægges tilside, og det stod lige saa klart for mig, at hvis jeg kom tilbage, vilde jeg ikke vende tilbage til Teologien. — Da der ikke blev antaget flere Soldater, vendte jeg tilbage til Studerekammeret.

Jeg havde ikke opgivet Kristendommen, men jeg gjorde overfor mig selv den Indrømmelse, som Kierkegaard (i »Indøvelse i Kristendom«) havde forlangt af

Kirkens Repræsentanter. Jeg anerkendte, at jeg ikke levede under den Etik, Urkristendommen forudsætter eller medfører. Jeg erkendte min Afstand fra det urkristelige Ideal, skønt jeg fastholdt, at det var Idealet. Jeg følte mig som en Katolik, der ikke gaar i Kloster, skønt han indrømmer, at det er Idealet. Jeg mente, at jeg paa disse Vilkaar havde Ret til at anse mig selv for Kristen, skønt jeg ikke kunde tænke paa at blive Præst. — Hvad jeg dengang ikke saa, var at mit Standpunkt i Virkeligheden betegnede et Brud med Kirken i Kraft af egen Livserfaring og Tænkning. Rækkevidden af Kierkegaards Personlighedsprincip gik kun langsomt og sent op for mig, i Sammenhæng med min fortsatte Livserfaring og mine fortsatte Studier. Kierkegaard selv peger jo ogsaa paa dette Punkt langt ud over sig selv. Men hans Problem har fulgt mig fra min Ungdom, bestemt mit Livs Retning og atter og atter ført mig til en inderligere Opfattelse af menneskelige Forhold, til en strengere Prøvelse af mig selv og til Sky for, hvad der ikke har personlig Sandhed.

Rent filosofisk har Studiet af Kierkegaard ledet mig til en Tanke, som mit senere filosofiske Studium førte mig til at uddybe og anvende i det Enkelte, den Tanke nemlig, at det aandelige Livs formale Ejendommelighed ligger i den Enhed og Koncentration, hvormed Livsindholdet sammenfattes, og at Maalestokken for et Aandslivs Værdi ligger i Forholdet mellem Indholdets Fylde og Koncentrationens Energi. Denne Tanke, der i Filosofiens Historie er kommen frem før Kierkegaard, især hos Kant, ligger til Grund for Kierkegaards Karakteristik af de forskellige Stadier eller Livstyper, han opstiller. Dette Punkt stod naturligvis ikke klart for mig. Det gik først op for mig gennem et kritisk Studium af engelsk Filosofi og gennem Forarbejderne til min Psykologi.

Da der nu, som sagt, ikke blev noget af Krigstjenesten, besluttede jeg at fuldende mit teologiske Studium i Løbet af ét Aar (1864—65). Det blev et strengt Aar. Det staar stadig for mig i et Mørke. Dog var der en vis

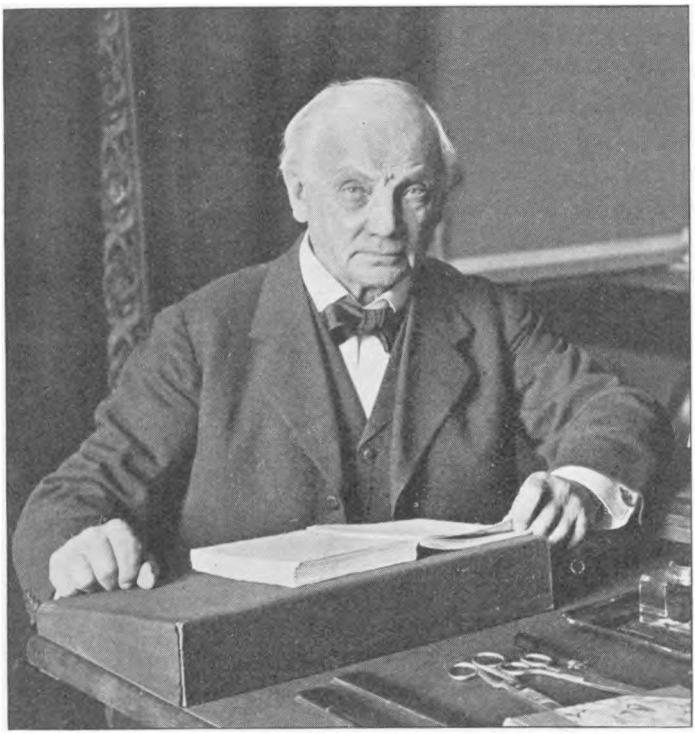

Professor emer., Dr. HARALD HØFFDING

Tilfredsstillelse ved, at den hurtige Gennemgang af hele Stoffet aabnede Øjet for mangen Sammenhæng, der før ikke paaagtedes. Og desuden stod nu, efter det Forhold, hvori jeg personlig var kommen til at staa til Teologien, det hele Indhold mere objektivt for mig. Min egen Tankegang og mit eget Stemningsliv udfoldede sig nu paa egen Haand. Jeg havde faaet af Teologien, hvad

den kunde bringe mig, og i Stilhed saa jeg mig nu om efter nye Muligheder.

Blandt mine teologiske Lærere skylder jeg, især for dette Aars Vedkommende, *Hermansen* mest. Det var forlængst gaaet op for mig, at hans hyperortodoxe Fortolkning af det gamle Testamente var uholdbar, og at hans Forsøg paa at afvise, hvad han kaldte »den nyere Kritiks Overgreb«, var mislykkede. Men dels interesserede jeg mig meget for Hebraisk, dels havde jeg meget Udbytte af den lærde og grundige Maade, paa hvilken Hermansen paa sine Øvelser gennemgik vore skriftlige Udarbejdelser. Det var det syttende Aarhundredes ortodoxe Teologi, der laa til Grund for hans Behandling af Emnerne; men netop derfor var der en Fasthed og en Konsekvens i Tankegangen, som man ikke fandt hos moderne Teologer af Martensens og Clausens Retning.

I Foraarstiden 1865 fik lysere Stemninger Overhaand hos mig. Jeg kunde se til Enden. Og min Levevis undergik nu en Forandring. Medens jeg før betragtede Spadsereture som Uvaner, begyndte jeg nu min Dag med en Spadseretur i Frederiksberg Have, og den brede Gang tilvenstre for Indgangen gaar jeg sjelden igennem uden at mindes den Foraarsstemning, jeg paa disse Morgenture kom i, naar de prægtige Træer hvælvede sig over mig. — En Morgen bragte Spadsereturen mig en særlig Glæde. Af en Kammerat, jeg mødte, fik jeg at vide, at det var Carsten Hauch's 75 Aars Fødselsdag, og at endel ældre og yngre Studenter i den Anledning vilde bringe ham en Hyldest ved hans Bolig paa Frederiksberg Slot. Jeg sluttede mig til dem, og vi gik nu i Procession ind i Slotsgaarden, hvor der blev afsunget en Sang, og *Ploug* saa holdt en Tale til den gamle Digter, der viste sig i sit Vindu og bevæget takkede for vor Hyldest. — Jeg har altid elsket Hauch

som Digter. Nogle af hans Digte og Romancer hører til min Yndlingspoesi, og hans Sans for det Store og Høje, hans ædle Begejstring for sin Kunst har gjort hans Skikkelse kær for mig.

Kort efter kom Examenstiden, og den 19. Juni 1865 vandrede jeg som candidatus theologiæ ned ad Universitetstrappen. Et stort personligt og teoretisk Arbejde laa nu for mig.*)

*) Hvorledes det i denne Skildring af mine Studenteraar berørte religiøse Problem stiller sig for mig henimod Slutningen af min Løbebane, vil man i al Korthed kunne se af min Afhandling »Pascal og Kierkegaard« (»Tilskueren«, Juni 1923). Min almindelige filosofiske Udviklingsgang er i Korthed skildret i Afhandlingen »Om min Forfattervirksomhed« (»Tilskueren«, Marts 1923).

FRA STUDIETIDEN

AF

K. KROMAN

Ungdomsbillede af K. KROMAN

EFTER at have set mig om i forskellige andre virksomheder — jeg havde bl. a. taget skolelærereksamen og et års tid haft en god huslærerplads på Lolland —, gjorde jeg den opdagelse, at min indhøstede visdom var aldeles utilfredsstillende, og med en meget lille pengesum i lommen begav jeg mig derfor i mit tyvende år, 1866, til København for om muligt at blive student og høste yderligere visdom ved universitetet.

Til at læse med manuduktør ventede jeg ikke at få råd; men jeg kendte flere unge studenter, som jeg stolede på nok vilde yde mig en håndsrækning, om jeg kørte i stå. Jeg havde for øvrigt god øvelse i at arbejde på egen hånd; jeg havde rigeligt af mod og udholdenhed, og jeg stolede desuden på mit eksamenspatent. Jeg slog mig sammen med en jevnaldrende kammerat,

og vi begyndte med stor jubel vort frie liv på en kvist ved Sortedamssøen.

Mit første skridt var en vandring rundt til Københavns dengang vistnok 206 kommuneskoler. Den indbragte mig imidlertid kun 206 Nejer. Jeg havde uheldigvis ikke sørget for særlige anbefalinger og stod heller ikke på nogen ekspektanceliste. Fra selve skoledirektøren, etatsråd *Holbeck*, var jeg for øvrigt lige ved at få et ja; men i sidste øjeblik blev han bange og sagde: »Nej, jeg tør alligevel ikke. De er altfor spinkel. Man må have mere krop for at kunne holde disciplin i en københavnsk skoleklasse.« Og med den besked måtte jeg træde af.

Et par år senere forskaffede den samme spinkelhed mig for øvrigt en fordel, som rigeligt opvejede tabet, den havde bragt. Jeg var på session, og man var lidt usikker angående min brugbarhed. Formanden spurgte mig da: Hvad er De? — Student! — Hvad studerer De? — Filosofi! — Ja, så bliver De s'gu aldrig tykkere; løb så da! Og dermed slap jeg for en uvelkommen afbrydelse af mine studier, der vilde have voldt mig stor bedrøvelse.

Med disse studier gik det for øvrigt foreløbig udmærket. Jeg havde det held at have et fortræffeligt helbred. Jeg kendte ikke til sygdom; jeg blev aldrig træt, hvor længe jeg end holdt ud, og læsningen interesserede mig. Til middagsmad var der sjelden eller aldrig råd; vi levede væsenlig af smørrebrød, kaffe og te; men vi befandt os fortræffeligt ved denne kost. Lidt understøttelse fik jeg efter nogen tid fra mit hjem, og da jeg tillige havde opnået at få nogle privattimer, klaredes derved let mine få udgifter. I *Adam Glahn*, der senere blev adjunkt i Roskilde, fandt jeg en udmærket kritiker af mine latinske stile og i det hele en elskværdig hjælper, hvor det kneb på de gamle sprogs område. Studentereksamen

var endnu ikke blevet spaltet i en sproglig-historisk og en matematisk-naturvidenskabelig gren, og jeg havde tilmed fået mine oplysninger om, hvad der krævedes til eksamen, af studenter fra Nykøbing katedralskole. Først for sent fik jeg at vide, at de københavnske skoler slap med et langt ringere pensum, end der benyttedes i Nykøbing under den strenge, men beundrede og afholdte rektor *Paludan-Müller*. Men til gengæld var jo sager som overanstrengelse, nerver, bakterier o. dl. endnu næppe opdagede og i alt fald endnu ikke trængt ud i de store krese til fremme af betænkelighed og blødagtighed.

Den eneste, men farlige hindring, der stillede sig i vejen for min oprindelige plans hurtigst mulige gennemførelse, var de mange sideinteresser, der efterhaanden dukkede op. Jeg var jo så uhyre frit stillet. Jeg havde ingen manuduktørtimer. Det var endnu slet ikke skik at søge at blive student på egen hånd; ingen ventede derfor, at det uden videre vilde lykkes. Jeg havde det held efterhånden at komme i besiddelse af *Poul Møllers, Oehlenschlägers* og *Shakespeares* samlede værker. Det var mine yndlingsforfattere, og de optog snart en betydelig del af min tid. Tilmed fik jeg adgang til at benytte vore biblioteker, et sidespor, der også blev befaret rigeligt. Således blev jeg først student i sommeren 69, indstillet til universitetets eksamen af en af mine kammerater.

Min hovedinteresse havde hidtil nærmest været naturvidenskaben og dens uundværlige hjælper, matematikken. Men i mit rusår og kort før og efter indtraf de mange filosofiske kampe mellem *Rasmus Nielsen, Brøchner, Martensen, Heegaard, Adolf Steen* og flere. Samtidig havde jeg ivrigt studeret *Søren Kierkegaard*. Alt dette fangede mig, og jeg dannede mig den forestilling, at hvilke fag man end senere vilde vælge, så måtte man

dog helst først skaffe sig indsigt i det filosofiske eller erkendelsesteoretiske grundlag, hvorpå de hvilede. Enhver videnskab er jo bygget af de menneskelige sjælekræfter, hvis virkemåde og værdi altså først må kendes. Selv på matematisk område er man jo løbet vild af mangel på erkendelsesteoretisk indsigt. Jeg begyndte derfor med at kaste mig over filosofien, overfor hvis mange vidtrækkende »resultater« jeg imidlertid bestandig forblev en temmelig lidet troende.

Trods de talrige forvirrende kunstord, hvormed det filosofiske sprog endnu dengang var udstyret, faldt det mig let at følge forelæsningerne. Vi skulde høre begge de filosofiske professorer: R. Nielsen og Brøchner, og jeg begyndte allerede i selve rusåret at manuducere til dem begge. Snart fik jeg mange manuducenter, og da jeg tillige efterhånden fik flere stipendier og derpå *Regensen*, var jeg nu i økonomisk henseende helt ovenpå. Når jeg på smukke forårsdage henlagde mine manuduktionstimer til Regensgården under det berømte Lindetræ, kom i reglen en flok Regensianere og lyttede til i tavshed, så længe timen varede; men var den forbi, fortsatte vi ofte de filosofiske drøftelser i flere timer, og jeg regner disse diskussioner uden spor af formelle indsnævringer og uden al tilbageholdenhed for overordenlig værdifulde og frugtbringende. Ved at læse filosofiske værker i hundredevis bliver selv den mest skeptiske begynder uhyre let smittet af den sædvanlige filosofiske letsindighed, og herimod er en drøftelse af og til med unge ligestillede kammerater fra andre lejre en ypperlig modgift.

De to filosofiske professorer var i mere end én henseende så forskellige, at det ikke var nogen let sag at tilfredsstille dem begge ved en magisterkonferens; men det lykkedes mig dog, skønt jeg havde sluttet mig nærmest til Brøchner. Uheldigere var det nær gået mig,

da jeg havde fået min afhandling for doktorgraden færdig.

Jeg husker endnu den dag, da jeg vandrede ind til årets filosofiske dekan, professor *Heegaard*, med min afhandling under armen. »Hvad hedder arbejdet?« spurgte han. »Om sjælens eksistens!« svarede jeg. »Så håber

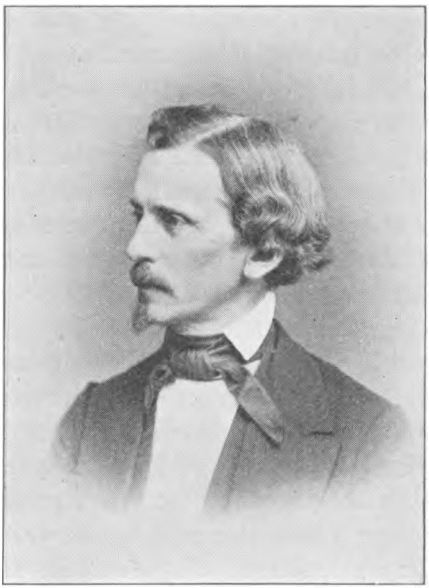

BRØCHNER

jeg« — vedblev han — »at De er kommet til det resultat, at derom véd vi så godt som intet.« »Ja, akkurat,« svarede jeg. Men dette svar overraskede ham. »Hvad siger De!« udråbte han. »Så er jeg altså ikke det eneste menneske her i byen, der stiller sig skeptisk overfor de filosofiske resultater! Sæt Dem ned, og lad os passiare lidt om tingene.«

Efter løfte kom jeg igen næste morgen med en bog om *Kant*, som han gerne vilde låne. Han modtog mig

med de ord: »Jeg har ikke været i seng i nat; men jeg har læst hele Deres afhandling med stor interesse og tilslutning. Nu kommer det blot an på, hvad professor *Nielsen* vil sige om den.«

Brøchner var død i December 1875, og Heegaard var blevet hans efterfølger.

HEEGAARD

Men professor Nielsen sagde ikke noget godt om min afhandling. Mine forestillinger om, hvorledes al sund filosofi burde være, lå meget langt fra hans, der endnu havde meget af det gamle metafysiske præg tilbage. For ikke at nødes til at kritisere ham ud fra mit langt mere empiriske standpunkt, havde jeg derfor slet ikke omtalt ham i min afhandling. Men dermed var han ikke fornøjet. Jeg har også udtalt mig om sjælen, sagde han til Heegaard, og jeg forlanger ikke, at K. skal være

enig med mig; men han må ikke slet og ret overspringe mig, som om jeg aldeles ikke havde været opmærksom på det vedkommende problem.

Da jeg efter nogle dages forløb fik denne besked fra professor H., svarede jeg, at så måtte jeg jeg lige så gerne med det samme opgive at blive doktor; ti skulde jeg omtale professor Nielsen med, blev det en så afvisende omtale af hans filosofi, at han aldrig vilde godkende afhandlingen. Heegaard protesterede imidlertid mod en så rask afgørelse og mente, at jeg dog skulde prøve, om en fuldstændig høflig kritik ikke nok kunde klare vanskeligheden. Jeg tvivlede, men skrev kritikken. Dog lagde jeg den som et løst hefte ind i afhandlingen og indrettede denne, så at man så vel kunde tage dette afsnit med som rent springe det over. Jeg havde mine formodninger.

Selvfølgelig blev det nye afsnit, som professor Heegaard fandt både hensynsfuldt og berettiget, fuldstændig misbilliget af prof. Nielsen, og han udtalte nu til prof. Heegaard, at mod en Mand, der fuldstændig forkastede hans måde at filosofere på, vilde han ikke opponere. Da afhandlingen ellers var god nok, kunde forfatteren gå til Norge og disputere; men her kunde han ikke blive doktor.

Mod denne afgørelse vovede prof. H. ikke at rejse indvendinger, og da jeg ikke ønskede at gå til Norge, idet jeg ikke antog, at en norsk doktorgrad vilde kunne hjælpe mig, hvis jeg senere vilde søge ansættelse ved det danske universitet, faldt sagen foreløbig hen. Da det rygtedes, at min afhandling indeholdt en kritik af Rasmus Nielsen, vilde imidlertid alle fakultetets medlemmer læse den, og der forløb vistnok over et år, inden jeg atter så noget til den.

En skønne dag kom imidlertid professor Heegaard ud til mig og meddelte mig, at nu havde han gode

efterretninger. Han var kommet til at tale med »*gamle Madvig*«, som han udtrykte sig, om Rasmus Nielsens afvisende svar, og straks havde Madvig da bemærket, at således havde Nielsen slet ikke lov til at svare. Han måtte enten tage sin afsked som universitetslærer eller finde sig i at opponere mod de filosofiske doktorafhandlinger, han i øvrigt fandt gode nok, selv om de fremsatte en anden filosofi end hans egen. »Men« — tilføjede han — »det er jo ikke værd straks at tage ham fra denne skarpe side. Kunde De ikke foreslå ham, at der, da De og han er uenige, vælges en opmand? Og går han ind herpå, kunde De jo foreslå mig«.

Forslaget vandt professor Nielsens billigelse, og jeg fik kort efter et rørende brev fra konferensråd Madvig, hvori han bad mig vise ham den store tjeneste at komme og læse min afhandling højt for ham, da hans øjne ikke var ret gode. At jeg skyndte mig til ham, er en selvfølge, og at jeg så varmt, som det var mig muligt, takkede ham, fordi han vilde ofre sin kostbare tid på min sag, ligeså. Jeg kom seks dage i træk og læste op for ham og fik hver dag på den elskeligste måde en eller flere fine kritiske bemærkninger, som jeg bestandig måtte indrømme rigtigheden af og siden også tog hensyn til. Efter hans anmodning besøgte jeg ham i sommerferien i *Jægerhuset* ved Smidstrup, hvor han »lå på landet«, og traf ham der med Kants »Kritik der reinen Vernunft« i hånden. »Jeg repeterer min filosofi for med større hæder at kunne være med ved Deres disputats«, sagde han spøgende.

Ti uden vanskelighed blev afhandlingen nu kendt værdig til at forsvares for doktorgraden. Kun forlangte R. Nielsen, at det tilføjede afsnit atter skulde fjernes og at titlen skulde forandres til: »Den eksakte videnskabs indlæg i problemet om sjælens eksistens«. Dette sidste fandt jeg lidt meningsløst. Men både Madvig og

Heegaard mente, at så meget kunde jeg nok give efter, og så gjorde jeg det.

Professor Madvig vedblev på flere måder at vise mig den elskeligste velvilje: »Det er lidt kedeligt«, sagde han, »at professor Heegaard selv skal være den ene opponent; ti så må professor *van Mehren* være ordstyrer, og han har lidt ondt ved at være skrap nok, når, som det undertiden sker, opponenterne ikke vil lade doktoranden tale ud, før de griber ind. Men det skal De ikke være bange for. Jeg skal aftale med professor van Mehren, at jeg sætter mig ved siden af ham og giver ham et lille puf, hvis han i distraktion skulde glemme at standse en sådan opponent.« Og Madvig holdt ord. Professor van Mehren fik sine små puf, og jeg fik fuld tid til alt, hvad jeg vilde sige.

Naturligvis var professor Nielsens opposition så skarp som muligt. Men den var ikke vanskelig at afvise, da den væsenlig bestod af dristige påstande, som jeg blot behøvede at udbede mig beviser for. Langt værre forekom stillingen mig under de følgende opponenter: *Madvig*, *Steen* og flere, da de nærmest holdt med mig og opponerede mod professor Nielsen. Denne så mere og mere misfornøjet ud, og jeg tænkte ved mig selv: Dette bliver Du aldrig doktor på; blot de dog vilde hugge løs på mig og lade ham være i fred. Men tilsidst vendte prof. Heegaard på den smukkeste måde af verden hele situationen. Efter at han først havde givet mig al ønskelig tilslutning, vendte han sig pludselig mod R. Nielsen og udbrød: »Men hvor finder vi nu årsagen til, at filosofien netop har taget denne retning? Det er den gamle general, som sidder her, der fra først af har begyndt indvendingerne mod den letsindige spekulation, og det er kun i hans fodspor, vi nu vandrer videre og videre. Han løsnede de første skud mod fjenden, da der endnu var fare ved at angribe, og ham tilkommer til syvende

og sidst æren for, at vi nu er nået så vidt, som vi er.« — Ved denne varme lovtale oplivedes prof. Nielsen synligt, og alt endte i den skønneste harmoni. Således blev jeg doktor i efteråret 1877.

Endnu et par bemærkninger vil jeg dog gerne føje til.

Det var allerede dengang ikke så lidt bekosteligt at blive doktor. Man skulde lade sin afhandling trykke, og af de trykte eksemplarer skulde afgives 300 til universitetet til uddeling mellem professorerne og studenterne på Regensen og kollegierne. Dermed var alt yderligere salg af en sådan bog nærmest en usandsynlighed, og doktoranden måtte derfor i reglen selv afholde alle omkostningerne ved udgivelsen. Endvidere skulde der til universitetet indbetales 160 kr., hvoraf hver af de officielle opponenter fik 40, dekanen 40 og universitetet selv vistnok den sidste fjerdedel. Desuden var det skik at yde pedellen 20 kr., portneren 4 og universitetsbudet 2.

Jeg var så heldig, at min disputats kun kostede mig de to sidste små summer, og dette gik til på følgende måde.

Umiddelbart efter at forsvarshandlingen var sluttet, kaldte prof. Madvig mig til side i auditoriet og meddelte mig, at universitet rådede over et lille stipendium på 100 kr. til uddeling blandt dem, der tog doktorgraden. »Det skulde De søge«, vedblev han, »De skal indgive ansøgningen til mig, og jeg lover Dem, at De skal få det. Forresten kan det også være det samme med den overflødige ansøgning. Kom De blot op til mig imorgen, så skal De få det«. — Jeg takkede ham naturligvis ganske overvældet af al hans elskværdighed.

Dagen efter gik jeg til professor Heegaard for at takke ham for al hans venlighed før og under disputatsen og ikke mindst for den smukke harmoniske måde, hvorpå han havde fået handlingen til at ende. Han overrakte mig da de 80 kroner, han havde fået som dekan og opponent, og erklærede, at han på ingen måde vilde

beholde dem, da det kun havde været ham en fornøjelse både at læse min afhandling og senere at drøfte de forskellige hovedpunkter med mig. Jeg protesterede af al magt; men det hjalp ikke. Til sidst proppede han selv sedlerne i min lomme og bad mig skynde mig at komme ind at spise til middag med ham og hans familie.

Men dette er endnu ikke alt. Da jeg kort tid efter gik op til boghandler *Langhoff*, den daværende ejer af *Schubothes* forlagsboghandel, som havde besørget min afhandling udgivet, og vilde afgøre vort mellemværende, overraskede han mig med følgende ord: »Det har altid stået for mig som en uskik, at de som oftest særlig flinke unge studerende, som forbereder sig på at tage doktorgraden, må underkaste sig så mange for dem i reglen betydelige udgifter for at få deres ønske opfyldt, og jeg vil derfor ikke have noget for udgivelsen af Deres bog ud over fornøjelsen af også at have bidraget til dens fremkomst«. — Jeg fik ikke engang lov til at takke ham for denne overraskende venlighed. Han afbrød mig og sagde: »Jeg finder slet ikke Deres bog usælgelig, og ingen af os véd derfor endnu, hvem der med mest rimelighed skal takke den anden«. — Heldigvis blev bogen fuldstændig udsolgt; men dette resultat var jo ganske uventet og forringede ikke hans usædvanlige venlighed overfor mig. Jeg havde tidligere oversat forskellige bøger for ham og derved lært ham nærmere at kende som en ualmindelig uselvisk og nobel karakter.

Og det forekommer mig, at han med rette har peget på en uheldig side af vor universitetsordning, der tilmed senere er blevet større og større. Det er nu betydeligt dyrere for en ung ubekendt at få en videnskabelig afhandling udgivet end dengang, og antallet af de eksemplarer, som skal afgives, er vistnok også vokset. Fysikeren professor *Christiansen* fremkom en gang med et forslag, der vilde have formindsket ulemperne en

hel del; men jeg tror, jeg var den eneste, der sluttede sig til ham. Senere har man som en formodet lempelse indført tilladelsen til, at doktorafhandlingen måtte skrives på et af de tre fremmede verdenssprog, idet der dog skulde tilføjes »et kort udtog« på dansk. Men dels er dette næppe nogen væsenlig lempelse, og dels er det åbenbart en sørgelig national selvopgivelse. Staten understøtter jo bestandig en mængde småtalenter uden dermed virkelig at gavne de pågældende selv eller landet. Vilde det ikke være en værdigere opgave at benytte nogle af disse midler til et mindre antal større stipendier for dem, der af universitetet fik attest for at have ydet et virkelig værdifuldt videnskabeligt arbejde?

Jeg må endnu en gang omtale Madvig og Heegaard for deres vedvarende elskværdighed overfor mig. *Det kongelige danske videnskabernes selskab* havde kort tid efter, at jeg var blevet doktor, udsat en prisopgave af filosofisk-naturvidenskabelig art, som i særlig grad fængslede mig, da den netop faldt i retning af mine studier. Jeg besluttede at prøve at besvare den, og omtalte engang for professor Heegaard, at den forekom mig som skrevet for mig. »Det fornøjer mig at høre«, sagde han; »ti vi har i selskabet også særlig tænkt på Dem«. Jeg tog altså fat; fristen for besvarelsen var omtrent to år. Men da jeg havde skrevet på den henved halvandet år, blev jeg opmærksom på, at der var visse mangler i det grundlag, hvorpå jeg havde bygget. Jeg var derfor utilfreds med arbejdet og vilde ikke indsende det, og efter hvad jeg havde hørt af Heegaard, fandt jeg det rigtigst at meddele ham, at jeg alligevel ikke indsendte nogen besvarelse. Da han havde erfaret mine grunde, bad han mig gå til selskabets præsident, professor Madvig, og ligeledes meddele ham, hvorledes sagerne stod. Dette gjorde jeg da og fik en yderligere bekræftelse på hans uafbrudte velvilje. »Det er så sjældent, at vi over-

hovedet får nogen besvarelse af vore opgaver, og vi er så taknemmelige, hver gang vi får en«, — sagde han — »så at jeg, hvis De ønsker det, gerne skal sørge for, at vi forlænger fristen eller udsætter opgaven endnu en gang, ligesom De helst vil. Men De skal ikke opgive besvarelsen blot for tidens skyld«. Naturligvis blev jeg meget glad for dette svar. Jeg gik hjem og tog fat på sagen forfra, indsendte min besvarelse i god tid og fik selskabets store guldmedalje.

Den vejede et helt fjerdingspund og kunde byttes hos selskabet mod 320 kr. Det var naturligvis fristende at beholde den; men kun få af erhververne kunde tillade sig en sådan luksus. Jeg beholdt den over en måned; men så kunde jeg ikke mere. Jeg gik da hen, købte mig et par tinskeer og støbte mig i en gibsform et smukt aftryk i tin af den, hvorefter jeg begav mig til selskabets kasserer, professor *Reinhardt* for at få byttet medaljen.

Han modtog mig med de ord: »De har sat mig i den dødeligste skræk. Aldrig har nogen beholdt medaljen så længe. Jeg var lige ved at gå hen at bestille en ny. Vi har nemlig kun én til uddeling, og den troede jeg nu, vi havde mistet for bestandig. Men nu er al ting godt igen. Og dermed tilgav han mig min forseelse. Om det var i spøg eller alvor, han havde talt, fik jeg ikke at vide; men vist er det, at da en af mine venner en del år senere ligeledes fik selskabets guldmedalje, genkendte jeg i den min egen medalje på en ubetydelig lille ridse i den blanke flade.

I slutningen af 1883 udkom min afhandling under titlen: »Vor naturerkendelse; bidrag til en matematikkens og fysikkens teori«, og det følgende år blev jeg — vistnok ligeledes fornemmelig ved professorerne Madvigs og Heegaards indstilling — medlem af Videnskabernes selskab.

I mellemtiden var jeg på en ejendommelig måde blevet ansat ved universitetet. En efterårsdag 1882 overraske-

des jeg ved et besøg af Rector magnificus, professor *E. Holm*, der kom og fortalte, at studenterne havde besværet sig over, at de ikke længer kunde forstå professor Nielsens tale, da han nylig havde haft et apo-

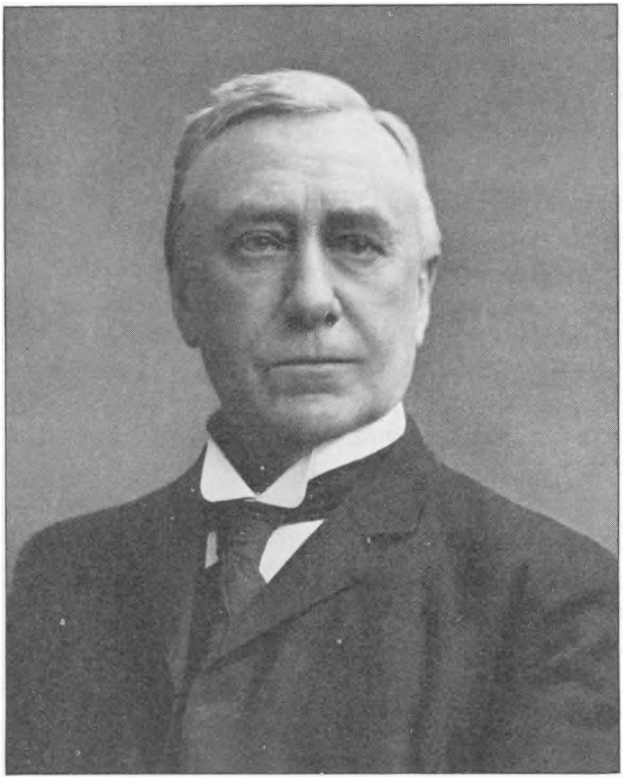

Professor emer., Dr. K. KROMAN

plektisk anfald. Universitetet ønskede derfor, at dr. *Høffding* og jeg skulde dele hans tilhørere, der dårligt kunde rummes i et enkelt auditorium, og hver føre sin afdeling frem til eksamen den følgende sommer.

Dette kom bag på mig. Som yngste doktor havde jeg allerhøjst ventet at få lov til at konkurrere med, når

der engang blev en universitetsplads ledig. Jeg havde nylig giftet mig på min manuduktionsvirksomhed og havde som sædvanlig allerede fået indtegnet for omtrent 4000 kroner manuduktion til den kommende eksamen. Alle disse manuducenter måtte jeg jo sende afbud, hvis jeg selv skulde holde eksamen, og for overtagelsen af forelæsningerne og afholdelse af eksamen skulde vi hver kun have 1000 kr. Jeg satte rektor ind i denne lidt vanskelige situation og bad om et par dages betænkningstid. »Ja, en hel måned, om De vil«, svarede han. Forelæsningerne skulde først begynde 1ste Februar.

Allerede et par dage efter stod imidlertid min udnævnelse i aviserne. Jeg ilede op til rektor, der omtrent var lige så overrasket som jeg selv. »Ja, det er den *Scavenius*«, sagde han, »der altid skal køre i Galop. Han svarede os, at der her ingen som helst grund var til betænkning. Men« — tilføjede rektor — »nu må De endelig ikke sige nej, da det hele jo så vil blive en alt for flov historie både for minister og universitet«.

Således kom jeg til universitetet uden mit eget samtykke, som midlertidig hjælper fra 1ste Februar 1883, efter endt filosofisk eksamen som docent og ved professor Heegaards uventede tidlige død i foråret 84 som ordinær professor.

NOGLE MINDER FRA MIN STUDENTERTID

AF

VILH. THOMSEN

Ungdomsbillede af VILH. THOMSEN

I Aaret 1859 blev jeg, 17 1/2 år gammel, student fra Randers lærde skole og vilde altså iår kunne fejre mit 65 års studenterjubilæum. Mit dimittendhold bestod af 5, af hvilke jeg nu er den sidste overlevende.

Strax efter at være kommet til København måtte der tages fat på forelæsninger til philosophicum hos gamle *C. F. Sibbern* (psychologi og logik) og *Rasmus Nielsen* (filosofisk propædeutik). Den oprindelig fint begavede og i al sin troskyldighed og distraktion elskværdige Sibbern var i virkeligheden for gammel til at have at göre med pur unge mennesker, der lige er sluppet løs fra skolen. Der var noget trist i at se, hvorledes mange af tilhørerne hensynsløst kunde spille den gamle mand på næsen f. ex. ligeoverfor hans atter og atter

varierede, men stadig uheldige forsøg på at sikre sig at listerne over tilhørerne ved hans forelæsninger var nøjagtige og at forhindre at nogen af de tilstedeværende dér opførte flere eller færre af sine fraværende kamerater, hvad der var en ret almindelig trafik. Det ansås nemlig af såre mange for mindre vigtigt at møde regelmæssigt ved Sibberns forelæsninger, da han dog altid, og særlig ved examen, holdt sig til sine trykte bøger. Det galdt altså blot om at lære disse udenad, og det kunde man jo altid bagefter göre i sit hjem.

Med langt större tvivl og frygt så man hen til den anden af de filosofiske professorer, Rasmus Nielsen. Det hed sig, at han ved den sidst afholdte examen havde været overordentlig stræng og ladet et usædvanlig stort antal af examinander falde igennem, og man frygtede nu at det skulde gå ligeså iår. I det hele gik det dog vist meget bedre end ventet; Rasmus Nielsen, hvis forelæsninger kunde være et fyrværkeri af åndrigheder og ofte ikke andet, viste sig gennemgående meget elskværdig.

Ved siden af de filosofiske forelæsninger hørte jeg allerede i rusåret, mest for at prøve mig frem, alle de forelæsninger jeg kunde overkomme over sprogvidenskabelige ærnner, en videnskab for hvilken jeg allerede fra min skoletid havde medbragt en levende interesse. Jeg begyndte således strax at læse sanskrit hos *N. L. Westergaard,* hvad jeg fortsatte med i en længere årrække også efter at have taget min embedsexamen. Det foregik i hans hjem, og bortset fra de förste par timer var jeg altid alene. Westergaard var en af det 19. århundredes allerypperste sanskritister, men for så vidt ikke egentlig nogen god lærer, som han var meget indesluttet og af sig selv ikke meddelte synderligt udover det nødtörftigste. Vilde man vide mere, måtte man pumpe ham, men fik da også fuld og klar besked.

Efter at jeg fra sommeren 1860 havde besluttet at forberede mig til den da bestående filologisk-historiske skoleembedsexamen, blev det navnlig *J. N. Madvig*, som jeg på examensstudiets vegne fik at göre med og som har fået störst betydning for min videnskabelige udvikling. Hans tankeklare, om stræng metode og ind-

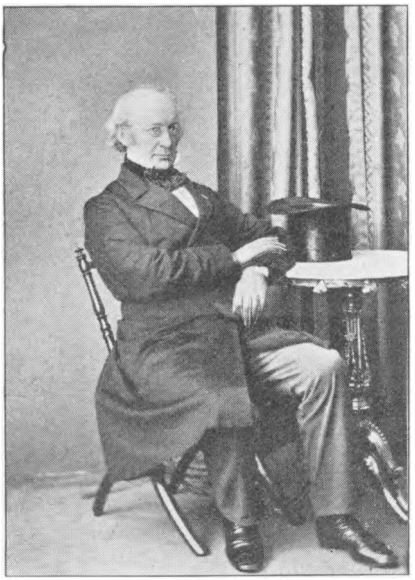

MADVIG

gående lærdom vidnende forelæsninger og øvelser over forskellige æmner af den klassiske filologi — gennemgang af græske eller latinske litteraturværker, sider af oldtidens kulturliv, især dens statsliv, den græske litteraturhistorie, filologiens opgaver og derunder sprogets almindelige væsen og udvikling — var i overordentlig grad vækkende og lærerige, ikke blot hvad angår de behandlede filologiske enkeltheder, men også i almindelig metodisk henseende. For hvad det

senere er blevet forundt mig at udrette på helt andre områder, skylder jeg denne påvirkning fra Madvig stor tak.

Det må måske være mig tilladt her at indskyde at jeg også privat kom til at træde i ret nært forhold til Madvig og hans familie. Der var fra tidligere tid for-

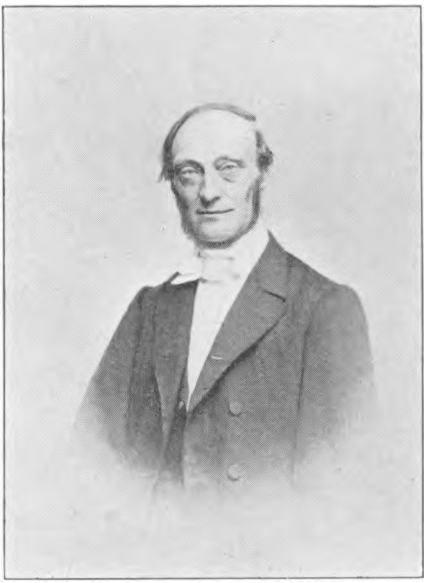

J. L. USSING

bindelse mellem denne og min slægt, hvad jeg også kom til at nyde godt af. Hver onsdag aften var der åbent hus for familiens venner og bekendte, en skik der ikke blot vedblev, så længe Madvig levede, men som også i en lang række af år efter hans død (1886) fortsattes af hans börn. Navnlig i mine unge dage har jeg tilbragt mange interessante og lærerige aftener i det Madvigske hjem, som særlig dengang var et samlingssted for mange begavede og livlige mennesker, og hvor

han selv ved sin overlegne ånd, både i alvor og skæmt, var det midtpunkt alle så op til.

Af mine lærere ved universitetet foruden Westergaard og Madvig nævner jeg endnu den klassiske filolog og arkæolog *J. L. Ussing*, en overordentlig flittig og kundskabsrig mand; om han end naturligvis ikke kunde

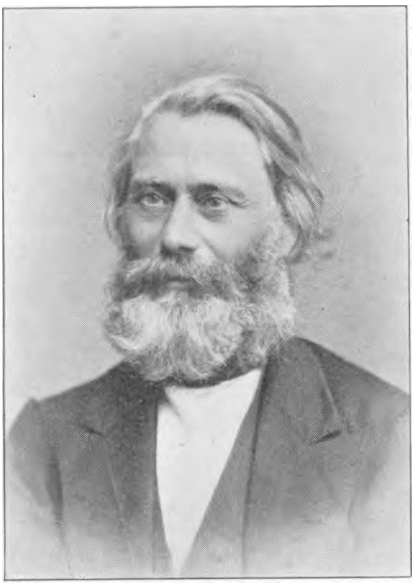

C. W. SMITH

undgå at træde en del i skygge ved siden af Madvig; den meget stilfærdige og beskedne nordiske filolog *N. M. Petersen*, der dog døde et par år efter at jeg var blevet student; *C. W. Smith*, en af de første universitetsansatte lærere i de slaviske sprog udenfor de slaviske lande, hvis undervisning jeg fulgte sålænge som muligt lige fra hans ansættelse i 1860; den i sit væsen underlig kantede og kejtede, men meget begavede og grundigt lærde *K. J. Lyngby* (død allerede 1871), der

blev ansat efter N. M. Petersens død, idet dennes embede (og gage) blev delt mellem ham og Svend Grundtvig; dels gennem private tankeudvexlinger, dels gennem sine forelæsninger, i hvilke han for förste gang herhjemme optog den nyere historisk-sammenlignende sprogvidenskabs metode og resultater, fik Lyngby megen betydning for mig. Mine ret omfattende studier udover de ved disse navne antydede områder skal jeg ikke her komme ind på.

Det var dengang måske nok lidt vanskeligere end nu til dags at gribe sit examensstudium rigtigt an, i alt fald for filologernes vedkommende. Man var væsentlig henvist til sig selv, til på egen hånd eller støttet ved ældre kameraters gode råd at finde ud af hvad og hvorledes man skulde studere udover hvad universitetet i det enkelte öjeblik bød i sine forelæsninger eller øvelser, som jo ikke altid passede til ens udviklingstrin. Derved kunde der gå ikke liden tid til spilde, inden man kom ind på den rigtige vej. Laboratorier, som nu til dags, havde man ej heller; de kom som bekendt först mange år senere. Forøvrigt holdt navnlig *Madvig* jævnlig examinatorier eller øvelser af samme art som nu drives på laboratoriet. Hvad man derimod ikke havde, er dettes store fagbibliotek, hvor man nu som regel selv umiddelbart kan finde alt det man har brug for. Man var derfor dengang enten nødt til selv at anskaffe sig mere litteratur end det, takket være laboratoriet, nu formentlig er nødvendigt, eller henvist til de store biblioteker, hvis benyttelse er langt besværligere og omstændeligere.

Ikke ualmindeligt var det — som forøvrigt endnu langt senere, så længe de store private skoler i København bestod som sådanne — at en flinkere student, når han var heldig, kunde opnå at få timer i dem. Det var for mange — bl. a. for mig, hvis moder siden 1860

var enke med 3 börn foruden mig, hvoraf to mindreårige — en såre velkommen indtægtskilde, og det kunde, efter regelen »docendo discimus«, tillige være til gavn for deres egen udvikling. For mit vedkommende blev jeg allerede i 1860 eller 61, 18—19 år gammel, lærer ved Borgerdydskolen på Christianshavn under Martin Hammerich (i hvis senere hjem på Iselingen ved Vordingborg jeg i 70'erne gentagne gange har nydt uforglemmelig gæstfrihed). Et års tid eller to derefter fik jeg også timer i Mariboes (Neves) skole, som jeg derpå helt gik over til, indtil examenslæsning og påfølgende rejser nødte mig til at trække mig tilbage. (For fuldstændigheds skyld tilföjer jeg, at jeg senere, efter at have taget doktorgraden og være vendt tilbage fra en længere udenlandsrejse, i 7 år indtil 1878, da jeg selv blev medlem af undervisningsinspektionen, underviste i Borgerdydskolen i København; men dette ligger altså udenfor grænserne for min studentertid). Jeg tilstår at jeg som følge af min meget unge alder i de förste et eller halvandet år havde nogen vanskelighed med at sætte mig i respekt og holde disciplin i store mellemklasser på 30 eller flere københavnske drenge; men det hørte efterhånden op, hvortil det, som jeg tror, noget bidrog at jeg engang konfiskerede en seddel med skrift i et selvopfundet alfabet og til almindelig forbavselse tydede indholdet, samtidig med at jeg fortsatte examinationen, og meddelte vedkommende det. Senere har jeg aldrig haft nogen vanskelighed med at holde disciplin, og ellers har jeg tværtimod kun haft glæde af min skolevirksomhed. En hel del af mine medlærere lærte jeg at kende eller sluttede varigt venskab med; således f. ex. min gamle ven *Harald Höffding*, der for omtrent 60 år siden blev min kollega ved Mariboes skole. Men også mange af mine tidligere elever er jeg stadig vedbleven at stå i venskabeligt forhold til, der-

iblandt ikke mindst nogle af dem der i sin tid havde voldt mig störst besvær i disciplinær henseende.

I det almindelige studenterliv tog jeg ikke meget virksom del. Det var mere snævrere krese som jeg sluttede mig til. Dertil hørte naturligvis mine filologiske studiefæller fra mit eget eller de nærmest foregående eller

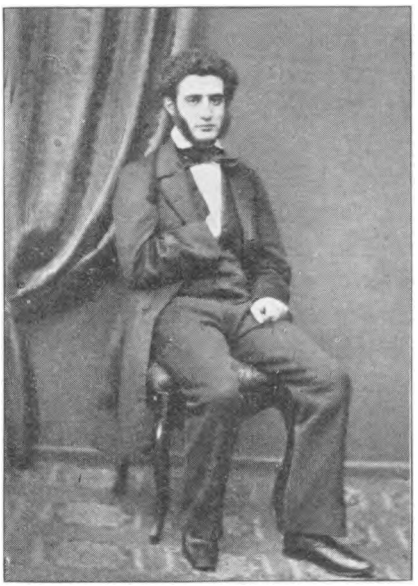

OSCAR SIESBYE

efterfølgende studenterår. En del af os dannede i årene 1863—64 — uafhængig af den större, »det filologisk-historiske samfund«, af hvilket jeg har været medlem siden 1860 og som yngre, tör jeg sige, et ret virksomt medlem — en lille filologisk forening, af hvis medlemmer jeg nu er ene tilbage. Som dem af denne kres, hvem jeg, lige til deres død, vedblev at stå i nært og uforglemmeligt venskab til, fremhæver jeg den ejendommelige, höjt begavede, energiske og varmtfølende

Bartholomæus Hoff (død 1912), der tilsidst var rektor i Sorø og i hvis hjem dér jeg med min familie har tilbragt mange fornöjelige og oplivende ferier, og min trofaste ven, den utrættelig filologisk og pædagogisk interesserede *Henrik Gemzøe* (død 1914), senest rektor i Randers. Blandt de noget ældre filologer hvem jeg lige fra min förste studentertid af stod i varigt venskabsforhold til, vil jeg også gerne mindes hædersmanden *Oscar Siesbye,* hvis klare og skarpe hoved og varme hjerte i fuldt mål opvejede de små særheder som mange undrede sig over hos ham.

En anden kres af venner som jeg fra de förste år af 60erne var knyttet nöje til, bestod af dem som nogle dengang sammenfattede under navnet »den Nutzhornske bande« efter den tidlig afdøde, alsidig interesserede filolog dr. *Frederik Nutzhorn*. Foruden denne hørte til disse navnlig min jævnaldrende *Georg Brandes,* der var student fra samme år som jeg. Sprudlende og betagende som han var i ungdommens livsfylde, følte jeg mig, trods al forskel i temperament og livssyn, nær knyttet til ham i venskab, og fra sin side sluttede også han sig så nær til mig at han i flere år så godt som hver dag kom til mig for at udtale sig om hvad der tyngede hans sind eller overhovedet lå ham på hjerte*). Dette forhold vedblev indtil vi begge tiltrådte længere udenlandsrejser, jeg i 1869, han först året efter. Efter sin hjemkomst førtes han på veje hvor jeg, ligesom vistnok flertallet af de gamle venner ikke kunde følge ham,

*) I Alfred Ipsens bog om Georg Brandes, som jeg for öjeblikket, da jeg skriver dette på landet, ikke kan efterse, mindes jeg, at han gengiver et ungdomsdigt af Brandes af meget personlig art, om hvilket Ipsen ikke kan oplyse, til hvem det har været rettet, men kun kan tænke sig, at det må være til Julius Lange. Dette vilde dog aldeles ikke kunne passe; i virkeligheden er det mig, til hvem Brandes skrev dette digt, så vidt jeg husker, da jeg i foråret 1867 skulde rejse til Finland. [Jeg kan nu tilføje, at stedet er i anf. værk I, s. 44—46.]

hvorimod han blev omgiven af en for den gamle vennekres ikke altid sympatisk kres af nye venner og beundrere. Dette havde til følge at vi fra da af kun sjældnere sås; men med ublandet glæde og taknemmelighed tænker jeg tilbage på de gamle dage og endnu stedse nærer jeg overfor ham den samme følelse af oprigtigt

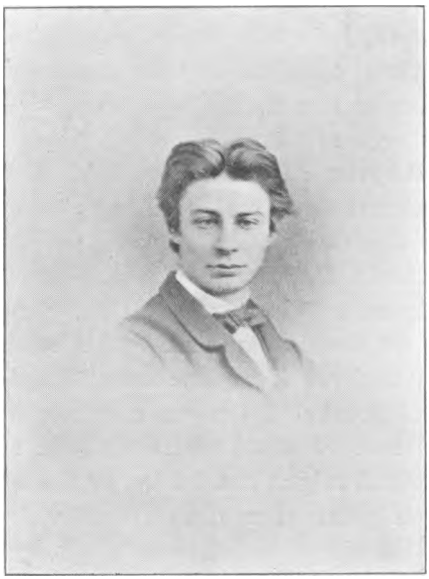

GEORG BRANDES

venskab, en følelse som jeg tror at også han deler. Til den samme gamle vennekres hørte endvidere min egen, to år ældre skolekamerat, den frisindede teolog og senere bibliotekar *A. C. Larsen,* den åndfulde og uforanderlig elskelige *Julius Lange,* fremdeles *Troels Lund, Jens Paludan-Müller,* den senere kontorchef *Emil Petersen* og enkelte andre. Alle disse, tilligemed et stadigt voxende antal af andre, dannede, så vidt jeg husker, i 1862 eller 63, en diskussionsforening, som Julius Lange

i spøg døbte »intelligensens aroma«. Sandheden tro må jeg tilföje at jeg — ret undselig og tilbageholden som jeg var særlig i mine unge dage — ikke var noget meget fremtrædende medlem hverken af den mindre eller den större kres, hvorfor jeg fik øgenavnet »Vilhelm den tause« eller kaldtes »den, som kan tie på tyve sprog«.

JULIUS LANGE

Af studenterforeningen blev jeg naturligvis strax som rus medlem og var det senere igen til tider, men aldrig i længere tid ad gangen. I begyndelsen af mine studenterår havde den endnu sit lokale i Boldhusgade. Der var meget lidt rent og meget uhyggeligt og forfaldent, og ordene i den gamle ruskantate: »Se så på kortene, men rör dem ej, thi de er støvets börn som du og jeg« kunde have en betydelig videre anvendelse end blot på kortene. Jeg mindes tydeligt den pompøse

flytning til den nye bygning på Gammelholm i foråret 1863. Jeg mindes også fra det påfølgende efterår, da den store græske deputation var her for at tilbyde daværende prins Vilhelm, den senere kong Georg, den græske trone, at det faldt i min lod at vise et af dennes medlemmer, professor Filimon, for hvem jeg var bleven præsenteret, rundt i hele den nye bygning, som var vor stolthed. Hvilke tanker han har gjort sig, skal jeg ikke kunne sige. Lidet anede jeg dengang at foreningen allerede i min levetid skulde få et endnu mere storartet hjem, hvor jeg håber at den i lange tider må trives til gavn og glæde for den studerende ungdom.

Søndag d. 15de november 1863 var det Frederik Nutzhorns fødselsdag, i hvilken anledning den ovennævnte kres var samlet i hans hjem i Store Kongensgade. Men stemningen var trykket trods fødselsdagen og spændingen stor; thi man vidste at Frederik d. 7de ovre på Lyksborg lå for døden. Da vi om aftenen gik hjem derfra, var der store sammenstimlinger på gaderne, og vi erfarede at der var kommet telegram om at kongen var død. Under endnu större spænding var jeg næste formiddag tilstede på slotspladsen og hørte Hall proklamere Christian d. 9de som konge. Om den herefter følgende sörgelige tid er der skrevet så meget, at jeg ikke finder anledning til her at komme ind på omtale af begivenheder hvori jeg ikke selv har taget del, eller de skiftende stemninger af sorg, harme, frygt og håb hvorunder man levede.

Iblandt de frivillige, som deltog i krigen på dansk side, var der også adskillige Finner. Ved tidligt at sysle med studiet af det finske sprog havde jeg fået ikke så få forbindelser og venner i Finland. Følgen heraf var at de fleste finske frivillige som kom hertil var forsynede med anbefalinger til mig. Kun en af disse vil jeg gerne nævne her, nemlig *Herman Liikanen*. Efter at

være kommet hertil blev han strax sendt over til Als, hvorfra han deltog i forsvaret af Dybbøl, först som menig, men snart efter forfremmet til sergeant. Den 18. april blev han såret, idet han fik en kugle gennem

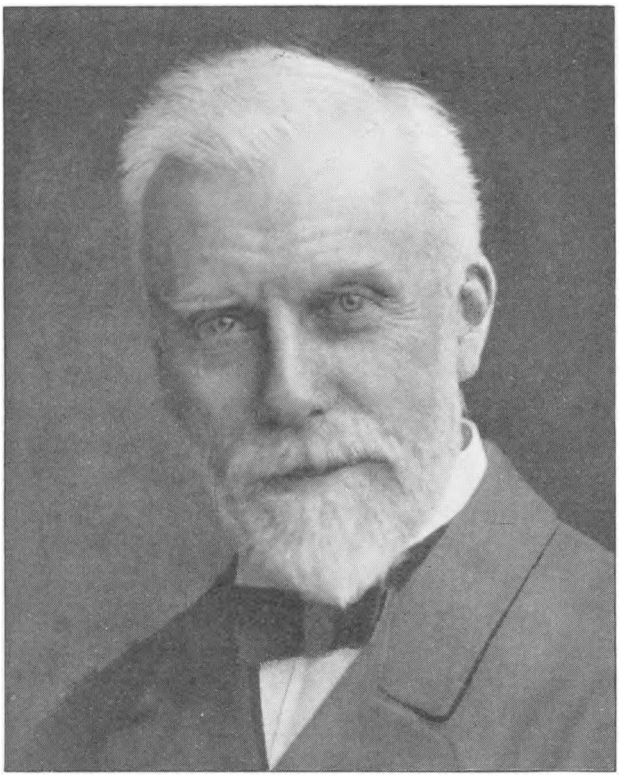

Professor emer., Dr. VILH. THOMSEN

låret, og førtes derefter fra Als over til København, hvor han blev indlagt på Ny Artillerikaserne på Christianshavn, der brugtes som lazaret og hvor jeg meget jævnlig besøgte ham. Hans sår forværredes efterhånden så meget, at lægerne allerede havde forberedt ham på at det blev døden, og en dag tog vi afsked med hin-

anden uden håb om at ses igen. Han kom sig dog langt om længe, men beholdt, som minde om sin deltagelse i Danmarks kamp, for livstid et stift ben. Ved sin afskedigelse fra dansk krigstjeneste blev han udnævnt til lieutenant. Han er den eneste af de finske frivillige fra 1864 der endnu er i live. Trods sin höje alder (hvis han lever til 13. maj 1925, vil han da fylde 90 år) var han hernede ved mindefestlighederne i 1914 og atter ved genforeningsfesterne.

Om de sidste år af min studentertid er der intet særligt at meddele. De gik roligt trods tidens tryk, under fortsat arbejde og samliv med venner og andre omgangskrese. Fra efteråret 1865 havde jeg bolig på Borchs kollegium, hvor også mine venner A. C. Larsen og Henrik Gemzøe boede, og hvor ligeledes teologerne Peder Madsen, Carl Jacobi og Vilhelm Schousboe, medicineren Tage Hansen, fysikeren Christiansen og andre samtidig var eller blev alumner. Jeg har stedse bevaret de bedste minder om samlivet her og det gode kameratskab mellem os alle. I januar 1867 tog jeg min filologiske embedsexamen og afsluttede hermed min studentertid, der for mig står som åndelig rig i al sin stilfærdighed, og af hvilken jeg i disse linier har forsøgt i al korthed at give et om end kun svagt billede

BARNDOMS- OG UNGDOMSMINDER

AF

HARALD WESTERGAARD

Barndomsbillede af
HARALD WESTERGAARD

LIVET i det gamle Kongens København er blevet skildret saa ofte og saa udførlig, at der vanskelig kan føjes noget dertil. Naar jeg efter Opfordring skal fortælle lidt om den Tid, hvori min Barndom og første Ungdom faldt, saa bliver det paa mange Maader kun Gentagelser. Det kan give Forfatteren nogen Tilfredsstillelse, fordi man altid, naar man har naaet en vis Alder, med Forkærlighed dvæler ved de svundne Aar, og der kan maaske være en og anden Læser, som det vil interessere at se de gamle velkendte Billeder oprullede paa ny.

Jeg har engang set en Beskrivelse af *Sydney* i Ny Syd Wales, som den var for en hel Del Aar siden. Det var »a city of stinks from one end to another«. Det kunde med samme Ret siges om København. En

Dreng tager det jo i Regelen ikke saa nøje med, hvad der paavirker hans Lugtesands, men jeg erindrer tydelig denne Egenskab ved min Barndoms By. Paa en varm Sommerdag kunde der være Stank, saa det forslog noget. Eller lad mig minde om Flyttedagen, naar Folk havde Lov at kaste Sengehalm, Indholdet af Skarnbøtter og alt muligt Skrammel ud paa Gaden, hvor det laa i store Dynger, indtil »Skraldemanden« fik det kørt bort. Kanalen ved Gammelstrand blev af og til renset op. Paa de primitive Muddermaskiner vandrede et Par taalmodige Heste rundt i en Hestegang og trak det sorte Mudder op, som blev heldt ud i Pramme for at blive ført et eller andet Sted hen i større Afstand fra Københavnernes Lugteorganer. Men under hele denne Renselsesproces fik man Lejlighed nok til at sande, at det var en lugtende By, man levede i.

Til alt dette svarede selvfølgelig alvorlige hygiejniske Skavanker. Jeg er født ved Gammelstrand i Koleraaaret 1853. Epidemien rasede med en Kraft, som nutildags vilde have vakt den yderste Forfærdelse. Rundt omkring i Nabolaget døde Folk som Fluer. Og som de hygiejniske Forhold var, maa man nærmest undre sig over — som man saa ofte maa gøre det, naar man læser om Epidemier i svundne Tider — at Soten overhovedet hørte op igen. Alt imedens Koleraligene førtes bort fra Nybrogade og Gammelstrand, laa den gammeldags Muddermaskine og arbejdede i den snavsede Kanal. Det har formodentlig ikke gjort Sagen værre, men det maa have forøget Uhyggen en hel Del.

Og dog — trods Lugten og Snavset, og trods Byens Værgeløshed overfor Epidemier — saa var det jo alligevel det idylliske gamle Kongens København. Og ikke mindst Gammelstrand. Læseren maa bære over med mig, naar jeg siger, at denne Gade for mig stod som Byens Centrum. Endnu den Dag i Dag kan jeg gribe

mig i at orientere mig efter den. Ofte har jeg som lille Dreng ligget paa Knæ ved Vinduet med Panden mod Ruden og set ned paa det brogede Folkeliv dernede. Det var først og fremmest Fiskerkonerne, der satte Præget derpaa, disse kraftige selvbevidste Kvinder med deres vidunderlig udtryksfulde Sprog. Oldforskeren *Worsaae*, der var en Ven af min Fader, kom engang særlig oplivet op til os og fortalte med den for ham ejendommelige smittende Latter, at en af Fiskerkonerne havde raabt ham an med Udraabet: »Torsk, Fatter«. Han var ganske vist dengang ikke endnu bleven Kammerherre, men rimeligvis var han bleven raabt an, selv om han allerede havde været Indehaver af denne Titel.

Fiskerkonerne var Gadens Aristokrater. De herskede med uindskrænket Myndighed over »Sjoverne«, der ydmygt gik dem til Haande, deriblandt en lille rund Mand, der gik under Navn af »Punktum«. En vis Anseelse knyttede der sig dog ogsaa til Indehaverne af »Sandkisterne«, hos hvem man kunde faa Gulvsand, en Nødvendighedsartikel i hine Tider. En af disse Mænd var berømt for sin Dygtighed til at hale Drenge op af Vandet, naar de havde tabt Balancen under deres Leg paa Bolværket. Bagefter sendte han dem hjem med en god Lussing som en venlig Paamindelse om at passe bedre paa en anden Gang.

Liv var der i Gaden ved mange Lejligheder, som f. Eks. naar der var kommet en kraftig Regnskylle, og Rendestenene ikke kunde tage alt Vandet, saa der blev Oversvømmelse i Gaden, og de Scener udspilledes, som *H. C. Andersen* har beskrevet saa mesterlig i sit Æventyr om »Tinsoldaten«. Det var Løjer for Drengene, der morede sig kongeligt, som Børn altid gør det, naar de kan sjappe i Vand. Til andre Tider kunde det være knapt nok med Vandet, naar Trommen gik og Brandsvendene kom kørende med Vandtønder paa Sluffer,

og Folk raabte bekymrede ud af Vinduet: »Hvor er Ilden?«

København var en dejlig By, med dens brogede Folkeliv, dens mange Originaler, dens hyggelige Smaaborgerlighed, med Befolkningens Nøjsomhed og Tilfredshed. I mange Henseender var Dimensionerne smaa i Sammenligning med Nutiden, men der var dog ogsaa Sider af Livet, der tog sig mere anseligt ud end nutildags. Hjemmene var i al deres Tarvelighed ofte anseligere og større end de smaa Hjem, der nutildags presses ind i Tre- og Fire-Værelsers Lejligheder. Man havde Raad til at holde Folkehjælp, en Karl til at bære Brænde og Vand, børste Støvler osv.; det var selvfølgelig ogsaa mere nødvendigt end i vore Dage, hvor alt er indstillet paa at skaffe saa mange mekaniske Hjælpemidler som muligt.

Og selv om der var langt til Skoven, saa havde man dog Surrogater. Der var Volden, som afgav yndede Spadsereveje, der var »Kirsebærgangen« for de privilegerede, der havde Tegn. Friluftsliv, som Børn har det nutildags, var der ganske vist ikke meget af, navnlig ikke for »Etagebørn«, hvis Forældre var bange for at lade dem løbe om i Gaardene og paa Gaden. Børn af den Slags maatte skaffe sig Beskæftigelse indenfor Hjemmets fire Vægge. Der blev da ogsaa læst en hel Del mere end i vore Dage. Hvis man i Opvæksten havde aabent Øje for den danske Litteraturs Skønheder, havde man en Kilde til aandelig Udvikling, som Nutidens Ungdom altfor lidt øser af.

Naar jeg taler om København, som den var i min Barndom og første Ungdom, saa maa det ikke glemmes, at det i Virkeligheden var en By i rask Udvikling. Det gamle var ved at blive lagt til Side, meget var under Forberedelse. Det gælder, enten vi tænker paa den store Frigørelseslovgivning, som f. Eks. Nærings-

loven af 1857; eller paa de mange Foranstaltninger til Stadens Bedste, Indførelsen af Gaslygter, Vandforsyningen, det nye Politi, der skulde afløse de gamle med Spanskrør bevæbnede Politibetjente. Byen var ved at skifte Dragt, Produktionsforholdene var ved at ændres, Forberedelserne til den nye industrielle Tidsalder med dens Klassebevidsthed og Lønkampe var gjort. Gammelholms Bebyggelse, Fæstningsværkernes Forvandling til Byggegrunde, alt dette gav i kort Tid Byen et helt andet Præg, man begyndte at ane Storstaden. Derfor har det saa megen Tillokkelse at dvæle ved min Barndoms By. Det er som om man i det ene Øjeblik ser den for sig i hele dens gammeldags Skikkelse, og i næste Øjeblik er den fuldstændig forvandlet til en moderne Storby. Den, der har levet i en saadan Periode, har saa at sige været med i et Æventyr, hvor alt har staaet i Forvandlingens Tegn.

Det var ikke saa underligt, at der var mangfoldige Mennesker, som havde ondt ved at følge med i denne bestandige Forandring. De havde maaske levet sig ind i Absolutismens og Bureaukratiets velmenende Regimente, og nu skulde der være en Rigsdag af folkevalgte Mænd, og Bønder og Arbejdere skulde have et Ord med i Laget. Og ligesaa lidt forstod man, hvad der foregik længere ude. Skyerne paa den storpolitiske Himmel var mørke og truende, og en Gang imellem blev Folk vakt til Eftertanke som f. Eks. ved Frederik d. 7.s Død. Der blev fældet mange oprigtige Taarer, da Efterretningen derom bredte sig. Han havde endnu en hel Del Popularitet, og man anede, hvad der vilde komme af Ulykker over det slet forberedte Land.

Krigen i 1864 var et haardt Slag. Der var Lyspunkter som Træfningen ved Mysunde og Slaget ved Helgoland, men Tilbagetoget fra Dannevirke var en uhyre Skuffelse. Det var en fattig Trøst, at dette Tilbagetog

foregik under saa stor Udholdenhed og et saa beundringsværdigt Heltemod, ligesom senere Forsvaret af Dybbøl. Men efter min Erindring var det intet imod Tabet af Als; at Rolf Krake ikke greb ind, stod som ganske uforstaaeligt. Jeg mindes ikke nogensinde at have set Københavns Befolkning saa betaget som dengang. Det skulde da være de første Dage efter Verdenskrigens Udbrud.

Og Skuffelse fulgte paa Skuffelse. Da Krigen mellem Frankrig og Tyskland brød ud i 1870, troede mange paa Frankrigs Sejr, nu skulde »de røde Bukser« bringe os en Oprejsning for Ulykken i 1864. Man forstod først bagefter, at Frankrig var nok saa daarlig forberedt som Danmark 6 Aar iforvejen.

Der kom da til at hvile et Tryk over Landet, som afspejlede sig i Hjemmene. Rent ydre mærkedes det i Embedsmandskredse, hvor Avancementsforholdene blev daarlige, fordi der skulde sørges for de fordrevne Embedsmænd. Ogsaa i kulturel Henseende mærkedes det. Mange lukkede saa vidt gørligt for al aandelig Paavirkning dernede fra. I mit Barndomshjem var Tysk saa godt som banlyst. Først da jeg var bleven voksen, begyndte jeg at læse tysk Litteratur; før den Tid var Goethe, Schiller og Heine kun tomme Navne for mig.

Det var for Danmark en Tugtelse, som forslog noget. Noget godt førte den med sig. Der var hos mange en Følelse af, at det gjaldt for det danske Folk om at tage sig sammen, saa at man indadtil kunde vinde, hvad der var tabt udadtil. Det danske Landbrugs Udvikling tog Fart. Det varede ikke mange Aar, inden danske Landmænd kunde blive Læremestre for fremmede. Hedeselskabet stiftedes i 1866 og tog fat med stor Kraft og Energi. Ogsaa den danske Industri fik en rask Udvikling; hele vort økonomiske Liv blev mindre afhængigt af Tyskland, end det før havde været.

Ogsaa paa andre Punkter raadede Forandringens Lov. Forholdet mellem *Forældre* og *Børn* var ved at ændres. Det var en Overgangstid fra det gamle fjerne Ærbødighedsforhold, hvori man ventede, at Børn skulde staa til Forældrene, til det nuværende kammeratlige Forhold. Det er en uhyre Forandring, der saaledes er sket. Den er naturligvis bleven fuldbyrdet med meget forskellig Fart, men Forandringen er grundig nok. Maaske vil vore Efterkommere finde, at vi i den Henseende er kommen for langt ud, og at det vilde være gavnligt for de unge at føle noget af den Respekt for de ældre, som sad os i Blodet, selv om vi var kommet ud over den Periode, da man sagde »De« til sin Fader, eller i alt Fald brugte en Omskrivning i Stedet for Nutidens »Du«. Det store Maal maa være, at Børn kommer i fuldt Fortrolighedsforhold til deres Forældre, uden at de glemmer, at de to Parter tilhører forskellige Slægtled. Dette Maal kunde ikke naaes i den Periode, da Begrebet den »værdige Fader« bestod i hele sin Fylde, og heller ikke i den Overgangstid, jeg kom til at tilhøre.

Naar det saaledes bristede noget paa det fulde Fortrolighedsforhold, saa kunde Faderens Paavirkning overfor Børnene for en stor Del kun blive af indirekte Natur. Hvad der boede i et Barn af Længsler og Spørgsmaal, af Tvivl og Forhaabninger, hele denne Gæring, som saa ofte følger med Opvæksten, det vilde den Tids Fædre vanskelig kunne faa noget Indblik i, og de var derfor for en stor Del afskaaret fra at yde nogen Hjælp. Selvfølgelig var der en stærk opdragende Kraft i et Hjem, hvor Familiefaderens hele Personlighed var præget af Sandhedskærlighed og Retfærdighedssands, saaledes som Forholdet var i *mit* Barndomshjem. Jeg har sjælden truffet nogen, der havde en saa vidtdreven Ængstelse for at komme til at gøre Uret mod nogen som min Fader. Men selv hvor der var et

fuldt Tillidsforhold mellem Forældre og Børn, kunde dette ofte træde frem paa mere indirekte Maade, end vi nu er vante til.

Jeg husker saaledes et meget karakteristisk Træk. Min Fader laa paa sit Dødsleje, og vor Huslæge, den gamle højt fortjente *Søren Eskildsen Larsen* havde

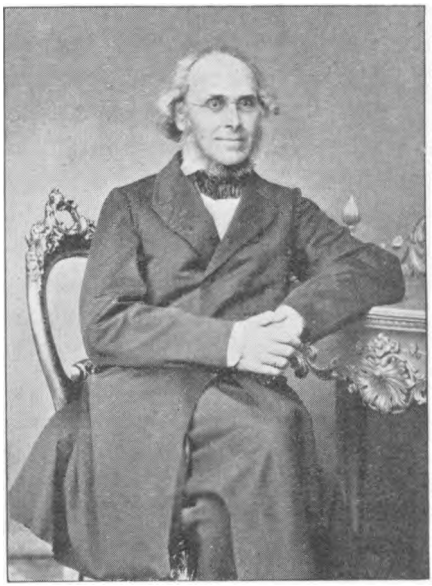

N. L. WESTERGAARD

strengt indskærpet mig ikke at sige til ham, at det gik mod Døden. Men nogle Dage før min Fader døde, sagde han til mig: »Gaa hen og luk Pulten op og se, om Skødet paa Graven ligger der«. Saa kunde jeg vide, at han vidste Besked, og saa skulde der ikke siges mere om den Ting.

Han var overhovedet faamælt, og talte ikke meget om sig selv. Han levede stille og tilbagetrukkent mellem sine Bøger, optaget af sin Gerning som Professor

i østerlandske Sprog. Der havde iøvrigt været nok at fortælle om. Han havde i sin Ungdom foretaget en lang og tildels meget æventyrlig Studierejse til Indien og Persien med Hjemrejse over Tiflis, Moskva og Petrograd. Havde det været i vore Dage, var der af hans Breve og Optegnelser sikkert vokset en hel Bog frem, men en saadan Bog blev aldrig skrevet. Noget hængte Tavsheden vel sammen med, at hans oprindelige stærke Konstitution var bleven undergravet under Rejsen. Han følte sig vistnok aldrig fuldstændig rask. Og navnlig trak han sig ind i sin Skal efter min Moders Død; hun døde i 1856, da jeg var knap 3 Aar gammel.

Efter at jeg i Hjemmet havde lært at læse »indenad«, kom jeg i *Melchior's* Borgerskole paa Nørregade. Det var en blomstrende Skole med mange flinke unge Lærere, og man fik — paa gammeldags Vis — en god Undervisning. Blandt andre Lærere mindes jeg med Taknemlighed Pastor *Prior*. Naturligvis sad Hænderne løst paa mange af Lærerne, og hver Dag fyldtes et Klasseværelse med Drenge, som havde forset sig, og som Melchior saa trakterede med Spanskrør paa en kødfuld Del af Legemet. Jeg husker en af Drengene, der ventede en saadan Paamindelse. Han stod og samlede Lommetørklæder ind hos Kammeraterne og stoppede dem ned bagpaa, for at Slagene ikke skulde blive for følelige.

Fra Melchiors Skole kom jeg over i Metropolitanskolen. Den regnedes for Byens fineste Skole, og dens Disciple saa ned paa alle Drenge, som gik i Skole andetsteds, især naar det kun var i en Realskole. Skulde jeg dømme om det nu, vilde jeg sige, at denne Stolthed var noget ubegrundet. Der var aldeles ikke nogen daarlig Aand i Skolen, Disciplinen var upaaklagelig, og vore Spilopper og Drengestreger gik sjælden ud over, hvad man vil finde undskyldeligt hos livlige Børn. Men

alligevel kunde jeg fristes til at bruge et Udtryk i et af *Henrik Hertz'* Digte, og kalde det en »trist og søvnig Skole«. Den har vistnok baade før og senere været langt bedre. Dog kunde man maaske søge et vist Fortrin deri. En normalt begavet Dreng havde i Regelen i de 8 Aar, han skulde tilbringe i Skolen, sovet saa mange Timer bort, at han næppe kunde føle sig saa overanstrengt, naar han blev Student. Og i selve den daværende Skoleplan og de Lærebøger, man havde, laa der en Opfordring til at arbejde paa egen Haand, saa at man naaede en vis Selvstændighed.

Noget Pryglesystem fandtes der ikke, selv om der kunde vanke en mere eller mindre velfortjent Lussing. Lærernes Sprog var jævnlig af en noget kraftig Natur, undertiden spækket med Eder, som man nutildags ikke vilde synes om; men bag dette kraftige Sprog kunde der dog spores en Velvillie, som Drengene med deres medfødte psykiske Sands ikke saa let tog fejl af. Naar Skolens Inspektor, gamle *Krebs*, kaldte os op fra Pladsen med det Tilraab: »Kom nu op, I Flabe«, saa tog vi det ikke som nogen Fornærmelse. Vi vidste, at han forstod Drengene og vilde os vel, selv om han kunde se lidt barsk ud. Han var født Pædagog, og hans smaa Opmuntringstaler til Drengene var beregnede paa, at man skulde huske, hvad man havde gjort for en Bommert, som naar han i Anledning af en rigtig grov latinsk Fejl kunde sige med stigende Patos: »Det kunde Du skrive paa en Seddel, og saa kunde Du klistre det paa en Sten, og saa kunde Du slaa en Okse ihjel med det«.

Hvad der bidrog til, at vi fik Lærerne at se fra en mere gemytlig Side, var de aarlige Skovture. Som en af de stadige Gæster ved disse deltog Fysikeren Professor *C. Holten*, der var en Ven af vor Matematiklærer, Professor *Petersen*, hvis nom de guerre, som han vist selv var lidt stolt af, var »Pølse«. Naar Holten,

hvis Figur var alt andet end slank, fik en Husartrøje paa og paa en Kæphest red langs Geledderne og væltede, hvad der kom ham for nær, saa var der almindelig Jubel. I en af Skoleviserne ved en saadan Lejlighed oprulledes Programmet; efter at have leget Røvere og Soldater skulde vi have Middagsmad: »Thi hvad er Helten uden Vom?« Da den var sunget, tog Krebs med alvorlig Mine Ordet og sagde, at der var indtruffet en beklagelig Trykfejl. Der skulde selvfølgelig staa: »Thi hvad er *Holten* uden Vom?«.

Rektor, *Bonaparte Borgen*, gik af fra Skolen i en Alder af 73 Aar samtidig med, at jeg blev Student i Aaret 1871; dengang eksisterede den nuværende Aldersgrænse for Embedsmænd ikke. Selvfølgelig opfatter Børn altid deres Lærere som langt ældre, end de i Virkeligheden er; ham betragtede vi i alt Fald gennem hele vor Skoletid som en Olding. Han førte en ret tilbagetrukken Tilværelse; vi Drenge mærkede ikke stort til ham, før vi i den sidste Klasse fik ham til Lærer i Latin. Der var ikke noget frygtindgydende ved ham, der var nærmest noget naivt godtroende over ham, og Drengene fandt let de komiske Sider ved ham. Han havde ikke de medfødte pædagogiske Evner som Krebs, og skønt han vistnok var hjærtensgod, kom han aldrig til at staa i noget nærmere Forhold til os. Dog erindrer jeg med Taknemlighed en god Egenskab ved hans Undervisning i Latin. Han havde en Digteraare, og han forstod med stor Troskab overfor Teksten at gengive denne paa et smukt og rent Dansk. Hans Oversættelse af Horats' Oder kunde være ligefrem mesterlig.

Jeg skal ellers ikke prøve paa at tegne Billeder af alle Lærerne, kun en enkelt skal jeg nævne endnu, det er *Kristian Arentzen*, der var Lærer i Dansk. Han var visselig heller ikke Pædagog, og det stod vist ofte smaat nok til med hans Undervisning. Men han havde

et Fortrin, som vist har bragt mangen halvvoksen Dreng i Taknemlighedsgæld til ham. Det var hans usminkede Kjærlighed til den danske Litteratur. Denne hans Begejstring maatte uvilkaarlig meddele sig til de mere modtagelige af hans Disciple; og naar Øjet først var

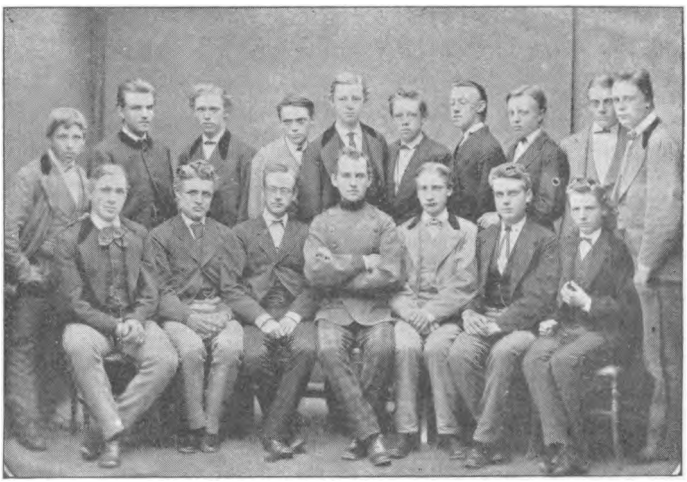

METROPOLITANSKOLENS STUDENTERHOLD 1871

Siddende fra venstre til højre: Kammerjunker *Holten*, fhv. Amtslæge *Chr. Olrik*, Cand. jur. *Fritz Borries* (død ung), Borgmester *Dithmer* †, fhv. Amtsforvalter *G. Bull*, fhv. Postmester *Schrader* †, Læge *Chr. Neumann*. Staaende fra venstre til højre: Raadsformand *Gustav Philipsen*, Capt. *Rud. Müller* †. Capt. *Axel Olufsen* †, Professor *Harald Westergaard*, Provst *V. Looft* †, Professor *Chr. Gram*, fhv. Departementschef *P. J. Hansen*, fhv. Borgmester *Bornemann*, Dr. jur. *Johannes Ussing* (død som Overdommer i Ægypten), Læge *G. P. Linde*.

lukket op, var det en uendelig Tillokkelse at gaa paa Opdagelsesrejse paa egen Haand.

Mit Hold var et af de sidste, der havde faaet Undervisning efter den saakaldte *Madvigske* Skoleplan. Alle Studenter havde efter denne Plan de samme Fag, der var ikke nogen Deling efter Linier. Jeg ser ikke rettere end, at dette System havde sine store Fordele, og havde man faaet en ligesaa energisk Undervisning som den

der nutildags bliver Gymnasiaster til Del, havde vi mødt paa Universitetet med særdeles gode Kundskaber. Vi havde ikke Oldnordisk, men jeg har udmærket godt kunnet undvære det hele mit Liv igennem; Undervisningen i levende Sprog var mangelfuld, men der var dog Tid til at give os et Grundlag, og ved den grundige Undervisning i Latin fik vi et godt Støttepunkt for videre Uddannelse i levende Sprog. I Historie var vort Pensum ret stort, Undervisningen havde et stærkt Skelet af Kongerækker, og noget synderligt Begreb om de forskellige Tidsaldres økonomiske og kulturelle Forhold fik vi ikke, ligesom vi levede i en lykkelig Uvidenhed om Statsforfatninger. En moderne Historielærer kunde nok ved mundtlig Meddelelse have bødet paa Manglerne ved Lærebøgerne, og han vilde maaske endda være taknemlig for Kongerækkerne. Fysikundervisningen var ret mangelfuld, men det matematiske Pensum var ingenlunde ringe, en lempelig Udvidelse og Omlægning af Stoffet vilde kunne have bidraget særdeles meget til at hæve Elevernes matematiske Horisont. Man behøvede ikke at vælge Studieretning i en tidlig Alder; en teologisk Student kunde uden Vanskelighed tage fat paa sit Studium, medens han nu har store Besværligheder, hvis han ikke er klassisk sproglig Student. Dette er maaske den væsentligste Grund til, at der i vore Dage er saa faa teologiske Studenter.

De moderne Lærere er sikkert de fleste af Datidens Lærere overlegne. En Klasseundervisning, der holder alle Eleverne vaagne og opmærksomme, var dengang ukendt. Naar man var bleven hørt i sin Lektie, følte man sig tryg i nogle Dage, og kunde ganske rolig hengive sig til Uopmærksomhedens Herlighed. Der var selvfølgelig noget uøkonomisk ved denne Ordning, thi hvis man vilde være en dygtig Student, maatte man jo paa et eller andet Tidspunkt se at erstatte det mang-

lende paa egen Haand, men det Selvstudium, man derved blev tvunget ind i, havde paa den anden Side noget opdragende ved sig, og de Lærebøger, vi havde, ydede en god Haandsrækning, selv om der var forskellige Gaader, vi ikke altid fik løst. Lad mig nævne en Bog som *Ramus'* Geometri. Den var efter moderne Begreber tung og kedelig, men den var bygget saaledes, at en nogenlunde velbegavet Elev virkelig kunde udfylde de Huller, han havde faaet i Skoleaarets Løb som Følge af sin Uopmærksomhed, og naar Eksamen nærmede sig, var der maaske et Par Stykker, der slog sig sammen til gensidig Hjælp, saa at de fik et ganske hæderligt Resultat ud deraf. Den Lærebog, vi havde i Trigonometri, hvor vi havde et slet ikke saa lille Pensum, var bygget paa lignende Maade. *Jul. Petersens* glimrende smaa Lærebøger, der senere kom i Brug, klarede Problemer i en Haandevending, som en saadan gammeldags Lærebog sled haardt for at komme igennem, men en nogenlunde dygtig Dreng kunde hjælpe sig paa egen Haand, hvad en moderne Lærebog sikkert havde vanskeliggjort. Alt i alt var altsaa Resultatet nogenlunde forsvarligt, selv om det vilde have kunnet være langt bedre, og jeg troer, at en Gennemsnitsstudent i hine Tider virkelig maatte siges at være ret godt rustet til at tage fat paa sit Fagstudium.

Paa en vis Maade byggede Undervisningen paa *Universitetet* paa de samme Principer som Skoleundervisningen. Sammenligner man de moderne detaillerede Studieplaner med Datidens, saa er der ganske vist Grund til at ønske den moderne danske Student tillykke. Han maa igennem et langt større Stof, det fører Udviklingen uvilkaarlig med sig, men han faar langt mere Vejledning, og Eksamen er ofte delt i flere Dele, saa at Hukommelsesstoffet bliver mindre byrdefuldt. Men paa den anden Side havde man dengang en langt

stærkere Følelse af, at man havde et frit Studium og arbejdede paa eget Ansvar. Det var ikke alle, der var modne dertil. Der gik en Del Kræfter tilspilde, fordi de paagældende ikke forstod at anlægge Studiet paa rette Maade. Efter min Erfaring er Gennemsnitsstudenterne i vore Dage flittigere end dengang. Man kunde spørge, om Grunden dertil maa søges i den strenge Kamp for Tilværelsen i vore Dage. I Virkeligheden var imidlertid en Students økonomiske Udsigter for et halvt Aarhundrede siden nok saa kummerlige som nu, men man var maaske ikke saa bekymret for Fremtiden. Det forekommer mig, at Tanken om den forestaaende Kamp for Tilværelsen i vore Dage lægger et stærkere Tryk paa de unge end dengang. Naar Studenterhuen er erhvervet, og den traditionelle Skovtur er overstaaet, dunster vistnok hos mange en hel Del af Frihedsfornemmelsen ret hurtig bort, og man føler, at det gælder om at anstrenge sig for at naa frem i Livet.

Ungdomsbillede af
HARALD WESTERGAARD

Men selv om Gennemsnitsstudenten dengang arbejdede mindre end i vore Dage, tør det vist paa den anden Side siges, at for den, der følte sig oplagt til at studere, var Studietiden med al dens Planløshed maaske nok saa fornøjelig og frugtbringende som nu.

Ved Universitetet virkede i Begyndelsen af 70'erne en Række fremragende Mænd. *Madvig* trak sig først i 1879 tilbage. *Japetus Steenstrup* stod endnu i fuld Kraft midt i Kamp og Strid, *Caspar Paludan-Müller* blev efter *Allens* Død i en fremrykket Alder kaldet til Universitetet som Professor i Historie og virkede der indtil sin Død i 1882. Der var andre Mænd, hvis Navne i Videnskabens Verden vel ikke kom til at staa med saa straalende en Glans, men som dog fik Betydning ved deres Arbejde. Jeg kan nævne en Mand som Matematikeren *Adolph Steen*, der med stor Iver og Dygtighed fremmede Matematikundervisningens Kaar her i Landet og selv var en yderst pligtopfyldende Mand, der bag et tilsyneladende barsk Væsen gemte et varmt Hjerte.

Universitetet havde lidt forskellige Tab. Kunsthistorikeren *Høyen* døde i 1870 og et Par Aar efter gik Digteren *Hauch* bort, hvad der førte til den bitre Strid om Ansættelsen af *Georg Brandes*. Men til Gengæld var der en Skare af yngre Mænd, som allerede havde faaet Ansættelse eller i de nærmest følgende Aar knyttedes til Universitetet, og som kom til at kaste Glans over det. *Goos* havde allerede tidlig faaet Ansættelse som juridisk Professor og anerkendtes almindelig som en af Tidens klareste retsvidenskabelige Tænkere, *Edvard Holm* gjorde paa den smukkeste Maade Fyldest som Historiker. Hvad Filologien angaar, er det tilstrækkeligt at nævne et Navn som *Vilhelm Thomsen*. Botaniken fik en ypperlig Repræsentant i *Eug. Warming*, Matematiken i *Hieronimus Zeuthen*. Alle disse Mænd havde ved hele deres Personlighed noget umiddelbart tiltrækkende, naar jeg særlig vil nævne Zeuthen, er det fordi jeg senere hen i Livet fik den Lykke at komme i nærmere Berøring med ham end med de øvrige, jeg har omtalt, og fik Lejlighed til at glæde mig

over hans sjældne Egenskaber, hans aabne sandhedskærlige Karakter, hans store Retfærdighedssands og hans Fordringsløshed.

Ogsaa *Julius Lange* maa nævnes. Han kom efter Høyens Død til at holde Forelæsninger over Kunsthistorie, og det var en Nydelse at høre ham tale. Ogsaa over hans Personlighed var der noget overordentlig vindende. I sine Forelæsninger forstod han at give et levende Indtryk af de Mænd og Kunstværker, han beskæftigede sig med; naar han beskrev et Maleri, var det næsten, som om man saa det for sine Øjne.

I Filosofien brødes de gamle og de nye Ideer. *Høffding* blev først ansat ved Universitetet i 1880, men havde allerede dengang i adskillige Aar holdt Forelæsninger som Privatdocent. *Sophus Heegaard* repræsenterede iøvrigt den yngre Retning, medens *Rasmus Nielsen* og *Brøchner* hørte til de ældre. Der blev dengang gjort noget mere ud af Filosofikum end nu, man blev eksamineret i tre Fag. Jeg hørte til den Majoritet af Russerne, der valgte Rasmus Nielsen, skønt det uden Tvivl havde været langt lettere for os at følge Heegaards Undervisning. Men Rasmus Nielsen stod for Bevidstheden som den fejrede Filosof, med den blændende Veltalenhed, og saa maatte man finde sig i, at man ikke kunde faa fat i hans Behandling af Begreberne »Noget og Andet«, »Væren og Ikke Væren« og hele hans øvrige Dialektik. Noget blev man maaske skuffet, naar man som jeg havde en ældre Broder, der havde hørt de samme Bemærkninger om, at man ikke »kunde ride paa Begrebet Hest« osv., saa de havde tabt lidt af deres Friskhed, naar man fik dem paany.

Skønt man maaske forstod ligesaa lidt af Brøchners Forelæsninger, virkede han dog stærkt paa mange. Fremstillingen var tung, men der var vist ikke en Sætning, som ikke var vel overvejet. Hvad der greb Til-

hørerne, var Følelsen af, at der bag Ordene var en dyb Overbevisning, en glødende Varme, og hvad enten man kunde tilegne sig hans Livsanskuelse eller ikke, følte man sig umiddelbart tiltrukket, jeg kan næsten sige opbygget af ham.

Der var selvfølgelig mange andre Veje til aandelig Berigelse. Man vil formodentlig altid strides om, hvorvidt hin Tids *Kunst* var bedre eller ringere end Nutidens. Jeg skal ikke prøve paa at tage Standpunkt, men jeg ved kun, at den Kunst, der herskede i *min* Opvækst, fyldte mig med Beundring. Der kunde være noget betagende ved Foraarsudstillingen paa Charlottenborg. Jeg har engang nævnet det for Professor *Oscar Bloch;* han syntes ligesom jeg, at der var noget festligt ved disse Udstillinger, selv om han berøvede mig lidt af min Begejstring ved med sit ejendommelig lune Smil at tilføje: »Og saa havde man jo ogsaa sit ny Foraarstøj paa«. Sikkert var vi dog enige i, at hine Kunstnere, Mænd som *la Cour* og *gamle Skovgaard,* lærte os noget ved deres egen fine Gengivelse af Naturens Skønhed.

Og Teatrene raadede over en Række af udmærkede Kunstnere, der kunde spænde over et meget vidtstrakt Rum. Ægteparret *Phister, Kr. Mantzius, Rosenkilde,* Fru *Sødring, Wilh. Wiehe, Peter Schram,* for ikke at tale om Opvæksten som Brødrene *Poulsen* og Fru *Hennings,* hvilke uforglemmelige Aftener kunde de ikke berede. Naar man havde siddet i det kongelige Teater en Aften og sét denne ægte Kunst, det være nu i et komisk eller alvorligt Stykke, kunde man gaa dybt grebet hjem. Det var, som om en saadan Aften medførte Forpligtelser; det var ikke for intet, at der stod: »Ej blot til Lyst« over Scenen.

Som i alt andet i hine Aar brødes ogsaa i de *Skuespil,* der opførtes, det gamle og det ny. Stærkest Ind-

tryk gjorde maaske *Henrik Ibsens* Stykker, der fik en mesterlig Udførelse. Men man behøvede ikke at se sceniske Fremstillinger for at faa en Rigdom af Skønhedsindtryk. *Bjørnstjerne Bjørnsons* Bondefortællinger,

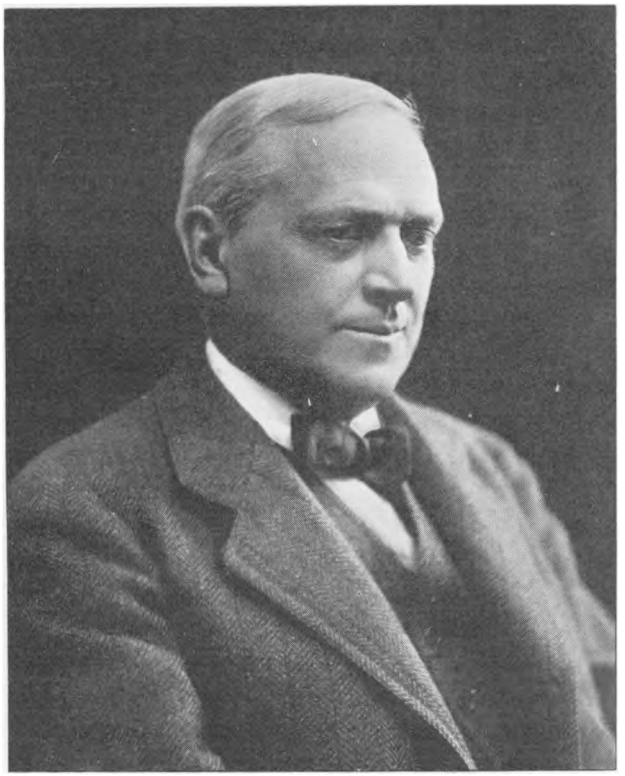

Professor emer., Dr. HARALD WESTERGAARD

Henrik Ibsens Digte, der i faa Ord kunde sige saa uhyre meget, er Eksempler derpaa. Og fra den noget ældre danske Litteratur stiger ikke mindst *Paludan-Müller* frem for Erindringen, med disse uforlignelige tankerige og samtidig formfuldendte Vers, som han var en Mester i at skrive. For mig kom han mere og

mere til at staa som Danmarks største Digter, i hvis Selskab man aldrig kunde kede sig.

Det var en Gæringens Tid, da jeg blev Student. I Efteraaret 1871 begyndte *Georg Brandes* sine Forelæsninger paa Universitetet over Hovedstrømninger i det 19. Aarh.'s Litteratur, under stor Tilstrømning. Den vældige Meningskamp, hans Forelæsninger og øvrige Optræden førte med sig, er kendt af alle. Og *Darwin's* Ideer om Arternes Udvikling kom under Debat, og vakte snart ivrig Tilslutning, snart kraftig Modstand. Endnu mere vidtrækkende var de *socialistiske* Ideers Fremkomst herhjemme. *Louis Pio* udgav nogle Flyveblade og Ugebladet »Socialisten«, der gjorde stærk Opsigt, og der blev i August 1871 dannet en Afdeling af »Internationale«, der snart fik et stort Antal Medlemmer.

Mange stod ganske uforstaaende overfor alt dette. Tiden var altfor individualistisk til, at man kunde forsone sig med disse Tanker. At de var kommet til os over Tyskland, gjorde ikke Forstaaelsen lettere i de Hjem, der havde lukket af for Forbindelsen med Tyskland efter Krigen i 1864. Først lidt efter lidt lærte man i de dannede Klasser at forstaa noget deraf, og selv at tænke i større eller mindre Overensstemmelse dermed. Sammenligner man det, der er udrettet herhjemme i Retning af sociale Reformer i de sidste halvhundrede Aar, vil man undres over den uhyre Forskel i Tankegangen dengang og nu.

Det var ikke blot i de borgerlige Forhold, at Individualismen raadede, det var ogsaa i de *religiøse Spørgsmaal*. Netop derved kom de radikale Angreb paa Religionen til at udøve en saa stærk Virkning. Den Støtte, Medlemmer af et Trossamfund kan finde nutildags hos hinanden, kunde man dengang kun i ringe Grad gøre Regning paa. Der var hos mange Mennesker en stærk

Følelse af, at det var ublufærdigt at tale om sit religiøse Forhold. Hvad der boede dybest i Sjælens Helligdom, maatte ikke profaneres ved at drages frem og omtales. For ramme Alvor kunde man høre det udtalt, at man ikke burde lade en Bibel ligge fremme paa et Bord; den tilhørte Lønkammeret. En ung Student, hvis Tanker var kommen i Bevægelse, var for en stor Del henvist til sig selv. Nutidens stærke Associationsvæsen, med dens K. F. U. M. osv., havde ikke noget Sidestykke dengang; man vilde vanskelig have kunnet forstaa de Tanker, der bar saadanne Institutioner. Nærmest naaede man vel dertil i de grundtvigske Kredse.

Der var selvfølgelig noget sandt og ægte i denne Betragtning. *Søren Kierkegaards* Opfattelse af den enkeltes aandelige Forhold bør aldrig glemmes. Til syvende og sidst maa et Menneskes Aandsindhold bero paa, hvad han kan erhverve sig selv, og et letkøbt Fællesskab giver intet Støttepunkt af Værdi. Jeg ser ikke rettere end, at det maa være i Aandens Verden som i det borgerlige Liv. Der maa være en vis Ligevægt mellem Individualismen og Socialismen. Kan vor Tidsalder optage, hvad der var af sund og berettiget Individualisme i vore Fædres Tid, og samtidig bevare, hvad der er erhvervet af Fællesfølelse, vil meget være vundet.

Men jeg er ved disse Betragtninger kommet langt ud over mit Emne: at give nogle Indtryk fra min Barndom og første Ungdom. Jeg har kun villet fremdrage nogle faa Træk fra hin Tid, uden at prøve paa at anstille aandelige Højdemaalinger til Sammenligning mellem Datid og Nutid. Det var nærmest min Mening at holde mig til Gammelstrand og orientere mig efter den.